

KAPITAŁ SPOŁECZNY *IN STATU NASCENDI*
ROLA LOKALNYCH ORGANIZACJI GRANTOWYCH
W ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO
ŚRODOWISKA LOKALNEGO

NA PODSTAWIE ANALIZY EFEKTÓW IV EDYCJI
PROGRAMU „DZIAŁAJ LOKALNIE”
KOŃCOWY RAPORT Z BADAŃ

BARBARA LEWENSTEIN

MARIA THEISS

Warszawa, październik 2007 r.

SPIS TREŚCI

1. Wstęp. Założenia programu	5
I) KONCEPTUALIZACJA KAPITAŁU SPOŁECZNEGO W BADANIACH.....	6
1. Teoretyczne założenia badań	6
1.1. Rola kapitału społecznego w rozwoju lokalnym.....	6
1.2. Rozumienie kapitału społecznego w kontekście badań	7
1.3. Rodzaje kapitałów społecznych analizowane w badaniach	11
2. Koncepcja badania i metodologia	12
2.1. Cel badania i pytania badawcze	12
2.2. Miejsca realizacji badań	13
2.3. Wykorzystane metody i techniki badawcze	15
2.4. Ograniczenia metody.....	16
II) FUNKCJONOWANIE SIECI PODMIOTÓW WSPÓŁPRACUJĄCYCH Z LOKALNYMI ORGANIZACJAMI GRANTOWYMI	18
1. Metodologia badania	18
1.1. Cel badania i pytania badawcze	18
1.2. Zastosowane metody i techniki badawcze	20
1.3. Ograniczenia metody.....	21
III) BUDOWA I DYNAMIKA SIECI LOG	23
1. Streszczenie wyników	23
1.1. Wyniki dotyczące struktury sieci	23
1.2. Wyniki dotyczące rozkładu przestrzennego sieci	24
1.3. Wyniki dotyczące dynamiki sieci	25
1.4. Wyniki dotyczące pozycji LOGa w sieci	25
2. Rozkład przestrzenny sieci – podmioty i różnorodność.....	25
2.1. Rodzaje podmiotów w sieci	26
2.2. Różnorodność podmiotów w sieci	32
2.3. Struktura partnerów pomocniczych w sieci LOG	32
3. Rozkład przestrzenny sieci.....	35
3.1. Współpraca wewnątrzgminna i współpraca międzygminna	35
3.2. Sieciowanie	37
4. Dynamika sieci.....	39
4.1. Nawiązywanie nowych kontaktów.....	40
4.2. Bariery rozszerzania współpracy	41
5. Pozycja LOG w sieci.....	42
5.1. LOG rozpoznawany jako podmiot działający na rzecz aktywizacji	42
5.2. LOG jako inicjator kontaktów.....	43
IV) FUNKCJONOWANIE SIECI	45
1. Streszczenie wyników	45

1.1. Wyniki dotyczące przepływu informacji w sieci	45
1.2. Wyniki dotyczące przywództwa w sieci	45
1.3. Wyniki dotyczące finansowania w sieci	46
1.4. Wyniki dotyczące wsparcia organizacyjno - technicznego.....	47
1.5. Wyniki dotyczące formalnych i nieformalnych kontaktów w sieci	47
2.1. Częstotliwość omawiania problemów społecznych w sieci.....	50
2.2. Jakość promocji programu	51
2.3. Rola komisji grantowej w przepływie informacji	52
2.4. Dostępność informacji o źródłach finansowania inicjatyw lokalnych.....	53
3. <i>Lidership</i> : pozyskiwanie wolontariuszy i wsparcie w wyłanianiu się liderów	55
3.1. Współpraca z wolontariuszami przy realizacji programów	55
3.2. Liczba wolontariuszy	56
3.3. Utrzymywanie kontaktu z wolontariuszami po zakończeniu programu	56
3.4. Utrzymywanie kontaktu z beneficjentami.....	57
3.5. Wyłanianie liderów	58
3.6. Zagrożenia i bariery procesu wyłaniania się liderów	61
4. Potencjał finansowy sieci	64
4.1. Średnia liczba źródeł finansowania dla grantobiorcy.....	64
4.2. Częstotliwość korzystania z dofinansowania z poszczególnych źródeł.....	65
4.3. Wysokość zgromadzonych wkładów własnych grantobiorców.....	66
4.4. Bariery i zagrożenia finansowania	68
5. Wsparcie techniczno – organizacyjne	71
5.1. Formalny i nieformalny sposób załatwiania spraw w sieci.....	73
5.2. Załatwianie spraw po znajomości	73
5.3. Pozyskiwanie wolontariuszy i partnerów w nieformalny sposób	76
6. Normatywny wymiar sieci	77
6.1. Przywiązanie do miejsca zamieszkania.....	77
6.2. Zaufanie uogólnione oraz do grup społecznych i instytucji.....	79
6.3. Zagrożenia w budowaniu zaufania przez sieć	82
6.4. Poczucie sprawczości i podmiotowości wśród członków sieci	83
6.5. Oddziaływanie wzorcowe sieci LOG na otoczenie społeczne	84
V) BADANIA SONDAŻOWE NA TERENIE POWIATU KŁODZKIEGO (MASYW ŚNIEŻNIKA) I POWIATU RYBNICKIEGO (RAMŻA)	86
1. Metodologia badania	86
1.1. Cel badania sondażowego i pytania badawcze	86
1.2. Metoda i miejsce realizacji badania	87
1.3. Ograniczenia zastosowanej metody	88
2. Wyniki z badań sondażowych – podsumowanie.....	89
2.1. Wyniki dotyczące normatywnego wymiaru kapitału społecznego	89
2.2. Wyniki dotyczące nieformalnego - strukturalnego wymiaru kapitału społecznego	90
2.3. Wyniki dotyczące formalnych i nieformalnych działań obywatelskich	90
2.4. Wyniki dotyczące pionowych kontaktów mieszkańców z władzami	92
2.5. Wyniki dotyczące rozpoznawalności LOG i „DzL”	92

2.6. Wyniki dotyczące postrzegania przez respondentów zmian w społecznościach lokalnych	93
3. Normatywny wymiar kapitału społecznego – porównanie z badaniem sieci	95
3.1. Poziom przywiązania do miejsca zamieszkania.....	95
3.2. Zaufanie zgeneralizowane i zaufanie do instytucji	98
3.3. Przekonanie, że warto współpracować i znajomość partnera współpracy spoza rodziny	102
4. Strukturalny wymiar kapitału społecznego	102
4.1. Częstotliwość kontaktów z krewnymi i znajomymi oraz uczestnictwo w rodzinnych i towarzyskich sieciach pomocy	103
5. Aktywność obywatelska mieszkańców: formalne struktury i nieformalne działania	105
5.1. Skala członkostwa w organizacjach społecznych	106
5.3. Udział w spotkaniu publicznym, manifestacji lub proteście i informowanie władz lub mediów o lokalnym problemie.....	109
5.4. Uczestnictwo w festynach, zbiórkach darów i pieniędzy	110
5.5. Deklaracje na temat chęci zaangażowania się w organizację i udziału w festynie i zbiórce	112
6. Pionowe powiązania w kapitale społecznym: kontakty mieszkańców z władzami	113
6.1. Osobista znajomość burmistrza, radnego gminy i powiatu.....	113
6.2. Omawianie z władzami spraw dotyczących problemów sąsiedztwa lub miasta.....	115
6.3. Załatwianie urzędowych spraw „po znajomości”	115
7. Postrzeganie LOGa	116
7.1. Znajomość nazwy LOG i wiedza na temat działalności LOGa	116
7.2. Znajomość nazwy „Działaj Lokalnie” i wiedza na temat celów i form „Działaj Lokalnie”	117
7.4. Uczestnictwo respondenta lub jego krewnych w „DzL” i ocena prawdopodobieństwa przez respondenta, że weźmie udział w „DzL”	118
8. Ocena zmian w społeczności.....	119
8.1. Opinia na temat częstotliwości współpracy przez mieszkańców	120
8.2. Opinia na temat zmian w częstotliwości współpracy przez mieszkańców	120
VI) WNIOSKI KOŃCOWE DOTYCZĄCE BUDOWANIA KAPITAŁU SPOŁECZNEGO PRZEZ LOKALNE ORGANIZACJE GRANTOWE	124
VII) REKOMENDACJE	131
VIII) ZAŁĄCZNIKI	138

1. Wstęp. Założenia programu

Program „Działaj Lokalnie” jest z założenia programem grantodawczym, skierowanym do małych społeczności lokalnych, trwającym od 2000 roku. Odbiorcami programu są lokalne instytucje, organizacje pozarządowe, grupy nieformalne. Od 2000 r. program ewoluuje w kierunku całkowicie oddolnej aktywizacji środowiska lokalnego. Wyrazem tej koncepcji była początkowa decentralizacja programu w 2002 r. i pilotażowe przekazanie trzem wybranym lokalnym organizacjom kompetencji w zakresie prowadzenia konkursów grantowych. Od IV edycji programu, realizowanej od czerwca 2004 roku do czerwca 2006 roku, w systemie tym działało już 30 lokalnych organizacji na terenie od czterech gmin do kilku powiatów. Część z nich to fundusze lokalne posiadające już doświadczenia w prowadzeniu systemu grantowego.

W wyniku konkursów organizowanych przez LOGi dochodzi do tworzenia na jednym obszarze sieci współpracy obejmującej od kilkunastu do kilkudziesięciu zróżnicowanych podmiotów lokalnych, a ponadto następuje koncentracja i synergia dofinansowywanych projektów (od 10 do 17), które to cechy programu w powiązaniu ze wspomnianą zdecentralizowaną formułą konkursu, przyczynić się powinny do rozwoju kapitału społecznego w tych środowiskach i w konsekwencji zwiększenia efektywności w zakresie rozwiązywania problemów społecznych.¹

Po 4 latach trwania zdecentralizowanej formuły programu „Działaj Lokalnie”² Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności chciała sprawdzić, w jakim stopniu system zdecentralizowanego „grantodawania” buduje pozytywne z punktu widzenia rozwoju kapitału społecznego struktury współpracy w środowiskach lokalnych. W tym celu zlecono dwóm badaczkom z Uniwersytetu Warszawskiego przeprowadzenie badania socjologicznego, analizującego pod tym pod tym kątem efekty IV edycji programu.

¹ por. R. Koźlicka: *Podstawowe informacje o programie PAFW Działaj lokalnie realizowanym Przez ARFP. Bardziej rozbudowany opis mechanizmów oddziaływania programu na kapitał społeczny znajduje się w p. 1.1 a cz. II.*

² W dalszej części także określenie skrótowe „DzL”.

I) KONCEPTUALIZACJA KAPITAŁU SPOŁECZNEGO W BADANIACH

1. Teoretyczne założenia badań

1.1. Rola kapitału społecznego w rozwoju lokalnym

Od momentu powstania koncepcji kapitału społecznego³ wzrasta rola i świadomość, jaką pełnią więzi społeczne i kontakty interpersonalne w rozwoju lokalnym. Od ich jakości, ustrukturyzowania, a także właściwego wykorzystania przez działaczy społecznych zależy powodzenie wielu inicjatyw lokalnych. Doświadczenia z realizacji wielu pozarządowych programów społecznych wyraźnie pokazują,⁴ że strategie rozwiązywania problemów społecznych, w których przywiązywana jest waga do budowania pozytywnych relacji międzyludzkich, sieci społecznych i zaufania (*social capital strategy*) dają znacznie lepsze efekty, niż strategie orientujące się na osiągnięciu konkretnego celu, które początkowo wydawać się mogą szybsze i tańsze, w dłuższym dystansie czasowym są jednak mniej efektywne. Obok bowiem korzyści wynikających z rozwiązania danego problemu *social capital strategy* daje wiele dodatkowych zysków; utworzone w procesie pozytywnego łączenia ludzi ze sobą **sieci społeczne mogą być wykorzystane do osiągnięcia innych celów i rozwiązywania wielu innych problemów lokalnych**. Ponadto korzyści ze zbudowanego kapitału społecznego wykraczają poza korzyści osób i grup społecznych bezpośrednio zaangażowanych w sieci. W sposób **pośredni społeczność jako całość czerpie zyski z kapitału społecznego**. Tam, gdzie sąsiedzi znają się z imienia i często się odwiedzają, mniej jest przestępstw, wyższe poczucie bezpieczeństwa i lepsza jakość życia. Mniejsze szanse na wypadnięcie z systemu edukacyjnego, popełnienie przestępstwa, a nawet urodzenie się z niską wagą, mają dzieci pochodzące ze społeczności, w których mieszkańcy często się ze sobą kontaktują, regularnie uczęszczają na wybory, pracują jako wolontariusze, niż ich rówieśnicy – nie mniej biedni ani bogaci – z drugiego krańca Ameryki⁵. Kapitał społeczny jest **kołem zamachowym powstawania innych kapitałów: materialnego i ludzkiego** i jednym z ważniejszych zasobów lokalnych służących rozwojowi lokalnemu⁶.

³ Pojęcie kapitału społecznego wprowadzone zostało do socjologii w latach 60 tych przez P. Bourdieu i J. Coleman. Rozwinięte zaś w latach późniejszych przez takich badaczy jak: R. Putnam, F. Fukuyama, P. Paxton, N. Lin i wielu innych.

⁴ Por. R. D. Putnam: *Bowling Alone*, New York, 2000, oraz R. D. Putnam; L. M. Felstein *Better Together, Restoring the American Community*, New York, 2003.

⁵ R. D. Putnam i L. M. Felstein, op. cit., s. 269.

⁶ R. Chaskin, P. Brown, S. Venkatesh, Avis, Vidal, *Building Community Capacity*, New York 2001.

Budowania kapitału społecznego jako strategia rozwoju lokalnego ma zatem wiele dodatkowych efektów, których nie posiadają inne strategie. Zapewnia **stabilność rozwojowi, samowystarczalność i potencjał** do rozwiązywania bardzo różnorodnych problemów lokalnych, nawet tak szeroko pojmowanych jak: wspomniana poprawa bezpieczeństwa, walka z korupcją czy zagrożeniami ekologicznymi. Jest jednak strategią, której proces wdrażania wymaga długiego czasu, zrozumienia i wsparcia przez władze lokalne i co ważniejsze - lokalnych liderów. Budowanie dodatkowych pozytywnych związków organizacji z szeroko pojętym otoczeniem społecznym wydawać się może stratą czasu, gdy własne cele można osiągnąć inaczej, szybciej, stosując strategię zogniskowaną na rozwiązaniu konkretnego problemu. Liderom potrzebna jest zatem wiedza oparta o pozytywne wzory i doświadczenia innych społeczności, które obrały takie strategie rozwojowe. Autorki niniejszego raportu mają nadzieję, że celowi temu służyć będzie niniejsza ewaluacja.

1.2. Rozumienie kapitału społecznego w kontekście badań

Kapitał społeczny jest zjawiskiem powstającym w długotrwałym procesie społecznego rozwoju i z reguły traktowany jest w socjologii jako struktura „długiego trwania”. Rozpowszechnienie tej perspektywy przyćmiewa nieco podejścia poszukujące odpowiedzi na pytanie, czy i jak kapitał społeczny może być współcześnie tworzony, analizowany i jak badać procesy jego powstawania. Szczególnie we współczesnej Polsce, której historia nie sprzyjała jego rozwojowi, a deficyty są powszechnie odczuwane, ta druga praktyczno-celowościowa orientacja może być przydatna. Badanie efektów programu „Działaj Lokalnie” pozwala na taką właśnie pogłębioną analizę.

W omawianym badaniu kapitał społeczny rozumiany jest jako zasób grup i większych społeczności ulokowany w odpowiedniej strukturze relacji i kontaktów społecznych, ułatwiający współdziałanie. Wyjaśnia w jaki sposób jednostki i grupy społeczne mogą produkować dobra dzięki wykorzystaniu powiązań społecznych (powiązań z innymi ludźmi oraz powiązań grup i instytucji między sobą). Może być zasobem różnego typu mniejszości społecznych, tak jak rozpatrywał go J. Coleman w latach sześćdziesiątych, wprowadzając to pojęcie do socjologii, ale również innych mniejszych i większych grup społecznych, na regionach i państwach kończąc, tak jak badał go później R. Putnam.

Tak rozumiany kapitał społeczny manifestuje się w środowisku lokalnym przede wszystkim wysokim poziomem **formalnych i nieformalnych powiązań społecznych**

ukonstytuowanych w sieci, co oznacza, że społeczność posiada liczne i różnorodne środowiska, grupy społeczne i organizacje (zwłaszcza pozarządowe), które są ze sobą w jakiś sposób **połączone**, pozostają we wzajemnych interakcjach, (komunikują się ze sobą, wymieniają się dobrami) i mogą być wykorzystane do podjęcia wspólnych działań na rzecz dobra wspólnego. Ponadto, takiej strukturze powiązań społecznych w społeczności towarzyszyć powinna obecność podzielanych przez jej członków określonych **norm i wartości**, które ułatwiają współdziałanie - takich jak: **zaufanie, solidarność, normy wzajemności i współdziałania**, a także konstytuujące lokalne identyfikacje **poczucie przywiązania do miejsca** zamieszkania. Kapitał społeczny jest bowiem nieodłącznie związany z interakcjami w społeczności lokalnej. Kapitał społeczny „używany” np. do rozwiązywania problemów lokalnych, jest stale pomnażany. Może być analizowany i badany w sferze publicznej na poziomie kontaktów między grupami i instytucjami lokalnymi, ale także na poziomie indywidualnych jednostek. Badane elementy kapitału społecznego jako zasobu grupy (społeczności) przedstawia poniższa tabela:

Tabela nr 1

Badane elementy (wymiaru) kapitału społecznego jako zasobu grupy		
I) struktury	II) normy	III) działania
• Grupy społeczne • Formalne i nieformalne sieci społeczne • Liderzy	• normy współdziałania • zaufanie • solidarność • przywiązanie do miejsca zamieszkania	• współpraca • działanie zbiorowe • komunikacja

W analizowanym badaniu sieci i normy społeczne, które tworzą kapitał społeczny oceniane są z punktu widzenia tego, **w jakim stopniu przyczyniają się do rozwoju społecznego środowiska lokalnego i przynoszą szersze (a nie partykularne) korzyści**. Oba wymiary kapitału społecznego: **strukturalny** odnoszący się do cech struktury społecznej, jakim są sieci społeczne oraz **normatywny**, jakim są zaufanie i normy są przedmiotem badania.

Spośród wspomnianych wyżej elementów kapitału społecznego dwa zasługują na osobne potraktowanie: są to **sieci społeczne i zaufanie**. Od tego z jakim typem zaufania i sieci społecznych do czynienia mamy w danym układzie lokalnym zależy oddziaływanie kapitału społecznego na rozwój lokalny.

Zaufanie odgrywa kluczową rolę przy podejmowaniu współpracy lokalnej; jego obecność pozwala na zyskanie przekonania u partnerów co do tego, że współpraca dokonywać się będzie zgodnie z zasadami *fair play*, że istnieją i są na ogół przestrzegane pewne ogólne kody organizujące takie kontakty, a także, że współpraca się „opłaca” tj. przynosi dla wszystkich partnerów korzystne efekty. Taki typ zaufania stwarza na poziomie lokalnym warunki np. do budowy wspólnej drogi z udziałem własnym, zakładania w bloku anteny satelitarnej, na którą składają się wszyscy mieszkańcy, tworzenia lokalnych kas zapomogowo – pożyczkowych, systemu poręczeń kredytowych, czy innych przedsięwzięć obarczonych pewnych „ryzykiem”. Zaufanie do rządu i samorządu powoduje, że ludzie chętniej budować będą system i struktury polityczne, tj. brać udział w partiach politycznych, uczestniczyć w wyborach na różnych szczeblach władzy, rzadziej stosować będą strategię protestu jako metody rozwiązywania konfliktów społecznych, rzadziej też oszukiwać będą państwo i instytucje publiczne w sytuacji przymusowej lub dobrowolnej z nimi współpracy np. przez system podatkowy.

Istnieje jednak zasadnicza różnica dla zakresu podjętej współpracy między zaufaniem, które wyrasta z **bezpośredniej znajomości** danej osoby, a zaufaniem, którego podstawą jest istniejąca w danym środowisku **norma**, zgodnie z którą ludziom na ogół można i należy ufać. Jeśli mieszkańcy ufają tylko tym, których znają i wiedzą z doświadczenia, że można im ufać, z dużym **prawdopodobieństwem podejmą współpracę tylko z nimi właśnie**, ignorując inne, nieznane im osoby i grupy społeczne. Zaufanie do innych wyrastające wyłącznie z własnego doświadczenia, przenoszone i utrwalane przez częste kontakty interpersonalne w obrębie niewielkich grup społecznych, nazywane jest przez socjologów *thick trust* lub też *zaufaniem spartykularyzowanym*. Innym jego rodzajem, bardziej pożądanym z punktu widzenia rozwoju lokalnego społeczeństwa obywatelskiego jest *thin trust*, nazywane niekiedy zaufaniem „uogólnionym”, obejmujące swym promieniem szerokie grupy społeczne i instytucje lokalne, a także uogólnionych „innych”⁷. Takie zaufanie sprzyja włączaniu różnych środowisk i grup w proces współpracy lokalnej i „produkowaniu” dóbr społecznych. Objęcie nim szerokich grup społecznych, zwłaszcza instytucji lokalnych wymaga jednak dłuższego czasu, praktykowania zasady wzajemności w kontaktach opartych na współpracy,

⁷ Określenia *thin* i *thick trust* używa R. Putnam, termin „zaufanie spartykularyzowane” pochodzi od Jamiggassi i Jamiggassi.

utrwalania pozytywnych wzorów tej współpracy lub też uwarunkowane jest tradycją kulturową⁸.

Również sieci społeczne różnią się między sobą. Niektóre z nich łączą ludzi z określonego powodu i pod pewnym względem do siebie podobnych. Z reguły też są „zamknięte” dla innych, a członków spajają silne więzi emocjonalne. Przykładem takich sieci mogą być rodziny, środowiska niektórych mniejszości społecznych, sycylijskie mafie, loże, grupy przestępcze, ale także mogą się w nie przekształcić zwykłe grupy społeczne, w sytuacji gdy zorientowane są wyłącznie na siebie, nie dążą do międzygrupowej współpracy, a więc gdy mają **wyłączający charakter**. Tak zbudowane sieci tworzą zwykle kapitał typu ***bonding*** (**wspólnotowy**).

Innym ich rodzajem są sieci obejmujące członków zróżnicowanych pod względem cech społecznych, w których znajdują się np. ludzie biedni i bogaci, starzy i młodzi, kobiety i mężczyźni itp., słabo ze sobą powiązanych i z reguły **otwartych na włączenie nowych osób do sieci**. Takie sieci konstytuują często organizacje pozarządowe. Ten typ tworzy kapitał społeczny typu ***bridging*** (**pomostowy**).

Oba typu kapitałów są potrzebne w społeczności, ale każdy z nich pełni różne funkcje i produkuje różne „dobra”. O ile kapitał typu ***bonding*** dostarcza przede wszystkim **wsparcia** w łonie własnej grupy i może w pewnych warunkach oddziaływać **segregacyjnie** na szerszy układ lokalny, np. tworząc **zamknięte układy społeczne**, jak w przypadku sycylijskiej mafii, czy przysłowiowe „kliki” i „sitwy” lokalne, o tyle ***bridging*** wiążąc w sieci różne grupy i środowiska **ułatwia komunikację międzygrupową, zwiększa dostęp do zróżnicowanych zasobów** i przeciwdziała takim procesom. Jest rodzajem „smaru” **usprawniającego współpracę międzygrupową, podczas gdy kapitał typu *bonding* raczej „klei” grupę w spójną całość**. Jakkolwiek ta forma kapitału społecznego jest niezbędna na pewnym etapie rozwoju grup i społeczności to, jak pisze R. Putnam, „społeczeństwa posiadające wyłącznie kapitał typu *bonding* przypominać będą Belfast albo Bośnię - posegregowane i wrogo do siebie nastawione plemiona.”⁹

Z punktu widzenia rozwoju lokalnego i budowania korzyści dla szerszych grup społecznych a nie małych enklaw wspólnotowych kapitał typu ***bridging* jest zatem lepszy**. Różnorodne i otwarte sieci społeczne zwiększają potencjał społeczności w zakresie mobilizacji różnego typu zasobów: wiedzy, kwalifikacji, środków materialnych i kontaktów.

⁸ Uważa się, że społeczeństwa protestanckie przyczyniają się do „produkowania” szerszego promienia zaufania społecznego niż społeczeństwa katolickie por. F. Fukuyama, *Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa 1997.

⁹ R. Putnam, L. Felstein, op. cit., s. 6.

Poprzez nie społeczność zdobywa również dostęp do zasobów ulokowanych na zewnątrz. Jednocześnie jednak jest to - jak podkreśla R. Putnam, forma kapitału trudniejsza do zbudowania.¹⁰

Na koniec warto może również zwrócić uwagę na to, że w bogatej już literaturze przedmiotu kapitał społeczny rozpatrywany bywa również nie tyle jako cecha przypisana grupie, co jako **zasób jednostki**, który w tym wypadku umożliwia osiąganie celów partykularnych¹¹ (jako zasób grupy kapitał społeczny rozpatrywany bywa zwykle z punktu widzenia tego, jakie korzyści przynosi on rozpatrywanej zbiorowości). Jednostki korzystają ze swojego kapitału społecznego wówczas, gdy szukają np. pracy opiekuńczej do dzieci, pomocy domowej etc. Oznacza on wówczas takie zasoby jak: informacja, wsparcie, które mogą być zdobyte przez osoby dzięki kontaktom z innymi. Im większa i bardziej zróżnicowana liczba osób znajdujących się w sieci takich kontaktów, które są jednocześnie zobligowane do pomocy, a także siła związków łączących jednostkę z tymi osobami, tym większy jest jej kapitał społeczny i tym większe możliwości osiągania zróżnicowanych celów osobistych. Wspominamy o tym dlatego, że oba typy kapitałów społecznych wzajemnie się wzmacniają i uzupełniają. Społeczność jako całość korzysta z kapitałów poszczególnych jednostek i zbudowanych przez nie sieci społecznych, z kolei jednostki będąc członkami społeczności o wysokim grupowym kapitale społecznym również zyskują, bo społeczności te zazwyczaj produkują dobra zbiorowe lepiej od innych.

1.3. Rodzaje kapitałów społecznych analizowane w badaniach

W środowiskach lokalnych możemy mieć zatem do czynienia ze zróżnicowanymi formami kapitału społecznego istniejącymi równocześnie; przewagą kapitału typu *bonding* lub *bridging* lub też nieobecnością, którejś z tych form. Różnie też może kształtować się powstawanie i dystrybucja zaufania społecznego. W zależności od tego rozróżniamy jego lepsze lub gorsze formy punktu widzenia rozwoju lokalnego. Poniżej przedstawiamy zestawienie elementów obu wyróżnionych typów, których obecność analizowana była w naszych badaniach. „Dobry” kapitał społeczny, a więc przynoszący wspólne, a nie partykularne korzyści w społeczności lokalnej w znacznej mierze tworzony jest przez kapitał pomostowy i konstytuują go:

¹⁰ Ibid.

¹¹ Te perspektywę rozwijał przede wszystkim P. Bourdieu.

- wysoki poziom zaufania „uogólnionego” w społeczności: zaufanie dystrybuowane jest do szerokich grup społecznych i instytucji lokalnych zwłaszcza takich jak takich: jak samorządy, szkoły, NGO, etc.
- wysoki poziom uspołecznienia: duże nasilenie i zakres zróżnicowanych kontaktów społecznych w społeczności (odwiedzanie się w domach i wsparcie)
- istnienie różnorodnych i zróżnicowanych i włączających sieci społecznych: grup, środowisk, organizacji pozarządowych, koalicji lokalnych, etc.
- dobra komunikacja między sieciami wykorzystująca zarówno osobiste powiązania członków sieci, ale również instytucjonalne kanały komunikacji między nimi
- istnienie wśród mieszkańców poczucia odpowiedzialności za społeczność lokalną, podmiotowości obywatelskiej i sprawczości a także systemu kontroli społecznej, wspierającego współpracę.

W społeczności mogą pojawić się jednak **„brudne” formy** kapitału społecznego, które konstytuują przede wszystkim obecność:

- silnych „wsobnych” kontaktów społecznych¹²
- mały promień zaufania społecznego: zaufanie partykularyzowane dominujące nad zaufaniem uogólnionym
- licznych grup i środowisk charakterze homogenicznym i ekskluzywnym, nie komunikujących się między sobą i realizujących partykularne cele (np. kliki)
- dużej ilości „pionowych” (*face to face*) nieformalnych powiązań między jednostkami a instytucjami lokalnymi, które umożliwiają dostęp do zasobów tylko **wybranych** i nielicznym jednostkom czy grupom społecznym.

2. Koncepcja badania i metodologia

2.1. Cel badania i pytania badawcze

Przyjęta koncepcja badawcza koncentruje się na badaniu kapitału społecznego *in statu nascendi*. Klasyczne przedsięwzięcia badawcze w tym zakresie realizowane prawie wyłącznie

¹² Mogą je tworzyć np. rodzinne wiejskie „klany”, które na ogół ograniczają pozytywne kontakty społeczne i współpracę do kręgu tak zwanych „swoich”, traktując inne grupy społeczne jako przysłowiowych „obcych”. Taka struktura relacji społecznych może zaistnieć również w innych układach społecznych, często spotykana i opisywana w działaniach elit politycznych, czy w miejscu pracy. Szczególną skłonność polskiego społeczeństwa do takiego układania sobie relacji z otoczeniem opisywali E. J. Tarkowscy w pracy „Amoralny familizm” w: E. Wnuk Lipiński (red.) Grupy i więzi społeczne w systemie monocentrycznym” Warszawa. 1990.

poprzez badania sondażowe zasadniczo nie są w stanie wyodrębnić mechanizmów i procesów jego powstania, ograniczając się głównie do mierzenia wybranych składników np. zaufania społecznego lub skali partycypacji obywatelskiej i określania na tej podstawie jakiegoś poziomu tego kapitału. Zwłaszcza w przypadku ewaluacji, której ostatecznym celem jest określenie efektywności działania organizacji aktywizujących na kapitał społeczny, takie podejście wydaje się niewystarczające. Przyjęta przez nas metodologia badania w znacznie większym niż dotychczas stopniu „obiektywizuje” ogląd efektów takich programów jak „Działaj Lokalnie”, pozwala także na **prześledzenie mechanizmów tworzenia się kapitału społecznego** poprzez tego typu interwencje zewnętrzne.

Ostatecznym celem badań jest określenie, na ile, w jakim zakresie i w jaki sposób organizacje grantodawcze przyczyniają się do rozwoju kapitału społecznego na obszarze swego działania i tym samym zwiększenia potencjału rozwojowego środowiska lokalnego. W szczególności przedmiotem naszego zainteresowania jest:

- a) jakie są mechanizmy i procesy tworzenia się kapitału społecznego poprzez program „DzL IV”, (m.in.: jakie są czynniki sprzyjające i ograniczające rozwój kapitału, konteksty lokalne, specyficzne cechy działania organizacji grantodawczej)?
- b) jakie są cechy tego zasobu w badanych w poszczególnych społecznościach?
- c) opracowanie rekomendacji do ukierunkowania programu na budowanie kapitału społecznego¹³

Odpowiedzi na powyższe pytania służyły badania przeprowadzone w **pięciu Lokalnych Organizacjach Grantowych** (zestawienie poniżej). **Dwie z nich wybrano do drugiego etapu badań nad kapitałem społecznym**, w którym to analiza funkcjonowania programu pogłębiona została o badania dotyczące cech kapitału społecznego i społecznego odbioru programu „DzL” w lokalnych społecznościach, co polegało na realizacji sondażu.

2.2. Miejsca realizacji badań

Przedmiotem badań było 5 Lokalnych Organizacji Grantowych. W ich doborze uwzględnione zostały następujące cechy:

¹³ Zadanie to realizowano wspólnie z OE prowadzącym klasyczną ewaluację

- dotychczasowe wyniki ewaluacji prowadzonej przez PAFW i ARFP (w boczku poniższej tabelki),
- zrealizowanie jednego lub dwóch konkursów w IV edycji programu,
- status organizacji (bycie lub nie funduszem lokalnym)¹⁴.

Tabela nr 2

Badaniem objęto następujące LOGi:

		Status organizacji i liczba przeprowadzonych konkursów w IV edycji	
		Fundusz Lokalny (2 konkursy w IV edycji)	Nie jest Funduszem Lokalnym (1 konkurs w IV edycji)
Zbiorcza ocena punktowa PAFW i ARFP realizacji IV konkursu przez LOG (min: 7,25; max: 28,25 pkt)	Lepsza ocena (powyżej 17 pkt)	Fundusz Lokalny Masywu Śnieżnika (28, 25 pkt)	- Fundacja Pokolenia (Pelplin) (27,12 pkt) - Centrum Rozwoju Społeczno-Ekonomicznego (Sędziszów) (22,75 pkt)
	Gorsza ocena (poniżej 17 pkt)	Fundacja Fundusz Lokalny "Ramża" (13 pkt)	Stowarzysz. na Rzecz Tworzenia Przyjaznego Środowiska Wychowawczego Dzieci i Młodzieży „Przystań” (Iława) (12,75 pkt)

Do drugiego etapu badania kapitału społecznego wybrane zostały dwie Lokalne Organizacje Grantowe, w których realizowano po 2 konkursy w IV edycji programu - **Fundusz Lokalny Masywu Śnieżnika i Fundusz Lokalny „Ramża”**. Wybór taki wynikał z przyjętego celu sondażu, jakim było dotarcie do potencjalnych i faktycznych uczestników programu „DzL IV”. Zakładano ponadto, że wybór LOGów, gdzie odbyły się dwa konkursy ułatwi ewentualne dostrzeżenie rezultatów programu w społecznościach lokalnych.

¹⁴ Bycie funduszem lokalnym wiąże się z dłuższą praktyką grantodawczą podmiotu. Kryterium to (bycia funduszem lokalnym) stosowane jest także w ewaluacjach PAFW i ARFP.

2.3. Wykorzystane metody i techniki badawcze

Odpowiedzi na sformułowane pytania badawcze służyły:

- **Analiza dokumentów** ARFP dotyczących programu „DzL IV”. Analiza obejmowała dokumenty monitoringowe ARFP dla pięciu LOGów wybranych do badania (m.in.: karta oceny LOG, karta monitoringu merytorycznego, fiszka do oceny LOG, karta monitoringu finansowego). Procedura ta miała na celu:
 - porównanie opisywanych w dokumentach zmian w społecznościach po realizacji programu „DzL IV”,
 - porównanie liczby, charakteru, różnorodności i lokalizacji grantobiorców, a także liczby wniosków, które wpłynęły na konkurs,
 - porównanie wkładów finansowych LOGów i grantobiorców,
 - porównanie liczby partnerów grantobiorców,
 - porównanie liczby, charakteru i rodzajów wsparcia otrzymywanego przez LOGi od partnerów pomocniczych „DzL IV”.

Analizą objęto także dokumenty programowe „DzL IV” (zapisy dotyczące celów, regulamin i zasady konkursu „DzL IV”, wniosek o dotację w konkursie grantowym, karta oceny wniosków zgłoszonych do lokalnej edycji „DzL IV”, propozycje zapisów w regulaminie komisji grantowych, umowa między ARFP a dotowanym). Analiza ta poprzedzała przygotowanie końcowych rekomendacji dla programu „DzL” i miała na celu zbadanie, w jakim stopniu zmiany wymaga konstrukcja programu i zapisy programowe, a w jakim sposób implementacji istniejących zaleceń.

- **Kwestionariuszowe wywiady telefoniczne** z grantobiorcami i partnerami pomocniczymi w 5ciu LOGach¹⁵ poprzedzone **ankietą kwestionariuszową**, w której przedstawiciele LOG rangowali według siły kontaktów partnerów pomocniczych¹⁶ (przypisana ranga była kryterium doboru partnerów pomocniczych do badania)
- **Wywiady grupowe z grantobiorcami i przedstawicielami komisji grantowej** – z tego w dwóch LOGach (Masyw Śnieżnika i Ramża) obejmowały one pogłębioną analizę na temat mechanizmów powstawania kapitału społecznego.

¹⁵ Szczegóły realizacji tego badania wyjaśnia pkt. 1.2 cz. II

¹⁶ partnerzy pomocniczy LOG, a więc podmioty nie będące grantobiorcami, ale udzielające finansowej, technicznej, organizacyjnej lub innej pomocy w realizacji programu (m.in. samorządy lokalne, media), por. pkt. 1.2. na s. 20.

- **Badania sondażowe**, zrealizowane na terenie działania dwóch LOGów (Masyw Śnieżnika i Ramża).¹⁷

2.4. Ograniczenia metody

- a) Zastosowana w badania metodologia **nie umożliwia jednoznacznego scharakteryzowania zmiany w poziomie i charakterze lokalnego kapitału społecznego**, która dokonała się pod wpływem realizacji programu „DzL IV”. Przeprowadzenie analizy na temat *stricte* zmiany kapitału społecznego oraz wpływu programu nie jest, w naszym przekonaniu, w ogóle możliwe. Wynika to, po pierwsze, z braku wcześniejszego pomiaru kapitału społecznego w miejscowościach objętych badaniem a więc niemożliwością porównania obecnego poziomu i charakteru kapitału społecznego z istniejącym w społecznościach wcześniej (w szczególności – przed rozpoczęciem programu). Po drugie, nie sposób jednoznacznie wyabstrahować wpływu programu „DzL IV” z zachodzących obecnie przemian w sferze społecznej, gospodarczej i kulturowej, które oddziaływać mogą na kapitał społeczny. Dotyczy to zarówno zmian na poziomie makrospołecznym (np. wejście Polski do UE, rozwój gospodarczy kraju, ale i nasilone procesy migracji), jak i ogółu zmian w środowiskach lokalnych (obejmujących np. dynamikę zamożności mieszkańców gminy, skalę inwestycji samorządowych, przemiany struktur demograficznych). Ponadto, w badanych środowiskach działają także inne, poza „DzL” interwencje przyczyniające się do rozwoju kapitału społecznego, a ponadto na jego przemiany mają wpływ także szersze procesy gospodarcze, polityczne i społeczne. Po trzecie, jednym z czynników powodzenia programu jest „zastany” poziom kapitału społecznego w środowisku lokalnym. Dlatego też uwaga badaczek skupia się w niniejszym badaniu na analizie kapitału społecznego *in statu nascendi* – jego **wylaniających się struktur, mechanizmów powstawania i zagrożeń**
- b) Do zrealizowanego badania zostało dobranych celowo 5 Lokalnych Organizacji Grantowych. Jakkolwiek zasady doboru starały się zapewnić różnorodność próby, **nie jest możliwe generalizowanie wniosków na wszystkie LOGi w Polsce**, realizujące program „Działaj Lokalnie”. Zaobserwowane mechanizmy, zależności i zagrożenia dają, jednak w przekonaniu badaczek, podstawy sądzić, że mogą one występować

¹⁷ Szczegóły realizacji tego badania wyjaśnia pkt. 1.2 cz. V

także w wielu innych LOGach i wynikać w pewnym stopniu z konstrukcji programu.

Wyniki badania dotyczą 5 konkretnych układów lokalnych, dostarczają jednak hipotez na temat szerszych mechanizmów i problemów oddziaływania programu na kapitał społeczny.

- c) Zastosowana metodologia badania pięciu społeczności miała ilościowo-jakościowy charakter i **nie pozwala scharakteryzować pełnej specyfiki każdego LOGa**. Celem badań nie było przedstawienie pełnej charakterystyki kapitału społecznego w każdym z badanych LOGów, a raczej ukazanie mechanizmów i zagrożeń związanych z powstawaniem kapitału społecznego.

II) FUNKCJONOWANIE SIECI PODMIOTÓW WSPÓŁPRACUJĄCYCH Z LOKALNYMI ORGANIZACJAMI GRANTOWYMI

1. Metodologia badania

1.1. Cel badania i pytania badawcze

W badaniach przyjęto, że podstawowym mechanizmem poprzez który następuje proces oddziaływania programu na kapitał społeczny jest funkcjonowanie wokół LOGa **sieci współpracy** różnych podmiotów lokalnych, zbudowanej w wyniku realizacji „DzL”. **Jako sieć współpracujących wokół LOG podmiotów (dalej nazywana także: sieć LOG) w badaniach rozumiano grupę, z reguły instytucjonalnych, podmiotów na którą składa się:**

- LOG,
- beneficjenci programu „DzL IV”, a więc instytucje uzyskujące granty,
- partnerzy pomocniczy LOG, a więc podmioty nie będące grantobiorcami, ale udzielające finansowej, technicznej, organizacyjnej lub innej pomocy w realizacji programu (m.in. samorządy lokalne, media),¹⁸
- partnerzy grantobiorców – podmioty, z którymi grantobiorcy utrzymują współpracę nie wynikającą wyłącznie z ustawowego obowiązku współdziałania.

Badana grupa – jej skład i funkcjonowanie była traktowana w badaniach z perspektywy sieciowej, co znaczy, że głównym przedmiotem zainteresowania była jej struktura, charakter wewnętrznych i zewnętrznych powiązań i dynamika.

Skoncentrowanie się w badaniu kapitału społecznego *in statu nascendi* na budowie i funkcjonowaniu sieci wynikało z następujących założeń:

- a) Poprzez proces synergii działań podmiotów skupionych **w sieci dochodzi do tworzenia istotnych powiązań w społeczności:** (nowych podmiotów, kanałów przepływu informacji, wymiany świadczeń i powstawania wzajemnych zobowiązań) **ułatwiających dalszą współpracę, a także – do budowania normatywnych podstaw dla szerszej partycypacji obywatelskiej** (zaufania, norm wpierających zaangażowanie obywatelskie, podmiotowości lokalnej, zainteresowania miejscem zamieszkania). Sieć ta, co należy wyraźnie podkreślić, **będąca sama w sobie już elementem konstytuującym kapitał społeczny powinna mieć dodatkowo moc**

¹⁸ Szczegółowa charakterystyka partnerów pomocniczych zaprezentowana jest w poniższej tabeli nr 3.

promieniowania obywatelskiego na szerszą skalę i rozszerzania kapitału społecznego na całą społeczność lokalną.

- b) **Kapitał społeczny zogniskowany tylko samej tylko sieci, przy ogólnie niskim kapitale społecznym diagnozowanym na poziomie mieszkańców, może w być zjawiskiem negatywnym.** Niedostosowanie potencjałów kapitału społecznego w obu tych grupach grozi tym, że działania sieci nie tylko nie będą oddziaływały na społeczność lokalną, ale również co więcej, **działające grupy obywatelskie postrzegane będą jako uprzywilejowane w dostępie do rzadkich dóbr, jakim jest praca czy pozycja społeczna. Powstanie sytuacja, w której sieć paradoksalnie może przyczyniać się do obniżenia kapitału społecznego w całej społeczności.** Badanie sieci zaprojektowane więc zostało z myślą o porównaniu wyników dla sieci i dla społeczności lokalnej (badanej sondażem) i rozstrzygnięciem czy i w jakim stopniu sieć okazuje się grupą podmiotów ogniskujących lokalny kapitał społeczny.
- c) Powiązanie wyników tego etapu badawczego (badania sieci) z ostatecznym efektem działania sieci, oglądanym z perspektywy „zwykłych” mieszkańców w klasycznym już badaniu sondażowym, daje obraz mechanizmów i barier oddziaływania programu „Działaj Lokalnie” na kapitał społeczny.

Analiza sieci zmierzała w szczególności do odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- 1. Jaki jest charakter i dynamika współpracy w sieci LOG?** (z akcentem na takie zagadnienia, jak: powstawanie nowych podmiotów z inspiracji LOG, włączanie istniejących podmiotów w środowisku lokalnym),
- 2. W jaki sposób i w jakim zakresie sieci LOG przyczyniają się do definiowania i rozwiązywania lokalnych problemów społecznych?** (z akcentem na mechanizmy dotyczące skali i charakteru współpracy podmiotów znajdujących się w sieci, potencjału sieci w zakresie gromadzenia środków finansowych i innych środków materialnych, tworzenia przywództwa, pozytywne modele współdziałania).
- 3. W jaki sposób sieci LOG oddziałują na tworzenie się norm i wartości podtrzymujących współpracę?** (z akcentem na mechanizmy wynikające z: zaufania zgeneralizowanego i do instytucji, poczucia sprawczości, poczucia przywiązania do miejsca zamieszkania)
- 4. Jaka jest skala i mechanizmy oddziaływania sieci LOG na mieszkańców?** (z akcentem na mechanizmy wynikające ze znajomości LOGa i „DzL”, uczestnictwa i oceny programu)

5. Jakie czynniki determinują potencjał sieci LOG w zakresie oddziaływania na społeczność lokalną? (z akcentem na takie czynniki, jak: kompetencje, przywództwo, przepływ informacji, finansowanie, doradztwo i wsparcie techniczne, postawa samorządu, aktywność społeczności lokalnej).

1.2. Zastosowane metody i techniki badawcze

Badanie sieci zostało zrealizowane metodą **kwestionariuszowego wywiadu telefonicznego**. Dobór respondentów do badań był celowy i dla każdej sieci obejmował przedstawiciela LOG, przedstawicieli grantobiorców z jednego lub z obu konkursów (w przypadku Ramży i Masywu Śnieżnika) oraz partnerów pomocniczych. W celu dotarcia do najważniejszych partnerów pomocniczych przesłano do każdego LOG ankietę zawierającą listę wszystkich jego partnerów, których wymieniono w ankietach monitoringowych, z prośbą o szerszą charakterystykę ich udziału w programie oraz podanie danych imiennie - adresowych. Przy ostatecznym wyborze partnerów pomocniczych do badania telefonicznego zastosowano następujące kryteria :

- przyznana ranga wagi danego partnera dla programu: powyżej 5 punktów
- udział w komisji grantowej
- bliskość przestrzenna danego podmiotu w stosunku do LOG.¹⁹

Osiągnięta próba partnerów pomocniczych oraz beneficjentów wraz z ich charakterystyką przedstawiona jest w poniższej tabeli (w nawiasach liczebności wyjściowe, przed nawiasami liczba podmiotów, z którymi ostatecznie przeprowadzono wywiady).

Tabela nr 3

Nazwa LOG	LOG	Partnerzy pomocniczy	Beneficjenci	Suma	Charakterystyka partnerów pomocniczych	Charakterystyka beneficjentów
Masyw Śnieżnika II edycje	1	7 (12)	28 (37)	36 (50)	Samorządy - 2 NGO -1 Media -2 Firmy -2	NGO – 12 oświata – 7 ośr. kult i sport - 8 CIS 1
Sędziszów	1	7 (7)	9 (9)	17 (17)	Samorządy - 2 NGO -1	Klub sport – 2 Szkoły – 3

¹⁹ Uznaliśmy, że partnerzy oddaleni od LOG np. z terenu powiatu nie będą w stanie udzielić nam odpowiedzi na szereg pytań dotyczących np. zmian w miejscowościach, w których realizowano projekty.

					Media -1 Firmy – 3	Grupy nieform. - 2 NGO – 2
Ramża II edycje	1	5 (12)	15 (21)	21 (34)	Samorządy - 2 NGO -1 Media -1 Szkoły-1	Klub sport. – 3 Oświata – 5 NGO – 3 Ośr. kult – 1 Gr. nieform - 2
Ława	1	10 (12)	10 (10)	21 (23)	Samorządy - 6 NGO -3 Media -1	NGO – 5 Straże – 2 Ośr. kult – 2 Oświata - 1
Pelplin	1	8 (9)	8 (9)	17 (19)	Samorządy - 3 NGO -3 Media -2	NGO – 3 Gr. nieform – 2 Ośr. Sport – 2 Oświata - 1
Suma	5	37	70	112(143)		

W sumie zakwalifikowano do badań 143 podmioty, z czego zrealizowano wywiady ze 112. Rozbieżności spowodowane były: zmianą miejsca zamieszkania przez respondentów, błędami w bazach danych imiennie - adresowych, odmowami udziału w badaniach oraz odjęciem od próby 10 ankiet zrealizowanych w ramach pilotażu.

Drugą metodą badawczą były zrealizowane przez Ośrodek Ewaluacji **wywiady grupowe z beneficjentami i przedstawicielami komisji grantowych**. Wątek dotyczący kapitału społecznego pogłębiany był w szczególności w LOGach wyłonionych do badań sondażowych – w Masywie Śnieżnika i Ramży. Wszystkie jednak wywiady grupowe dostarczyły materiału jakościowego, który pozwolił interpretować dane ilościowe zgromadzone w trakcie wywiadów telefonicznych.

1.3. Ograniczenia metody

- a) W badaniach przyjęto, że podstawowym mechanizmem poprzez który następuje proces oddziaływania programu na kapitał społeczny jest funkcjonowanie sieci LOG. Trzeba jednak zaznaczyć, że **badanie sieci LOG nie jest tożsame z badaniem realizacji samego tylko programu „DzL”**. Po pierwsze, charakterystyka sieci jest zarówno efektem funkcjonowania programu, jak i zastanej sytuacji w środowisku lokalnym, w którym podejmowany jest program. Po drugie, partnerzy pomocniczy LOG i partnerzy grantobiorców współpracują z nimi nie tylko w ramach programu „DzL”, ale i przy realizacji wielu innych wspólnych działań. Badanie sieci wykracza

więc poza analizę konsekwencji programu „DzL” i skupia się raczej na wyłaniających się „w związku z programem” strukturach.

- b) W badaniach telefonicznych zastosowano celowy dobór respondentów. W szczególności, z grupy partnerów pomocniczych wybrano jedynie podmioty o relatywnie wysokiej randze przypisanej przez LOG danym partnerom współpracy. Podkreślenia wymaga więc po pierwsze, że **opisywane podmioty nie reprezentują całej sieci wszystkich podmiotów współpracujących w środowisku lokalnym** (trudno jest wręcz mówić o „całej” sieci współpracy, gdyż nie ma podstaw do określenia jej granic). Nie sposób więc także wypowiadać się na temat reprezentatywności badanych podmiotów dla ogółu instytucji w sieciach badanych społeczności. Po drugie, **to, że w badaniach jest mowa o „sieci LOG” wynika raczej z założeń badawczych**, wedle których wdrażany przez LOG program „DzL” jest „kołem zamachowym” współpracy, a także z zasad doboru respondentów – podmiotów, które współdziałają z LOG. Terminologia ta **nie oznacza jednak, że w badanych społecznościach, a nawet danych sieciach, LOG jest głównym węzłem sieci** i podmiotem odgrywającym najważniejszą rolę w lokalnym układzie instytucjonalnym.
- c) Prezentowane w dalszej części wnioski z badań jakościowych – wywiadów grupowych służą przede wszystkim ukazaniu procesów i problemów, jakie zauważono. **Nie dają one natomiast podstaw do porównania pięciu badanych sieci z punktu widzenia danej zmiennej.** Ograniczone możliwości porównań wynikają także z faktu, że wywiady grupowe z pogłębieniem zagadnień kapitału społecznego były prowadzone **jedynie w dwóch LOGach**, wybranych do drugiego etapu badań. Informacje z fokusów w pozostałych trzech LOGach traktowane są uzupełniająco dla charakteryzowania mechanizmów i zagrożeń oddziaływania na kapitał społeczny.

III) BUDOWA I DYNAMIKA SIECI LOG

1. Streszczenie wyników

1.1. Wyniki dotyczące struktury sieci

- a) Realizacja programu Działaj Lokalnie **przyczynia się do budowania struktur współpracy między instytucjami lokalnymi.**
- b) Pozytywnym zjawiskiem jest największy udział w tej współpracy organizacji pozarządowych, niekorzystnym - stosunkowo mała reprezentacja sektora biznesu.
- c) Obok dominujących i ogniskujących współpracę silnych podmiotów w sieci charakteryzuje je pozytywna dla kapitału społecznego różnorodność. W skład każdej z pięciu zbadanych sieci wchodzi przynajmniej kilkanaście różnych typów podmiotów, m.in. takie jak: lokalne organizacje pozarządowe, rady i urzędy gminy, szkoły, domy kultury, firmy, media, kościoły i wiele. Najbardziej różnorodną sieć obserwujemy w Iławie, najmniej w Pelplinie.
- d) Sieci badanych LOGów charakteryzują się różnymi profilami pod względem tego, jakie podmioty są włączane do współpracy. I tak np. w Iławie zaznacza się wysoki udział ponadlokalnych instytucji, a Ramży edukacyjno-socjalny profil sieci (wysoki udział domów kultury, OPS-ów, parafii) wynikający zapewne z kontekstu lokalnego. Jednocześnie, w sieci Śnieżnika widać szczególnie zróżnicowaną „koalicję” takich podmiotów, jak: firmy, parafie, domy kultury i straże. Obserwowana tam „wielokulturowa” struktura sieci może być pochodną przyznawania **dużej ilości grantów i jest bardzo korzystna z punktu widzenia budowania kapitału społecznego typu *bridging*.**
- e) Z punktu widzenia budowania różnorodnych i zarazem „mocnych” sieci współpracy ważne jest, aby LOGi dostrzegały potencjał ważnych dla danej społeczności instytucji, które mogą odgrywać dużą rolę w rozwoju sieci np. w Ramży - tradycyjne parafie i szkoły, a w Peplinie - koła gospodyń wiejskich.
- f) Struktura całej sieci współpracy zbudowanej wokół LOG jest na ogół odzwierciedleniem struktury jego partnerów pomocniczych. Z wyjątkiem Sędziszowa najczęściej **strategicznym partnerem okazuje się być samorząd.** Niepokojące jest natomiast to, że wiele z nich, jak np. media nie jest traktowanych przez LOG jako

ważni partnerzy, co pozwala sądzić, że LOGi na ogół dość jednostronnie opierają się na ich pomocy przy realizacji programu.

1.2. Wyniki dotyczące rozkładu przestrzennego sieci

- a) Badane sieci LOG charakteryzują się dość niekorzystną strukturą przestrzenną. Oznacza to, że **rozbudowanej i zróżnicowanej współpracy wewnątrz gminy nie towarzyszą częste formy nawiązywania instytucjonalnych kontaktów międzygminnych. Taki rozkład przestrzenny sieci sprzyjać może rozwijaniu się wąskich partykularizmów** - sytuacji, w której występuje rywalizacja między gminami objętymi programem, a więzi na terenie gminy stają się instrumentem „zawierania koalicji” dla konkurowania z sąsiednią miejscowością. Jest to zjawisko niekorzystne dla budowania dobra wspólnego i rozwijania solidarności społecznej.
- b) Taki rozkład przestrzenny sieci współpracy jest najczęściej obserwowany w Masywie Śnieżnika i Ramży.
- c) Praktyką, która przyczyniałaby się do rozbudowania skali współpracy mogłoby być przyznawanie grantów organizacjom położonym w różnych gminach oraz rozwinięte procesy sieciowania grantobiorców przez LOG.
- d) Tymczasem **procesy sieciowania są słabo rozwinięte**. Spotkania grantobiorców rzadko kiedy dotyczą omawiania wspólnych projektów rozwojowych i hierarchizowania problemów lokalnych. Najczęściej mają charakter integracyjno edukacyjny.
- e) Wskazywaną przez grantobiorców barierą sieciowania jest: wsobny, egoistyczny sposób funkcjonowania niektórych organizacji, i instytucji w środowiskach lokalnych, trudności w pozyskiwaniu finansowania od prywatnych sponsorów na projekty międzygminne i brak odpowiedniej infrastruktury do kontaktów (duże odległości między gminami, brak dostępu a nieraz i kompetencji do korzystania z internetu), **a także zbyt duży obszar działania LOG (czego konsekwencją są zróżnicowane potrzeby i brak wspólnej tożsamości mieszkańców jego obszaru)**.
- f) Znacznie łatwiej podejmować jest współpracę sektorowo, tj. w ramach jednego typu organizacji np. szkoły czy kół gospodyń wiejskich.

1.3. Wyniki dotyczące dynamiki sieci

- a) Pozytywnym zjawiskiem jest obserwowany **rozwój zainicjowanej przez program „DzL” instytucjonalnej sieci współpracy**. Do sieci współpracy włączane są nowe podmioty i powstają nowe podmioty w obrębie sieci. Najlepiej rozwija się pod tym względem sieć Ławy.
- b) Przy ogólnie dużej dynamice badanej sieci współpracy nie widać **jednak dużego rozwoju w przypadku partnerów pomocniczych LOGa**; wśród nich nie pojawiają się lub rzadko pojawiają się nowe podmioty.
- c) Barierą we włączaniu nowych podmiotów do sieci może być zauważony proces osadzania się działaczy LOG wokół „sprawdzonych”: kontaktów w przypadku pozyskiwania partnerów pomocniczych. Sytuacja ta dotyczy zwłaszcza sektora biznesu, który na ogół słabo reprezentowany jest w sieciach współpracy LOG.

1.4. Wyniki dotyczące pozycji LOGa w sieci

- a) Na ogół w badanych miejscowościach LOG **rozpoznawany jest jako instytucja przyczyniająca się do aktywizacji lokalnej**. Najczęściej ma to miejsce w Śnieżniku.
- b) Między LOGami istnieje natomiast duże zróżnicowanie w zakresie (korzystnego dla rozwoju kapitału społecznego) emancypowania się od „organizacji macierzystej”, tj. samodzielnego podejmowania i inicjowania współpracy. Najbardziej wyemancypowana jest znów sieć Śnieżnika, najmniej Ramży, co oznacza, że większość nowych kontaktów inicjuje tam LOG.

2. Rozkład przestrzenny sieci – podmioty i różnorodność

Omawiane wskaźniki:

- **rodzaje podmiotów w sieci**
- **różnorodność sieci**
- **struktura partnerów pomocniczych w sieci LOG**

Z punktu widzenia powstawania „dobrego” kapitału społecznego ważną cechą budowy sieci jest różnorodność podmiotów, które ją tworzą. Przyjmuje się, że zjawiskiem pożądanym

jest możliwie duża różnorodność podmiotów. Współpraca między podmiotami różnych sektorów (rządowego, samorządowego, rynkowego, pozarządowego, nieformalnego), pełniącymi zróżnicowane cele (edukacyjne, komercyjne, religijne), skupiająca różne grupy społeczne (młodzież, starszych, biednych, bogatych) tworzy struktury kapitału społecznego, typu *bridging*, które szczególnie dobrze mogą służyć dobru wspólnemu **całej** społeczności lokalnej. W niniejszych badaniach zastosowano dwa wskaźniki dla analizy różnorodności sieci. Po pierwsze, respondentom zadawano pytania o to, jakie pięć podmiotów jest dla nich najważniejszymi partnerami współpracy, a następnie klasyfikowano te wskazania według typów instytucji (samorząd lokalny, szkoły, lokalne organizacje pozarządowe, itp.). Podkreślić należy, że miarą jest tutaj **liczba wskazań** na dany podmiot (np. samorząd powiatowy), a nie liczba instytucji (samorządu powiatowego), działająca w danej sieci. **Wskazania odzwierciedlają więc socjometryczną pozycję poszczególnych instytucji w strukturze sieci** – to, jak często dany podmiot „wybierany jest” na partnera współpracy. Wyniki odpowiedzi na to pytanie przedstawione są na poniższych wykresach (wykresy 1-5: zróżnicowanie sieci: udział poszczególnych podmiotów w %).

2.1. Rodzaje podmiotów w sieci

Podmioty, których **udział w sieci jest relatywnie największy** i wyrównany w pięciu badanych sieciach to:

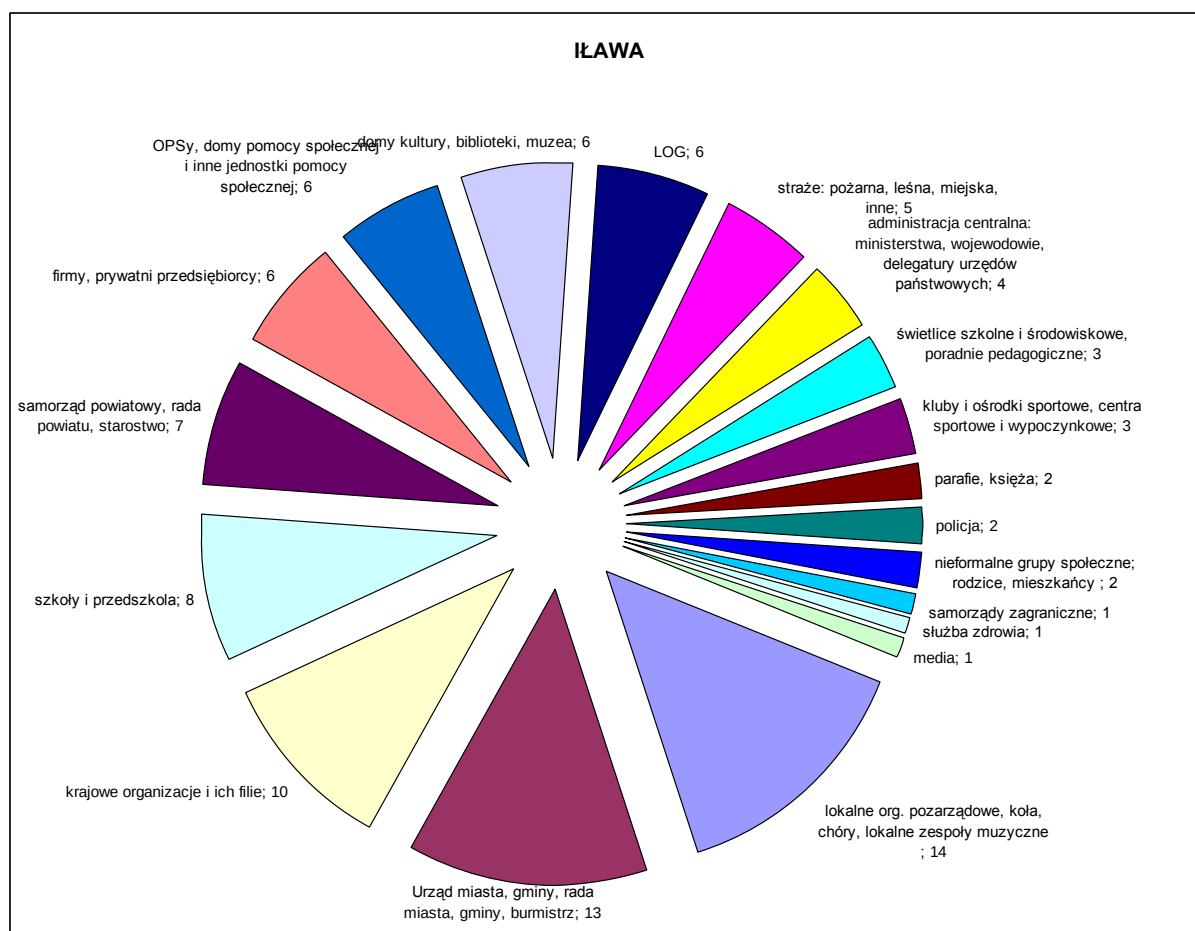
- **lokalne organizacje pozarządowe** (zbiorcza kategoria obejmująca różne organizacje pozarządowe, z którymi współpracują respondenci) – najwięcej wskazań otrzymują w Pelplinie: 30%, Sędziszów 18%, Ramża 17%, Masyw Śnieżnika 16%, Iława 14%,
- **samorząd gminny** (wójt, burmistrz, rada gminy, urząd gminy/ miasta) – najczęściej wskazywany jako partner współpracy w Masywie Śnieżnika (23%), w Sędziszowie - 16% wskazań, w Ramży 14%, W Iławie 13% i w Pelplinie 11% wskazań
- **szkoły** – najczęściej wskazywane w Ramży: 13%, w Pelplinie - 11% wskazań, w Masywie Śnieżnika – 10% wskazań, w Iławie 8% i w Sędziszowie 7% wskazań.

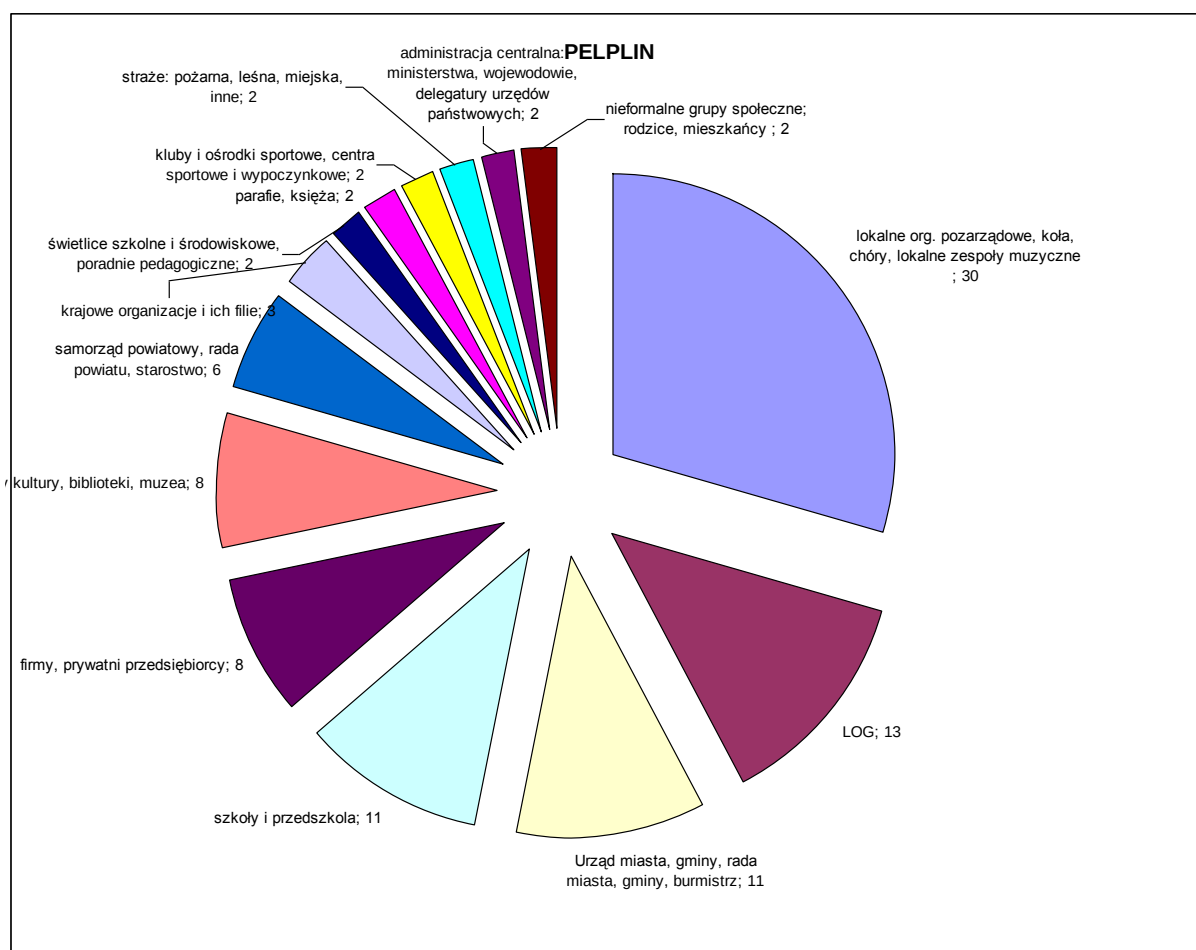
Lokalne organizacje pozarządowe, samorząd gminny i szkoły posiadają więc w badanych sieciach zbliżoną, bardzo silną pozycję socjometryczną – respondenci relatywnie często deklarują współdziałanie z tymi podmiotami. Z punktu widzenia budowy sieci są to występujące we wszystkich badanych przez nas układach „główne filary” współpracy w

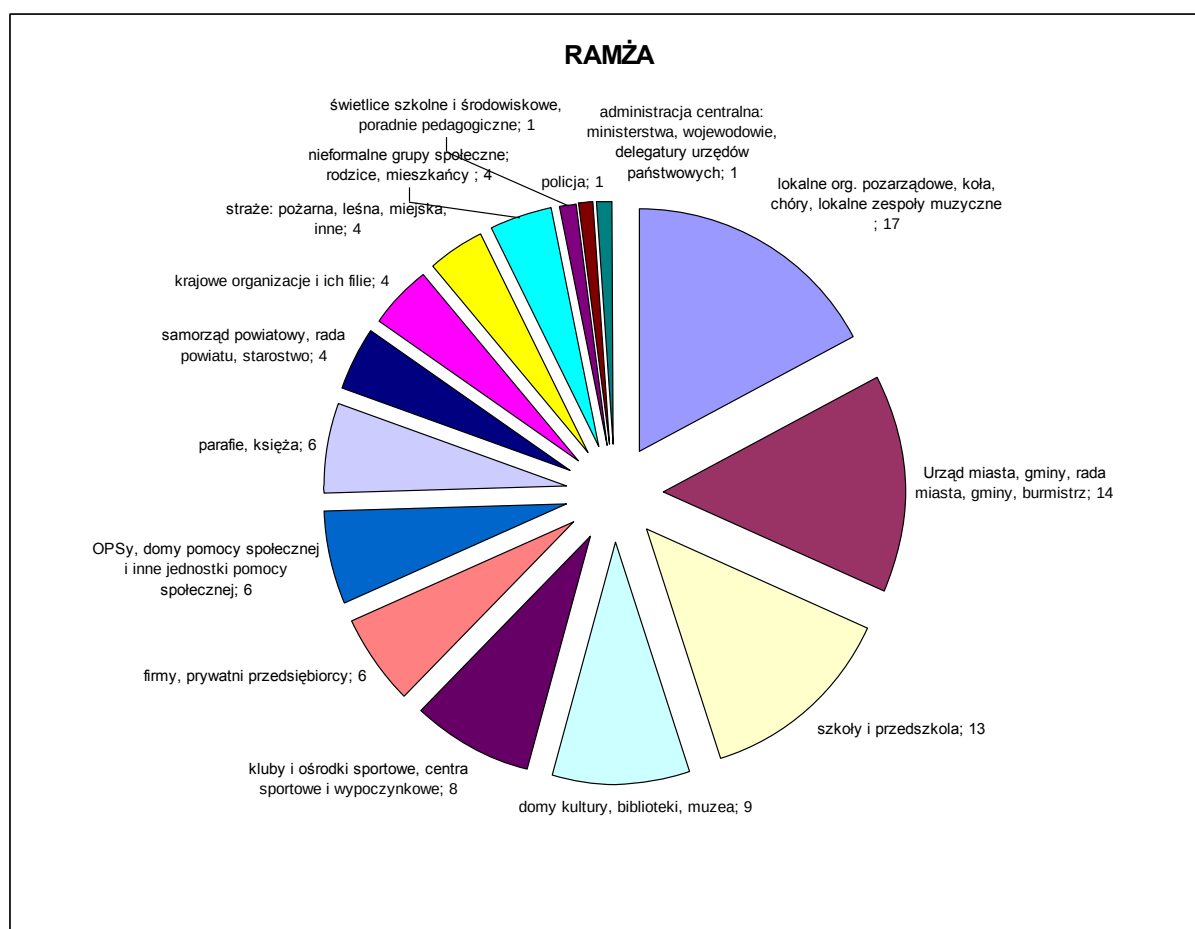
środowisku lokalnym. Większe różnicowanie charakteryzuje natomiast te **podmioty, które rządziej wymieniane są jako partnerzy interakcji:**

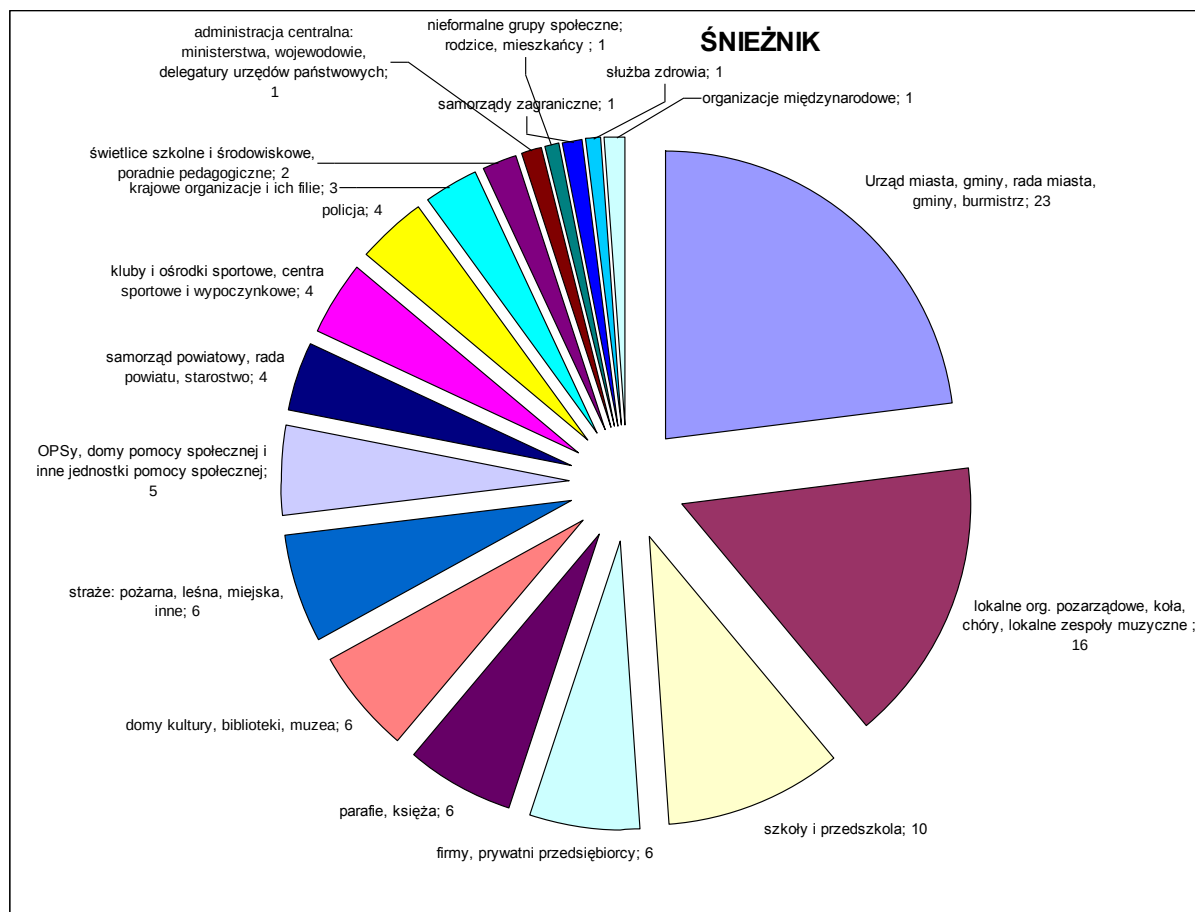
- w Iławie na dalszych pozycjach wymieniane są: krajowe organizacje pozarządowe (10% wskazań), samorząd powiatowy (7%) i firmy (6%),
- w Pelplinie: LOG (13%), firmy (8%) i domy kultury (8%),
- w Ramży: domy kultury (9%), instytucje zajmujące się sportem (7%), firmy (6%), instytucje pomocy społecznej (6%) i parafie (6%),
- w Masywie Śnieżnika: firmy (6%), parafie (6%), domy kultury (6%) i straże (miejska, leśna, graniczna) (6%),
- w Sędziszowie: firmy (15%), krajowe organizacje (10%) i instytucje pomocy społecznej (6%).

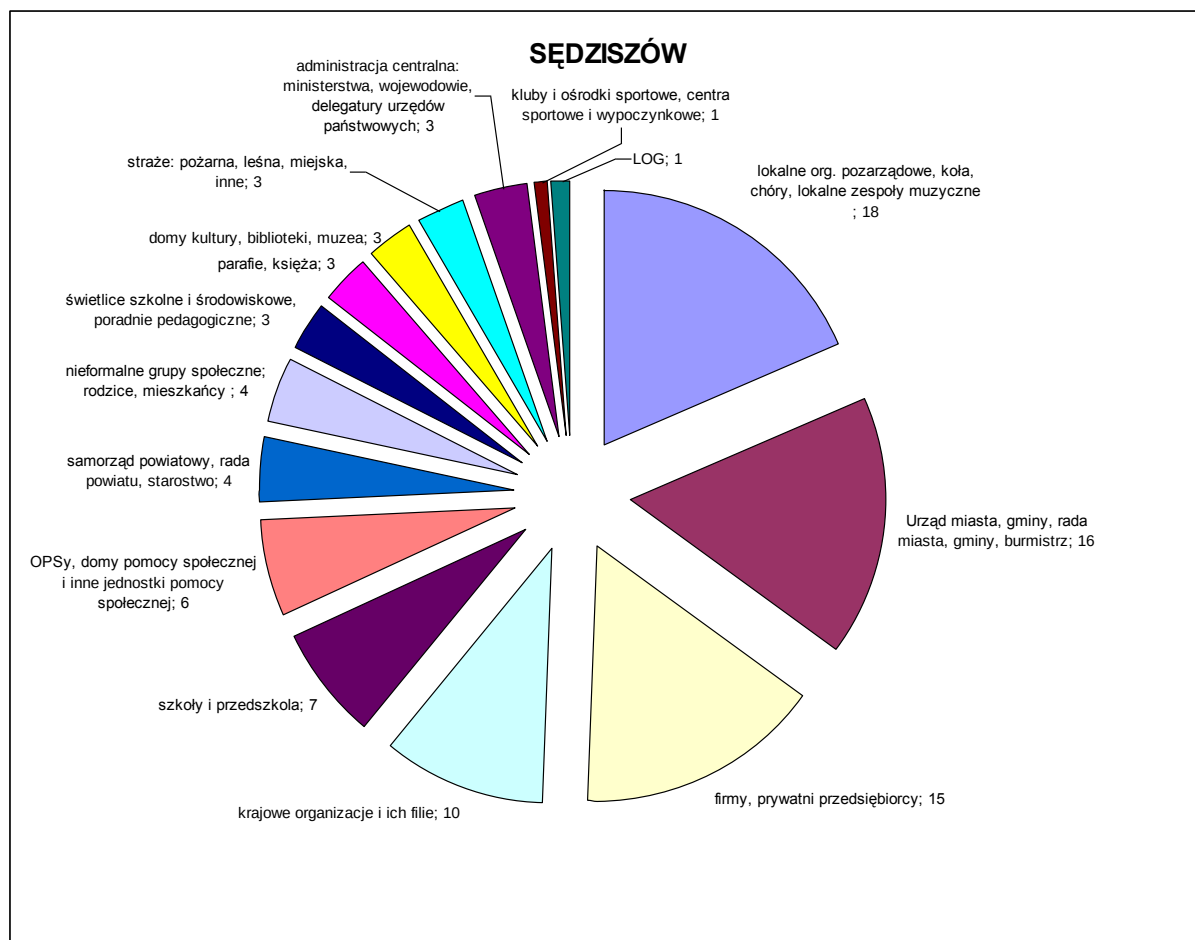
Wykresy 1-5. Zróżnicowanie sieci: udział wskazań na poszczególne podmioty (w %)
[Odpowiedź na pytanie: proszę wymienić pięć podmiotów z którymi utrzymują państwo najbliższą współpracę]

2.2. Różnorodność podmiotów w sieci

Przyjęta przez nas miara wskazuje na **dużą różnorodność wewnętrzną badanych sieci**. Jak widać to na wykresach 1-5, w skład każdej z pięciu zbadanych sieci wchodzi przynajmniej kilkanaście różnych typów podmiotów, m.in. takie jak: lokalne organizacje pozarządowe, rady i urzędy gminy, szkoły, domy kultury, firmy, media, kościoły i wiele innych. Szczególnie korzystną strukturę - **największą różnorodność podmiotów** (mierzoną odchyleniem standardowym) **w sieci zaobserwowano w Iławie**. Ramża i Sędziszów mają porównywalny do siebie, względnie wysoki stopień zróżnicowania sieci. **Najmniejsza różnorodność podmiotów charakteryzuje sieć w Pelplinie**.

Powyżsi, „drugoplanowi” aktorzy decydują w dużym stopniu o charakterze i profilu danej sieci. Jak widać, np. w Iławie zaznacza się wysoki udział ponadlokalnych instytucji, a Ramży edukacyjno-socjalny profil sieci (wysoki udział domów kultury, OPS-ów, parafii). Jednocześnie, w sieci Śnieżnika widać szczególnie zróżnicowaną „koalicję” takich podmiotów, jak firmy, parafie, domy kultury i straże. **Taki model szczególnie dużego zróżnicowania „drugoplanowych” uczestników sieci jest, z punktu widzenia budowy kapitału społecznego, bardzo pożądaną strukturą**. Tworzy on ramy współpracy między różnorodnymi środowiskami społecznymi i przeciwdziała sytuacji, w której jakaś grupa podmiotów (np. związanych z kulturą) odgrywa w sieci dominującą rolę przedstawiając problemy kultury jako szczególnie ważne i wspierając się nawzajem w pozyskiwaniu środków na swoje cele. W Masywie Śnieżnika zaobserwowany model jest w dużym stopniu efektem strategii przyznawania przez LOG relatywnie niewielkich grantów wielu zróżnicowanym podmiotom. Grantobiorcy, w tym małe organizacje, przyczyniają się do dywersyfikacji sieci, gdyż strategia grantodawcza zmusza je do intensywnego „społecznego penetrowania” środowiska lokalnego w celu pozyskania wkładu własnego i partnerów współpracy.

2.3. Struktura partnerów pomocniczych w sieci LOG

Jednym z ogniw badanej sieci są partnerzy pomocniczy LOGa. Watro przypomnieć, że stanowią oni tylko jeden z jej elementów - bardzo ważny z punktu widzenia przebiegu praktycznych stron realizacji programu, m.in. organizowania wkładów własnych czy pomocy organizacyjno-technicznej. Struktura badanej sieci na ogół odzwierciedla strukturę partnerów pomocniczych wokół LOG. Posiadają one z reguły liczne i różnorodne, reprezentujące

wszystkie sektory grona podmiotów wspomagających realizację programu. Na tle innych LOGów zdecydowanie najmniej licznych partnerów pomocniczych posiada sieć Ramży - 14 partnerów. (Masyw Śnieżnika – 19, Pelplin - 18, Sędziszów – 18, Iława - 16), co wskazuje na ogólnie słabszą strukturę tej sieci (por. tab. 4) Najlepsza sytuacja pod względem liczby partnerów pomocniczych występuje w Śnieżniku. Ani jednak w jego przypadku, ani w przypadku Ramży **nie nastąpił rozwój sieci partnerów między pierwszym a drugim konkursem IV edycji. Niepokojącym dla rozwoju sieci jest także to, że wielu wskazywanych partnerów nie jest traktowanych przez LOGi jako ważni partnerzy programu.** (Jak była o tym mowa, w celu oszacowania wagi poszczególnych partnerów dodatkowo wysłaliśmy do LOGów krótką ankietę z prośbą o ich porangowanie). Wielu partnerów uzyskało mniej niż 6 pkt. na skali ważności, (najmniej ważnych partnerów deklaruje Pelplin - tylko trzech), co świadczy o stosunkowo **małym zaangażowaniu lokalnych podmiotów w działania związane z realizacją programu przez LOG.**

Wyjątek stanowią samorządy różnych szczebli, które każdorazowo, we wszystkich LOGach wskazywane są jako **najważniejsi (uzyskujący najwięcej punktów) partnerzy strategiczni.** Sytuacja ta nasuwa hipotezę, że LOGi słabą współpracę z podmiotami biznesu i organizacjami społecznymi rekompensują silniejszymi związkami z samorządem. Stwarza to zagrożenie zachwiania niezależnej pozycji - „politycznej równowagi” LOGa, a tym samym i utraty dobrego wizerunku w społeczności. Tendencja taka wyraźnie występuje np. w Iławie i w Ramży (por. tab. nr 4), a także potwierdzają ją badania jakościowe. W obu tych przypadkach lider LOGa związany jest instytucjonalnie ze strukturami samorządu - w Ramży dzielą nawet wspólnie lokal- . **Zobrazowana sytuacja niekorzystnie wpływać może na przejrzystość działania LOGa i budowanie zaufania społecznego w środowisku lokalnym.** Czym innym jest bowiem dla kapitału społecznego udzielanie lokalu na zebrania grantobiorców, a czym innym umieszczenie lokalu LOG w budynku samorządu. Ma to wydźwięk symboliczny i może skutkować kojarzeniem LOG ze strukturami samorządowymi.

Rangując współpracę z partnerami **rzadko wskazywano na media** jako strategicznego partnera. Świadczyć to może o tym, że w kampaniach promocyjnych „DzL” ważniejszą rolę odgrywały inne kanały komunikacji lub też, że LOGi traktują kampanię promocyjną jako mniej ważny element realizacji programu.

Tabela nr 4. Struktura partnerów pomocniczych LOG

LOG	Ogólna ilość partnerów pomocniczych wskazywanych w materiałach monitoringowych	Strategiczni z rangą 6 i powyżej (przypisaną przez LOG w wywiadzie)	Rodzaje podmiotów strategicznych
Ramża	14	7	Samorząd – 4 Szkoła – 1 OSP -1 Biznes – 1
Masyw Śnieżnika	19	8	Samorząd – 1 Firmy - 3, Szkoła – 1 NGO – 1 Biblioteka – 1 Ośrodek kultury -1.
Iława	16	10	Samorząd – 6 NGO- 3 Ośrodek kultury - 1
Sędziszów	18	12	Samorząd - 2 Firmy – 8 i tu też Media – 2
Pelplin	18	3	Samorząd – 2 Media – 1

Źródło: analiza materiałów monitoringowych i ankieta rangująca partnerów.

Niewskazane byłoby dążenie do ujednolicenia sieci LOGów. Jak wspomniano, struktury sieci zakotwiczone są w utrwalconych lokalnie wzorach współpracy, powiązaniach i opierają się często na tradycyjnie ważnych dla danej społeczności instytucjach. **Pożądane jest, aby z jednej strony LOG i jego lokalni partnerzy dostrzegali potencjał ważnych dla danej społeczności instytucji, które mogą odgrywać dużą rolę w rozwoju sieci** (przykładem jest tu chociażby śląska parafia) i włączali je w struktury współpracy. Jak podkreślił działacz LOGa z Sędziszowa: „*najważniejsze we współpracy jest zaangażowanie, tych instytucji, które tam mają wieloletnią, dobrze przygotowaną, dobrze odbieraną przez społeczność lokalną tradycję. Aktywizacja kół gospodyń wiejskich (...) One mają autorytet w środowisku, one są niesamowicie przedsiębiorcze. Większość rzeczy potrafią czasami same zrobić. Tak naprawdę, jeśli się im pomoże, to (...) naprawdę daje olbrzymie szanse na sukces*” (w: L .S).

Z drugiej strony, **należy rozpoznawać zagrożenia wynikające ze zbyt wąskiego sprofilowania sieci** – przykładowo, sieć współpracy w środowisku lokalnym, która opiera się głównie na szkołach, a jej liderami są przede wszystkim nauczyciele (bądź sieć, która

stworzona jest wokół kilku lokalnych organizacji) nie przyczynia się do tworzenia rozwojowego kapitału społecznego. Może ona zamykać się na inne instytucje i środowiska społeczne w środowisku lokalnym, utrzymywać społeczne podziały, służyć partykularnym celom lub utrudniać rozpoznanie szerszych potrzeb społeczności i mobilizację zasobów dla rozwiązania problemów.

3. Rozkład przestrzenny sieci

Omawiane wskaźniki:

- **współpraca wewnątrzgminna**
- **współpraca międzygminna**
- **sieciowanie**

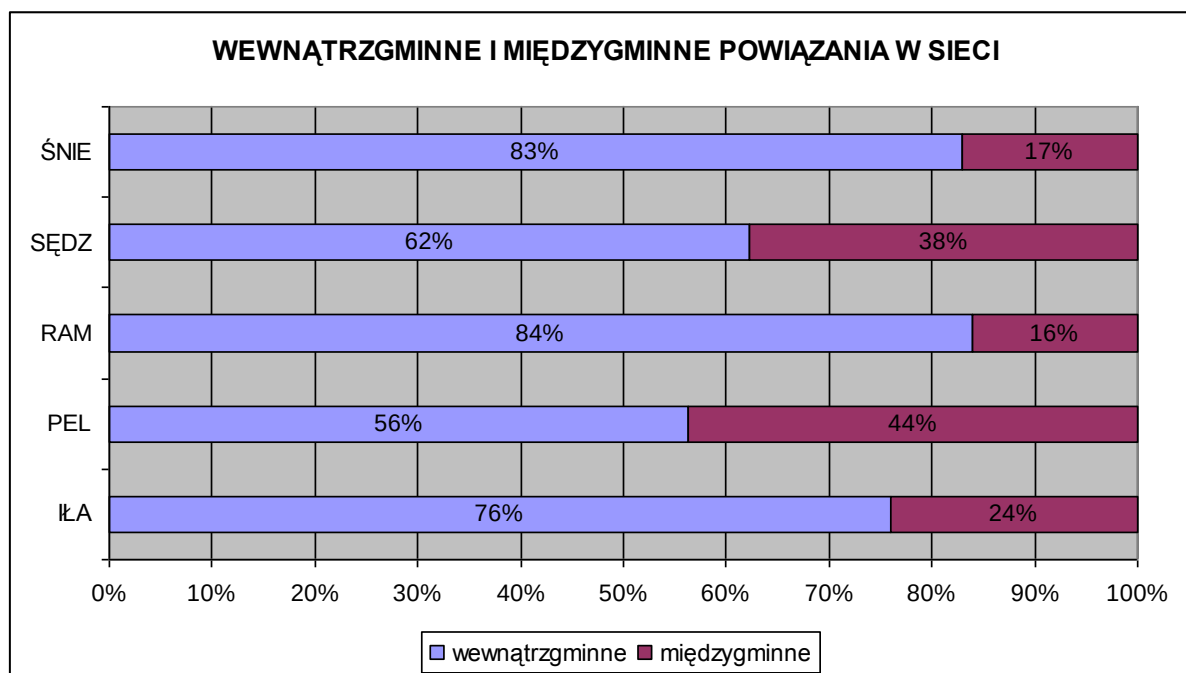
3.1. Współpraca wewnątrzgminna i współpraca międzygminna

Drugim rozpatrywanym w badaniach aspektem budowy sieci jest przestrzenny rozkład więzi współpracy. Przedmiotem analizy była częstotliwość współpracy między podmiotami zlokalizowanymi na terenie tej samej gminy i częstotliwość (sieciowej) współpracy między podmiotami z różnych gmin. Z punktu widzenia tworzenia „dobrego” kapitału społecznego pożądana jest sieć, która opiera się na licznych międzygminnych powiązaniach. W przeciwnym razie (dominacji powiązań wewnątrzgminnych), wśród współpracujących podmiotów tworzą się działające na terenie poszczególnych gmin „kliki”. Zdecydowana **przewaga powiązań wewnątrzgminnych prowadzić może do rozwijania się niepożądanych (wąsko) lokalnych partykularyzmów**²⁰ – sytuacji, w której występuje rywalizacja między gminami objętymi programem, a więzi na terenie gminy stają się instrumentem „zawierania koalicji” dla konkurowania z sąsiednią miejscowością.

Przestrzenna struktura sieci badana była poprzez pytanie respondentów o lokalizację pięciu najważniejszych dla nich partnerów współpracy. Odpowiedzi kodowano następnie jako międzygminne lub wewnątrzgminne (względem respondenta) powiązanie. Poniższy wykres prezentuje rozkład wartości tego wskaźnika.

²⁰ Zadaniem LOG jest budowanie kapitału społecznego na całym obszarze swego działania. W tym wypadku społeczność lokalną definiuje nie jedna gmina, ale cały obszar objęty konkursem. Jeśli struktury współpracy koncentrują się w jednej gminie, to z tego punktu widzenia jest to „wąska” lokalność.

Wykres 7. Rozkład przestrzenny sieci [Odp. na pytanie: gdzie zlokalizowany jest dany podmiot, z którym państwo współpracują]

Jak ukazuje to wykres, z punktu widzenia powstawania kapitału społecznego, **badane sieci LOG** charakteryzują się dość niekorzystną strukturą przestrzenną. W sieciach zdecydowanie **przeważają powiązania na terenie poszczególnych gmin, przy małej skali „sieciowych” powiązań międzygminnych**. 60-80% powiązań pozostaje wewnątrz gmin. Relatywnie najkorzystniejsza struktura przestrzenna sieci jest w Pielinie (44% powiązań międzygminnych), porównywalna występuje w Sędziszowie (38% powiązań międzygminnych). Na dalszej pozycji plasuje się Iława (24%), natomiast szczególnie niekorzystną strukturą jest sieć Masywu Śnieżnika i Ramży (odpowiednio 17% i 16% powiązań międzygminnych).

Wzrost skali współdziałania między podmiotami poszczególnych gmin mógłby przyczynić się do: zwiększenia potencjału sieci w pozyskiwaniu funduszy (dotyczy to np. zewnętrznych środków, gdzie wymagany jest wysoki wkład własny), synergii projektów społecznych i gospodarczych realizowanych w poszczególnych gminach, umożliwiłaby realizowanie projektów na większą skalę (np. w wymiarze organizacyjnym i finansowym), a także promowałaby wizję dobra lokalnej społeczności, która wykracza poza „własne podwórko” zaangażowanych podmiotów i zwiększa promień zaufania społecznego.

Działaniami, które w pewnym stopniu przyczyniają się do tworzenia międzygminnych powiązań jest **praktyka przyznawania grantów podmiotom położonym w różnych gminach** na terenie LOGa. LOGi przyjmują jednak w tym zakresie różne strategie i w przypadku niektórych (Masyw Śnieżnika) widoczna jest przestrzenna koncentracja sieci na terenie niektórych gmin. Aby jednak powstawały międzygminne powiązania w sieci, poza przyznawaniem grantów podmiotom z różnych miejscowości, niezbędne są przynajmniej dwa dodatkowe warunki. Po pierwsze, są to **aktywne działania na rzecz sieciowania**, które w większości badanych LOG były niewystarczająco realizowane.

3.2. Sieciowanie

Jedną platform na której realizować się mogą procesy sieciowania są wspólne spotkania grantobiorców. Na ogół dochodzi do nich z inicjatyw LOG, rzadko kiedy mają charakter spontaniczny. Co prawda w każdym badanym LOG-u zrealizowano ich po kilka, to w żadnym nie dotyczyły one omawiania i hierarchizowania problemów lokalnych prowadzących do **opracowania wewnątrzgminnych lub międzygminnych wspólnych przedsięwzięć projektowych służących umocnieniu powiązań na obszarze działania całego LOG-a, zwiększeniu efektów oddziaływania programu, przez co byłyby lepiej zauważalne przez mieszkańców**. Tymczasem większość z nich poświęcona jest wyłącznie edukacji grantobiorców (szkolenia z zakresu pisania wniosków i rozliczeń finansowych), integracji (wymiana kontaktów między grantobiorcami - mailing udział w imprezach organizowanych przez poszczególnych grantobiorców, spotkania z okazji zakończenia projektów - na tym polu aktywny był zwłaszcza LOG w Masywie Śnieżnika), wymianie doświadczeń (spotkania podsumowujące efekty programów). Jakkolwiek spotkania integracyjne **służą powstawaniu istotnych z punktu rozwoju kapitału społecznego więzi społecznych, to pamiętać należy, że w dalszej perspektywie powinny one służyć przede wszystkim rozwojowi współpracy między instytucjami**. Jedynie LOG iławski wzmiankuje o dokonującym się na takich spotkaniach „dogadywaniu się” co najmniej czterech grantobiorców na temat podjęcia wspólnych działań w ramach realizowanych projektów. „Dojrzały” charakter takich spotkań wśród grantobiorców tego LOGa związany być może z wcześniejszą – nawiązaną jeszcze przed programem „Działaj Lokalnie” współpracą partnerów, wynikającą z parasolowego charakteru organizacji, która stała się LOGiem. Zdaniem działacza tego LOGa pozytywne zmiany w „pierwotnej” sieci partnerów po realizacji programu polegają nie tylko na jej powiększeniu, ale przede wszystkim na zmianie

charakteru współpracy: „*Taka jakość tej współpracy z niektórymi weszła troszeczkę na wyższy poziom.*” (W. L.: Iława) Być może parasolowy status organizacji grantodawczej sprzyjać może szybszemu wejściu na „wyższe stadium” rozwoju współpracy, niż ma to miejsce w przypadku zwykłej organizacji. Z kolei w Pelplinie świadectwem zaawansowania współpracy w sieci grantobiorców jest wspólny wyjazd na OFIP.

Liderzy LOG są na ogół świadomi słabości procesów sieciowania. „*Powiem, że nie udało nam się. Ja wiem jak ma wyglądać sieciowanie. Pięknie by to wszystko można było zrobić, ale nie udało nam się. Może więcej by trzeba było kontaktu. Więcej czasu im poświęcić, czy najpierw pokazać (...)*” - wyznaje lider Ramży (W. L.: Ramża). Na pytanie o bariery rozwoju programu Lider Iławy odpowiada: „*najtrudniej było nam doprowadzić właśnie do sieciowania*” (w. LOG. Iława).

Widzą też **liczne bariery** w nawiązaniu szerszej współpracy między organizacjami, zwłaszcza, gdy dotyczyć ma ona kilku gmin. Najczęściej są to bariery mentalnościowe jak np. **brak świadomości grantobiorców co do korzyści** wynikających z takiej współpracy. Podkreślają to działacze LOGa w Ramży: „*wydaje mi się, że nie są na tyle dojrzały, przepraszam za to wyrażenie, żeby móc te swoje doświadczenia w takiej pracy połączyć*” (w. L. Ramża) a także „**wsobny**” **nieco egoistyczny** charakter motywacji samych liderów tych organizacji: „*powiedzmy sobie szczerze, ci ludzie którzy działają w organizacjach, to też trochę po to żeby się pokazać w jakimś środowisku, pobyć w jakiś wyborach czy wystartować. to samo w sobie nie jest złe, a do tego nie jest konieczne szerokie współpracowanie. Ja to być może trochę już (trywializuje), ale póki co jesteśmy na tym etapie (podbudek) własnych.*” (w. L. Ramża). W tym kontekście wyrażana jest obawa, że **zdobycie finansowania od samorządu i lokalnych sponsorów na projekty międzygminne może w praktyce okazać się trudne**: „*nie ma się co czarować i nie robię tego, żaden piekarz czy jakiś inny, jak ja pójdę do niego i powiem, że zbieram na granty i że w tych grantach uczestniczą jeszcze inne gminy, to nie dam mi ani złotówki na działalność innej gminy. Nie jest to poczucie takiego globalnego myślenia ukształtowane*”.

Z kolei w wypowiedziach działaczy sieci Pelplina i Śnieżnika jako podstawowy pojawia się **brak odpowiedniej infrastruktury do kontaktów** - duże odległości między gminami, brak środków finansowych na dojazdy i miejsc do spotkań: „*są takie miejscowości, w których ludzie spotykali w autobusie szkolnym, bo nie ma takiego miejsca*” (...) (w. P), „*na pewno powtarzają się problemy z komunikacją to, że mamy wyłączone całe sołectwa z jakiegokolwiek komunikacji...*” (w. L. MS), „*Jeżeli ktoś nie ma samochodu to już jest w większości miejscowości katastrofa. Brak dostępu do Internetu. I to jest też dla nas duży*

problem komunikacyjny, bo jednak te telefony kosztują, a na dodatek (...) Mamy też całe części gmin gdzie funkcjonują tylko telefony radiowe, więc nawet na stacjonarne ciężko się dodzwonić”. (w.L. MS)

Znacznie łatwiej jest - jak wynika z przeprowadzonych rozmów - podejmować współpracę międzygminną „branżowo” tj. w ramach jednego typu instytucji niż wtedy, gdy brać w niej udział mają różne podmioty. Powołanie organizacji zrzeszającej koła gospodyń wiejskich na terenie całego powiatu, a także pojawienie się w rozmowach z grantobiorcami Łącka Zdroju możliwości stworzenia wspólnego projektu dla szkół czterech gmin Masywu Śnieżnika jest pozytywnym przykładem takiego sieciowania.

Podejmowaniu współpracy międzygminnej sprzyjać może również mniejszy obszar działania LOG np. cztery czy pięć gmin, znoszący wiele powyższych barier. Wspólnotę interesów danego obszaru jako czynnik wspomagający uzgadnianie wspólnych projektów podkreślają zwłaszcza grantobiorcy Masywu Śnieżnika. Z kolei liderzy tego LOGa dostrzegają zagrożenie **rozproszeniem jego oddziaływania i „rozmycia” tożsamości** na terenach obejmujących więcej niż cztery, czy pięć gmin, a w szczególności więcej niż jednego powiatu, podkreślając, że o efektach programu *„ludzie „mówić będą wtedy, jak to się dzieje blisko siebie”*. (w. w. L. MS). Przy obecnym stanie finansowania programu przeciwny dużym obszarom działania LOG jest także lider największego LOGa w Sędziszowie.

4. Dynamika sieci

Omawiane wskaźniki:

- **nawiązywanie nowych kontaktów**

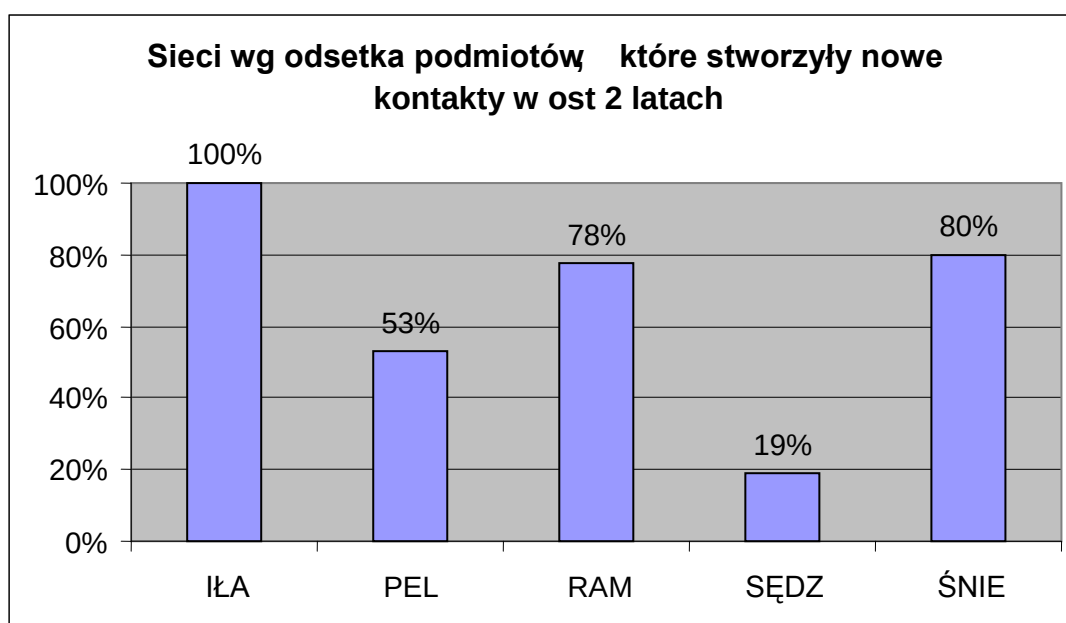
Ważną z punktu widzenia koncepcji kapitału społecznego, cechą sieci jest jej **rozrastanie się – zarówno powstawanie nowych powiązań w dotychczasowej grupie podmiotów, jak i przede wszystkim – włączanie w sieć nowych podmiotów w środowisku lokalnym** (wcześniej istniejących i nowopowstałych). Wysoka dynamika sieci – a więc nawiązywanie nowych więzi współpracy świadczy o „żywotności” i otwartości sieci. W teorii kapitału społecznego obrazuje to sytuację, w której korzyści ze współpracy sieci są ogólnodostępne dla środowiska lokalnego i każdy kolejny podmiot może „dołączyć się” do sieci, w odróżnieniu od sytuacji, w której hermetyczna sieć służy partykularnym korzyściom swoich członków. Wysoka dynamika sieci oznacza także jej wzrastający potencjał – zwykle

większe możliwości pozyskiwania środków finansowych, rzeczowo-organizacyjnych czy know-how.

4.1. Nawiązywanie nowych kontaktów

Dynamikę sieci badano zadając respondentom pytanie o to, czy w ciągu ostatnich dwóch lat nawiązano współpracę przynajmniej z jednym podmiotem, z którym nie współdziałało wcześniej (przy zastrzeżeniu, że nowopodjęta współpraca nie wynikała jedynie ze służbowych zależności, ustawowego obowiązku czy statutu organizacji). Poniższy wykres obrazuje tak rozumianą dynamikę sieci w pięciu badanych LOGach.

Wykres 8. Dynamika sieci [*Odpowiedź na pytanie, czy w ciągu ostatnich dwóch lat podjęli państwo jakąś nową współpracę*]

Jak widać to na wykresie, **trzy z pięciu badanych sieci charakteryzują się bardzo wysoką dynamiką – 80 do 100% podmiotów w nich deklaruje nawiązanie nowej współpracy. Liderem w badanej grupie jest Iława – wszyscy respondenci nawiązali tam nowe kontakty, wysokie pozycje zajmują także Masyw Śnieżnika i Ramża (odpowiednio 80% i 78% wskazań).** W Pelplinie średnio połowa respondentów podjęła współdziałanie z nowym podmiotem. Alarmująco niska dynamika charakteryzuje sieć w Sędziszowie – jedynie co piąty respondent nawiązał tam w ciągu ostatnich dwóch lat jakiegokolwiek nowy kontakt skutkujący współpracą.

Na ogólnie wysoką wartość wskaźnika dynamiki sieci składają się prawdopodobnie dwa pozytywne zjawiska: wzrastanie sieci współpracy wokół LOG – a więc włączanie nowych podmiotów, jak i wzrost gęstości powiązań w danym ich zbiorze – co znaczy, że w stałej grupie podmiotów poszczególne instytucje częściej ze sobą współdziałają. Ponadto, korzystnym dla kapitału społecznego zjawiskiem jest nawiązywanie nowych kontaktów szczególnie często z biznesem, co zmienia niekorzystną strukturę sieci charakteryzującą się ogólnie niskim udziałem w nich podmiotów rynkowych.

4.2. Bariery rozszerzania współpracy

Jednym z niekorzystnych zjawisk mogących przyczyniać się do powyższej sytuacji jest **proces „osadzania” się działaczy wokół „sprawdzonych” kontaktów, zwłaszcza z przedstawicielami środowiska biznesu** i raczej utrwalanie już istniejącej z nimi współpracy niż nawiązywanie nowej. Na pytanie w jaki sposób docierają do środowiska biznesu, działacze Śnieżnika odpowiadają: *„raczej jak planujemy, to już wiemy do kogo uderzyć (...) to są sprawdzone instytucje, z którymi, czy ktoś współpracował, czy my już mieliśmy jakiś kontakt i wiemy, że możemy na te osoby czy instytucje liczyć.”* (w. gr. M. S.). (...) *„Zawsze gdzieś tam chodzi opinia między ludźmi piszącymi, działającymi. Jeden drugiemu przekaże i jak ktoś sprawdzi, że może się coś zmieniło, a jednak się nie zmieni to przekaże dalej, że nie ma sensu. I na tym się kończy, już się nie próbuje.”* (w. l: M.S).

Taki sposób docierania do środowiska partnerów jest zrozumiały; gwarantuje działaczom osiągnięcie bezpieczeństwa w kontakcie (osoba nie naraża się od razu na odmowę) i jednocześnie zwiększa szanse na osiągnięcie zamierzonych celów. Co prawda, utrwalanie istniejących kontaktów wśród partnerów pomocniczych nie jest niczym złym dla rozwoju kapitału społecznego – wręcz przeciwnie - wskazuje na instytucjonalizację sieci, ale wyłączenie ograniczanie się do tych samych podmiotów w zasadniczy sposób ogranicza jej potencjał finansowy, nie doprowadza do wspomnianej wyżej w niej różnorodności.

Utrzymywanie stałej współpracy z wąską grupą sektora biznesu prowadzić może ponadto do powstania relacji „kolesiostwa”, **zwiększając zagrożenie rozwojem „brudnego” kapitału społecznego**²¹. Z tego punktu widzenia, wskazane byłoby jednak równoległe wdrażanie strategii docierania do szerszego grona partnerów pomocniczych, w tym zwłaszcza sektora biznesu, być może bardziej formalnymi drogami np. poprzez mailing, listy, czy ogłoszenia w prasie lokalnej lub innymi kanałami lokalnymi np. przez parafię bądź przez

²¹ Omówienie tej formy kapitału społecznego znajduje w p. 1.3.cz I raportu.

prorowadzenie szerokiej kampanii lokalnej promującej idee odpowiedzialnego biznesu. Jednak, jak wykazują przeprowadzone wywiady, np. grantobiorcy z Masywu Śnieżnika – najmniej różnorodnej sieci - na ogół nie mają wiedzy na temat tego, jak inaczej niż poprzez „wytarte ścieżki” docierać do szerszego środowiska przedsiębiorców. *Muszę powiedzieć, że jeszcze nie rozpoznaliśmy tych ludzi, trudno na razie do nich uderzyć, bo nie wiemy jak.* (w. gr: M.S).

5. Pozycja LOG w sieci

Omawiane wskaźniki:

- **LOG rozpoznawany jako podmiot działający na rzecz aktywizacji**
- **LOG jako inicjator kontaktów**

Badając rolę programu „DzL” i szerzej LOGa w strukturach współpracy lokalnej, szczególną uwagę poświęcono pozycji LOGa w sieci i temu, w jakim stopniu LOG jest inicjatorem nowych kontaktów w sieci. W badaniach ilościowych nie sposób *a priori* wskazać miar „pożądaney” pozycji LOGa, przyjmowano tutaj jednak dwa założenia. Po pierwsze, założono, że LOG nie powinien zajmować w sieci wyraźnie dominującej pozycji (mimo, że w pewnym stopniu jest to sprzeczne z zasadami doboru respondentów: byli nimi grantobiorcy i partnerzy pomocniczy współpracujący z LOGiem). **„Żywotna” sieć współpracy między podmiotami, jak zakładano, powinna być bowiem w dużym stopniu „wymancypowana” od LOGa, to znaczy jej podmioty powinny same aktywnie inicjować współpracę z lokalnymi instytucjami, pozyskiwać fundusze, itp.** Z drugiej strony, powinna temu towarzyszyć znajomość LOGa a przede wszystkim wskazywanie go jako podmiotu przyczyniającego się do aktywizacji środowiska lokalnej, co byłoby pozytywną oznaką jego roli w środowisku lokalnym.

5.1. LOG rozpoznawany jako podmiot działający na rzecz aktywizacji

Miarą pozycji LOGa w środowisku lokalnym jest wskazywanie go jako podmiotu działającego na rzecz aktywizacji społecznej. Odpowiedzi na to pytanie obrazuje poniższa tabela nr 5 (w tabeli liczba wskazań na poszczególne podmioty).

Tabela nr 5

Które z instytucji / organizacji / osób w największym stopniu działa na rzecz aktywizacji społecznej mieszkańców? Proszę wymienić najwyższej trzy. Chodzi tu o lokalną współpracę, mobilizowanie do działania, rozwiązywanie problemów lokalnych.					
	IŁA (N=21)	PEL (N=17)	RAM (N=18)	SĘDZ (N=17)	ŚNIE (N=35)
W gminie	LOG: 5 Amazonki: 5	LOG: 1	LOG:7 koła gospodyń: 3 MOK: 2	LOG: 1	LOG: 8, sołectwa, m.in. Domaszków: 4, UM Bystrzyca: 2 DK Bystrzyca: 2
W sąsiedztwie gmin lub w powiecie	LOG: 2	LOG: 8	-	LOG: 4 Porozum. Samorządowe Sędziszów: 2	LOG: 3, Starostwo: 3

Jak ukazuje to tabela, **LOG jest relatywnie często, w porównaniu z innymi lokalnymi podmiotami, wskazywany jako instytucja przyczyniająca się do aktywizacji społecznej.** Z drugiej strony, zasady doboru respondentów kazałyby przypuszczać, że wskazania na LOG występować będą znacznie częściej. Najczęściej taką pozycję w środowisku lokalnym przypisują LOGowi badani działacze Śnieżnika.

5.2. LOG jako inicjator kontaktów

Po trzecie, badano „moc sprawczą” LOGa w powstawaniu nowych powiązań w lokalnej sieci współpracy. Respondentom, którzy deklarowali, że w ciągu minionych dwóch lat rozpoczęli współpracę z jakimś podmiotem, zadawano pytanie o przyczyny i okoliczności jej nawiązania. Poniższa tabela nr 6 ukazuje częstotliwość wskazywania (w otwartym pytaniu) na LOG, jako inspiratora dla powstania nowego kontaktu.

Tabela nr 6

Wskazanie na LOG jako inspiratora nawiązania nowej relacji współpracy					
	IŁA	PEL	RAM	SĘDZ	ŚNIE
TAK	9	10	9	0	5
NIE	12	11	5	3	23

Jak widać, **LOG w Ramży wykazuje największą sprawczość w powstawaniu nowych kontaktów** (9 na 14 z inspiracji LOG), relatywnie wysoko plasuje się Iława i Pelplin (około połowa nowych kontaktów z inspiracji LOG). Nowe kontakty w sieci Śnieżnika rzadko, jak deklarują respondenci, mają związek z LOGiem. Brak wskazań na LOG w

Sędziszowie zbieżny jest z ogólną bardzo słabą dynamiką sieci w tym środowisku. Jakkolwiek mała liczba respondentów nie pozwala tu na szersze generalizacje, wskazywanie LOGa jako inspiratora większości nowych kontaktów (jak jest to w Ramży) wskazywać może na niekorzystne „dyrektorskie” traktowanie kontaktów w środowisku lokalnym.

IV) FUNKCJONOWANIE SIECI

1. Streszczenie wyników

1.1. Wyniki dotyczące przepływu informacji w sieci

- a) Pomimo obiektywnych trudności (brak infrastruktury do kontaktów i trudności w komunikacji publicznej badane sieci charakteryzuje **dobry przepływ informacji** – częste rozmowy o problemach lokalnych. Najlepiej pod tym względem wygląda sytuacja w Śnieżniku. Jednak tamtejsze silne powiązania współpracy wewnątrzgminnej każą sądzić, że każdorazowo są to dyskusje o problemach ograniczających się do jednej gminy – do czynienia mamy tu więc z pewnym zaprzepaszczeniem potencjału współpracy).
- b) W niektórych sieciach, jak np. w Ramży obserwowany jest jednak proces „rozpadania się” sieci na 2 grupy podmiotów – często i rzadko rozmawiających ze sobą.
- c) Innym wskaźnikiem dobrego przepływu informacji w sieci jest na ogół bardzo dobra promocja programu „DzL”, wykorzystująca zróżnicowane kanały, które są dostosowane do warunków lokalnych. W niektórych środowiskach jednak proces ten utrudniają: brak dostępu do mediów słabszych podmiotów w sieci, co ma miejsce zwłaszcza w dużych LOGach jak np. w Sędziszowie.
- d) Z punktu widzenia przepływu informacji w sieci zdecydowanie korzystna jest obecność przedstawicieli mediów w komisji grantowych.
- e) Niepokojącym natomiast zjawiskiem jest sytuacja **niedostatecznego rozpowszechnienia informacji o składzie komisji grantowej, brak informacji zwrotnej o przyczynach odrzucenia projektów przez KG oraz o alternatywnych źródłach finansowania inicjatyw lokalnych, a także z reguły brak banków danych na temat możliwych źródeł finansowania projektów.**
- f) **Przepływ informacji w sieci wzmacnia w szczególności włączenie w ten proces samorządów.**

1.2. Wyniki dotyczące przywództwa w sieci

- a) Realizacja programu „Działaj Lokalnie” w bardzo dużym stopniu przyczynia się do **wyłania liderów i wolontariuszy w społeczności.**

- b) Programy wzmacniają przede wszystkim **istniejący w tym zakresie potencjał w społeczności** (społecznicy, osoby do tej pory mało aktywne, ale pełniące funkcje w organizacjach). Dzięki udziałowi w programie uzyskują oni wsparcie emocjonalne, **know how - m.in. uczenie się pisania metoda projektów** oraz prestiż).
- c) Jednak pozytywne zjawisko wyłaniania nowych liderów i wolontariuszy **nie jest w wystarczającym stopniu wykorzystywane przez LOG (brak widocznego angażowania wolontariuszy w prace przy programie, szkolenia następców).**
- d) Przyczyną może być niepokojąca tendencja **do centralizowania władzy liderów LOG i nie cedowania kompetencji na współpracowników**, która osłabia możliwości rozwoju instytucjonalnego LOG i rozwoju programu.
- e) Przyczyną wyżej wymienionych zjawisk jest ukształtowany wizerunek lidera w społeczności jako osoby „od wszystkiego” oraz wynikająca z tego nieumiejętność cedowania zadań przez działaczy LOG.

1.3. Wyniki dotyczące finansowania w sieci

- a) Badane sieci charakteryzuje zróżnicowany potencjał finansowy. Pod względem zróżnicowania źródeł finansowania i wysokości zebranych przez grantobiorców wkładów własnych najlepsza sytuacja jest w Masywie Śnieżnika. Skuteczne w „penetrowaniu” środowiska lokalnego, zwłaszcza angażowaniu różnorodnych darczyńców, są także sieci Pelplina.
- b) Skuteczność finansowa Masywu Śnieżnika może **być pochodną strategii przyznawania grantów dużej licznie podmiotów.**
- c) We wszystkich badanych sieciach strategicznym partnerem finansowym jest samorząd, a na drugim miejscu sektor komercyjny. Wskazana byłaby odwrotna kolejność.
- d) Duże trudności z pozyskaniem wkładu własnego skutkują przyjęciem niekorzystnych, z punktu widzenia kapitału społecznego, rozwiązań, np. opierania wkładów własnych na samorządach powoduje **uzależnienie LOGa od samorządu w sensie wytwarzania parytetów na granty z poszczególnych gmin. W tym zakresie dobrą praktyką jest strategia Pelplina opierania się na kilku silnych podmiotach rynkowych.**

- e) We wszystkich badanych sieciach funkcjonuje rozwinięty już proces pozyskiwania przez podmioty środków na realizację różnorodnych projektów, w tym nie związanych z „DzL IV” i z działalnością grantodawczą LOG. Działania takie odzwierciedlają zarówno umiejętności grantobiorców w pisaniu projektów i pozyskiwaniu grantów, jak i są wskaźnikiem potencjału finansowego sieci.
- f) Istotną barierą w uzyskiwaniu wsparcia finansowego jest **niechęć samorządu i biznesu do finansowani inicjatyw wykraczających poza teren danej gminy.**
- g) Szansą na zwiększenie wkładów jest pozyskiwanie środków z mechanizmu 1%.
- h) Wymiana „barterowa” ,np. udzielnie reklamy sponsorom programu jest przykładem dobrych praktyk w kontaktach z sektorem biznesu.

1.4. Wyniki dotyczące wsparcia organizacyjno - technicznego

- a) Wszystkie sieci charakteryzuje wysoki poziom **udzielania sobie wzajemnie wsparcia techniczno-organizacyjnego.** W przepływach tego typu uczestniczy od 60 – 90 % podmiotów w sieci.
- b) Bardzo korzystnym zjawiskiem jest **włączanie przez działaczy LOG w proces udzielania wsparcia techniczno-organizacyjnego samorządów lokalnych.** Na ogół podkreślane jest, że pomoc ta prowadzi do: oszczędności finansowych, wzrostu rangi i prestiżu programu w społeczności, ale co ważniejsze z punktu widzenia rozwoju kapitału społecznego – **zbliżenia dwóch sektorów.**

1.5. Wyniki dotyczące formalnych i nieformalnych kontaktów w sieci

- a) Wysoki poziom nieformalnych kontaktów w sieci (załatwianie spraw po znajomości pozyskiwanie przez osobiste kontakty współpracy sektora biznesu i samorządu, wolontariuszy) obserwowany jest we wszystkich badanych sieciach. Nie zaobserwowano jednak , aby nieformalne kontakty w sieci służyły celom partykularnym.
- c) Co prawda zjawisko to jest niekorzystne z punktu widzenia rozwoju „dobrego kapitału społecznego”, z drugiej strony, **w wielu sytuacjach jest to w chwili obecnej jedyny sposób załatwiania spraw i pozyskania partnerów, wsparcia finansowego i wolontariuszy.**

²² Szczegółowo omawiamy ten rodzaj kapitału społecznego w 1.3 cz. I

- d) **Takim sposobom załatwiania spraw związanych z realizacją programu sprzyja łączenie funkcji liderów programu z działalnością samorządową, a także udział członków komisji grantowych we władzach lokalnych.**

1.6. Wyniki dotyczące normatywnego wymiaru kapitału społecznego

- a) W zakresie budowania normatywnych podstaw kapitału społecznego w sieci LOGi wykazują bardzo dużą efektywność
- b) **Bardzo korzystnym zjawiskiem jest wysoki poziom zaufania uogólnionego we wszystkich sieciach LOG, (od 30 - 45 % wskazań), zwłaszcza wysokie poziomy tego wskaźnika odnotowujemy w Śnieżniku.** Najprawdopodobniej przyczynia się do tego udana współpraca partnerów w sieciach LOG.
- c) **We wszystkich badanych społecznościach bardzo dużą wiarygodnością cieszy się też sam LOG** (od 80% – 100 % wskazań).
- d) Z punktu widzenia podejmowania instytucjonalnej współpracy lokalnej LOGa z otoczeniem równie korzystny jest wysoki poziom zaufania do samorządu lokalnego (od 80 – 100 % wskazań) i szkół i ngo - wysoki zwłaszcza w Iławie i Śnieżniku.
- e) Sieci budują także pozytywne więzi międzygrupowe. Wskazuje na to wysoki poziom zaufania do sąsiadów i współpracowników, a także dają grupie grantobiorców poczucie sprawczości i podmiotowości. Najwyraźniejszy wzrost podmiotowości obserwowany jest w sieci Śnieżnika.
- f) **Szczególnie korzystnym elementem wzorcotwórczego oddziaływania sieci LOG jest edukacja obywatelska samorządów (zrozumienie potrzeby istnienia organizacji pozarządowych i idei działania projektowego).** Rozwinięcie tego procesu np. w Pelplinie świadczy o dużych możliwościach sieci w tym zakresie.
- g) **Wydaje się, że jeśli sieci LOG nie rozprzestrzeniają w wystarczającym stopniu kapitału społecznego poza sieć, to raczej przyczyn należy szukać przede wszystkim w barierach instytucjonalnych i specyficznym kontekście lokalnym i innych cechach działania sieci utrudniającym działanie LOGom, aniżeli w braku kapitału ludzkiego.**

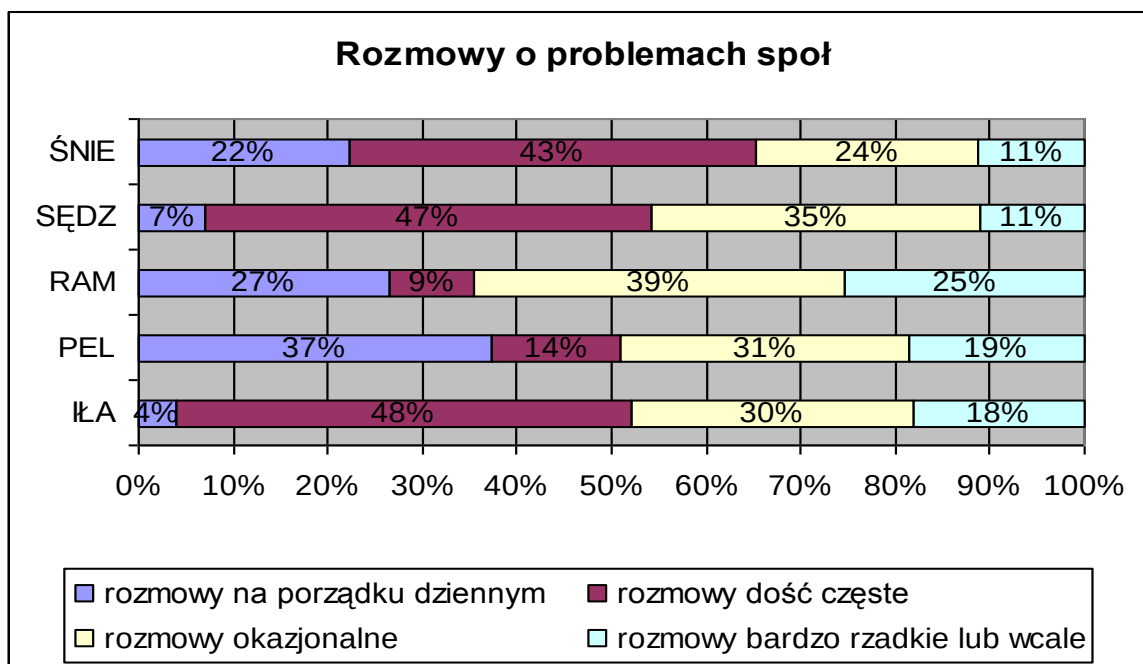
2. Przepływ informacji w sieci

Omawiane wskaźniki:

- częstotliwość omawiania problemów społecznych w sieci
- jakość promocji programu
- rola komisji grantowej w przepływie informacji
- dostępność informacji o źródłach finansowania inicjatyw lokalnych

Ważnymi dla kapitału społecznego cechami funkcjonowania sieci są występujące między podmiotami przepływy: informacji, pomocy techniczno-organizacyjnej i finansów. Dobry przepływ informacji między wszystkimi uczestnikami sieci odzwierciedla, po pierwsze, poziom integracji i współdziałania między instytucjami. Po drugie, szczególnie w odniesieniu do programu „DzL” jest on **czynnikiem niezbędnym do wspólnego definiowania ważnych dla społeczności lokalnej problemów i poszukiwania ich rozwiązań, służy także do mobilizacji zasobów potrzebnych do realizacji programów.** Dobra komunikacja jest - jak podkreślali w wywiadach grantobiorcy z Masywu Śnieżnika - **czynnikiem decydującym nieraz o sukcesie całego programu** (w. gr: MS). Badanie przepływu informacji koncentrowało się więc na informacjach istotnych z punktu widzenia rozwoju lokalnego społeczności lokalnej. W badaniach ilościowych respondentom zadawano pytanie o to, jak często z przedstawicielami wymienionych podmiotów omawiają problemy społeczne mieszkańców gminy lub powiatu oraz poszukują możliwości wspólnego działania.

Wykres 9. Przepływ informacji w sieci [Odpowiedź na pyt.: czy z przedstawicielami wymienionych podmiotów omawiają państwo problemy społeczne mieszkańców gminy lub powiatu, w tym np. potrzeby zmian lub możliwości wspólnego działania?]

2.1. Częstotliwość omawiania problemów społecznych w sieci

Jak obrazują to powyższe dane, **sieci charakteryzuje dobry przepływ informacji między członkami**. W czterech z pięciu badanych LOGów ponad połowa uczestników sieci podaje, że z kooperującymi podmiotami bardzo często lub przynajmniej często rozmawia o problemach społecznych lokalnej społeczności. Szczególnie **dobry przepływ informacji następuje w sieci Masywu Śnieżnika**, gdzie ponad 60% podmiotów deklaruje, że na porządku dziennym lub bardzo częste są rozmowy o problemach społecznych. W powiązaniu z opisywaną wcześniej różnorodnością podmiotów w tamtejszej sieci wskazuje to na korzystny model współpracy, który pozwala szeroko diagnozować problemy społeczne dzięki częstym rozmowom między różnorodnymi instytucjami (przy czym nadreprezentacja powiązań wewnątrzgminnych w Masywie każe sądzić, że każdorazowo są to dyskusje o problemach ograniczających się do jednej gminy – do czynienia mamy tu więc z pewnym zaprzepaszczeniem potencjałem współpracy).

Sędziszów i Ława z ponad połową respondentów rozmawiających bardzo często lub często o problemach społecznych są, wedle przyjętych wskaźników, sieciami o umiarkowanie dobrym przepływie informacji. Natomiast w Ramży i w Pelplinie widać wyraźny **podział**

sieci na grupy podmiotów z którymi rozmowy podejmowane bardzo często i z którymi podejmowane bardzo rzadko. W Ramży 27% respondentów podaje, że rozmawia o problemach bardzo często, a 25%, że prawie nigdy. W Pelplinie – 37% bardzo często i 19% - bardzo rzadko lub nigdy. Taki rozkład częstotliwości wspólnych rozmów może oznaczać niekorzystne rozwarstwianie się tych dwóch sieci na podgrupy – „trzon”, gdzie następuje dobry przepływ informacji i być może częściowo wyłączone z dostępu do informacji „satelity”.

2.2. Jakość promocji programu

Odzwierciedleniem drożności przepływu informacji w społeczności może być skuteczność kampanii promocyjnej programu „Działaj Lokalnie”. **Na ogół LOGi dość elastycznie wykorzystywały istniejące kanały, poprzez które rozprowadzały informacje o programie, dostosowując je do warunków lokalnych.** W LOGach obejmujących większe obszary, jak np. Sędziszów i Iława, skuteczne okazywały się media lokalne i regionalne, wysyłanie informacji pocztą elektroniczną, a także zamieszczanie informacji o rozpoczęciu programu w internecie. Tutaj też, jak stwierdzali działacze LOG, **barierą był brak dostępu do mediów tych podmiotów, które są mają słabsze „zasoby techniczne”.** Z kolei w LOGach mniejszych, jak Śnieżnik i Pelplin, do informowania o konkursie wykorzystywano przede wszystkim kanały lokalne jak: rozwieszanie plakatów, ogłoszenia na słupach, wysyłka listowna, przy czym najskuteczniejsza okazywała się nieraz, zadaniem działaczy z Masywu Śnieżnika, zwykła „poczta pantoflowa”.

Rzadko kiedy wskazywano ma media jako ważnego partnera do rekrutowania uczestników programu. Częściej korzystano z tego sposobu propagowania informacji po zakończeniu programu, do jego promocji. We wszystkich LOGach lokalna i regionalna prasa zamieszczała informacje o programie. Z punktu widzenia przepływu informacji o programie zdecydowanie korzystna jest obecność **przedstawicieli mediów w komisjach grantowych Pelplina Sędziszowa.**

Pozytywnym zjawiskiem dla rozwoju kanałów komunikacji przy realizacji programu „Działaj Lokalnie” było nie tylko umiejętne wykorzystanie kontaktów z mediami, ale przede wszystkim z samorządami. Zaangażowanie samorządów w takie działania ułatwiało rekrutację grantobiorców, a także, wspomniane wyżej, wspólne omawianie problemów przez członków sieci. Podczas kampanii promocyjnej stanowiły one w niemal wszystkich LOGach (z wyjątkiem Sędziszowa, gdzie zanotowano konflikty z

władzami lokalnymi) ważne **węzły informacyjno – organizacyjne**. W zakresie działań informacyjnych samorządy przyczyniały się z początku „rozpoznawania” grantobiorców z danego terenu, a następnie oferowały im swoje pomieszczenia do wspólnych spotkań informacyjnych, szkoleniowych oraz integracyjnych. Pomoc taką doceniły wszystkie LOGi, zwłaszcza LOGi z Masywu Śnieżnika i Hławy: *„nigdy się nie zdarzyło, żeby którykolwiek burmistrz odmówił nam wynajęcia nieodpłatnie sali na szkolenia. A urząd jest takim punktem centralnym w gminie, więc to jest łatwiej zawsze. To wtedy gadamy o tym, co jest ważnym problemem, a co mniej ważnym i dlaczego projekt ma być tak, a nie inaczej. To jest oczywiste. Natomiast potem robimy takie spotkania ‘po’”* (w. l. M. S).

Udział samorządów w promocji konkursu na ogół doprowadzał ponadto do **powiększenia puli grantobiorców i lepszego „wyluskania” zainteresowanych programem podmiotów i ich „zdyscyplinowania”** - jak to ujął działacz z Hławy: *„jeżeli burmistrz powie dyrektorom szkół, żeby na szkolenie kogoś wysłać ze szkoły, który ewentualnie później będzie mógł program napisać – to taka osoba przyjdzie. Jak my powiemy to albo przyjdzie, albo nie przyjdzie, bo ma czas, albo nie ma czasu. Burmistrz powie – idź”* (w. l.: Hława). Udział samorządów w promocji programu przyczynia się także do **mobilizacji partnerów pomocniczych, zwłaszcza biznesu i innych instytucji lokalnych wspomagających realizację programu** oraz do **reklamy LOGa i zwiększeniu jego „widoczności” w społeczności**. Taki udział samorządu sprzyja rozwojowi kanałów komunikacji w społeczności i dobrze służy rozwojowi współpracy lokalnej między podmiotami, rekompensuje ponadto istotne bariery w dotarciu z informacją o programie występujące na terenach wiejskich i mniej zurbanizowanych, do których jak wynika z wywiadów - zaliczyć należy przede wszystkim: **brak dostępu do telefonów, komputerów i internetu małych organizacji, zwłaszcza, typu grassroots jak koła gospodyń wiejskich czy OSP**.

2.3. Rola komisji grantowej w przepływie informacji

W przypadku programu „Działaj Lokalnie” obok samorządu i mediów ważnym podmiotem – „węzłem” w sieci, kluczowym dla przepływu informacji i mobilizacji zasobów jest również komisja grantowa. „Przejrzystość” jej działania w zasadniczy sposób wpływa na budowanie zaufania społecznego do organizacji grantodawczej, kreuje także standardy w tym zakresie w całej społeczności. Z tego powodu **znany grantobiorcom powinien być zarówno jej skład, jak i kryteria**, którymi kierowano się przy wyborze członków. Ma to bardzo duże znaczenie dla przeciwdziałania podejrzaniom o sprzyjanie

„swoim” lub zaprzyjaźnionym organizacjom przy ocenie wniosków. **LOGi powinny być zatem szczególnie zainteresowane rozpowszechnianiem informacji o składzie komisji i kryteriach oceny wśród ubiegających się o udział w programie instytucji.** Zwłaszcza w małych społecznościach, w których istnieje rozbudowany system „załatwiania spraw po znajomości” mogą pojawić się takie podejrzenia i wątpliwości, co ilustruje np. wypowiedź grantobiorcy z Ramży – jego odpowiedź na pytanie, czy wie kto jest w komisji grantowej: *„ja szczerze, się nie interesowałem. Wiem, że są przedstawiciele gminy – to na pewno. Są na pewno przedstawiciele z Ramży. Wiadomo, skoro się pisze do funduszu lokalnego Ramża, no to ktoś musi być z tej Ramży. Natomiast, czy ja wiem (...) Założmy, że gdybyśmy my byli jako przedstawiciele naszego klubu no to wiadomo, że zawsze te punkty bym przyznawał sobie”* (w. gr.: R).

2.4. Dostępność informacji o źródłach finansowania inicjatyw lokalnych

Uzyskaniu większej przejrzystości i budowaniu przyjaznych relacji z otoczeniem instytucjonalnym służyć powinno także **przekazywanie informacji zwrotnej na temat słabych stron projektu i przyczyn odrzucenia przez komisje grantową.** Taki przepływ informacji pozwalałaby na dodatkowe wyjaśnienie kryteriów oceny projektów i jednocześnie ułatwiał grantobiorcom dalszą pracę nad projektem. Na potrzebę posiadania takiej informacji zwracali uwagę zwłaszcza grantobiorcy z Masywu Śnieżnika. Problem jednak dotyczy również pozostałych LOGów: *„(...) żeby te osoby, które już się w coś zaangażowały w jakiś sposób były też usatysfakcjonowane. „Fajnie napisałaś, ale nie udało się” Może żeby była taka informacja. Ale jeżeli jest problem...bo ja tak naprawdę nie wiem w czym był ten problem. ... [1] Czy to było formalnie źle, czy pomysł się nie podobał, czy może powielony, czy o za małą kwotę, czy za dużą. Może czegoś brakowało”* (w. gr.: MS).

Szczególnym rodzajem przepływów ważnych dla rozwoju kapitału społecznego są informacje na temat **źródeł finansowania inicjatyw lokalnych.** Niedrożność kanałów w tym zakresie w zasadniczy sposób ograniczać może rozwój inicjatyw lokalnych zapoczątkowanych przez program. Tymczasem w sieciach LOG na ogół **brak jest dobrego systemu szybkiego dostarczania grantobiorcom** informacji o rynku ofert w tym zakresie. Zwłaszcza pożądana byłaby informacja o możliwościach starania się o środki unijne. Sytuacja taka obserwowana jest we wszystkich LOGach, szczególnie jednak wyraźnie akcentowana była przez grantobiorców Masywu Śnieżnika: *„różne fundacje i różne instytucje ogłaszają nabór tych grantów, ale to się bardzo późno ukazuje. Nie wiem czy panie zauważyły. Jest, tak*

jak pani mówi, tydzień, dwa tygodnie. Żeby to ruszyło to trzeba wszystkich ludzi poinformować. [1] Tak. I nie zawsze jest tak, że ten pomysł jest już gotowy. Czasem trzeba jeszcze coś przemyśleć” (w. g.: MS).

Na ogół w badanych LOGach nie ma także pełnych i aktualizowanych danych na ten temat, nie działa też sprawnie system kierowania aplikujących, których projekty odrzucono w konkursie, do innych podmiotów grantodawczych. System taki umożliwiłby lepsze wykorzystanie już istniejącego potencjału projektowego (a więc m.in. pomysłów, które nie zmieściły się w kryteriach programu „Działaj Lokalnie”), przeciwdziałał zniechęceniu grantobiorców, motywował do dalszego starania się o fundusze, ograniczał także rywalizację między organizacjami w dostępie do tego typu informacji - jednym słowem: sprzyjał rozwijaniu dalszej współpracy lokalnej. **Obok zamieszczania takiej informacji na stronach internetowych, rozwiązaniem sugerowanym przez grantobiorców byłaby wysyłka mailowa lub pocztowa skierowana do konkretnych podmiotów.**

W stworzeniu przez LOGi takiego systemu, a także wysłania informacji zwrotnej, o czym była mowa wyżej, barierą **może być słaby rozwój instytucjonalny LOGa** - brak ludzi do prowadzenia takich banków czy mała oferta dodatkowych programów prowadzonych przez LOG, ograniczająca rozeznanie w innych możliwościach finansowania. Tam jednak, gdzie LOG prowadzi jeszcze inne działania informacyjne - pojawiają się przykłady synergii w zakresie grantodawania. *„My staramy się też po każdym konkursie grantowym kontaktować z tymi, którzy nie dostają dofinansowania i już jestem z jedną organizacją dogadana, żeby napisać projekt, gdzie indziej. Pokazujemy im inne źródła finansowania, że na Działaj Lokalnie tak naprawdę się nie kończy” (w. l.: Sędziszów).*

Oslabiać działania LOG może również niezbyt dobry przepływ informacji między operatorem programu a organizacją grantodawczą na temat wysokości finansowania kolejnych edycji programu. I tak np. Sędziszowie, jeden z liderów stwierdza: *„nie można było otrzymać konkretnej odpowiedzi, ile będziemy mieć pieniędzy do dyspozycji do własnych źródeł”* - spowodowało to konieczność zmiany planów dotyczących zasięgu programu w ostatniej chwili. Należy dodać, że w pozostałych sprawach na ogół nie zgłaszano problemów komunikacyjnych, wręcz przeciwnie, podkreślano że Akademia *„kojarzy się z przyjazną atmosferą i nie wiem jak to można nazwać, koleżeństwem, wszyscy pytają się o cokolwiek, zawsze jest uzyskiwana informacja, w miarę sprawnie i dużo” (gr. w. l: MS) .*

3. *Lidership*: pozyskiwanie wolontariuszy i wsparcie w wyłanianiu się liderów

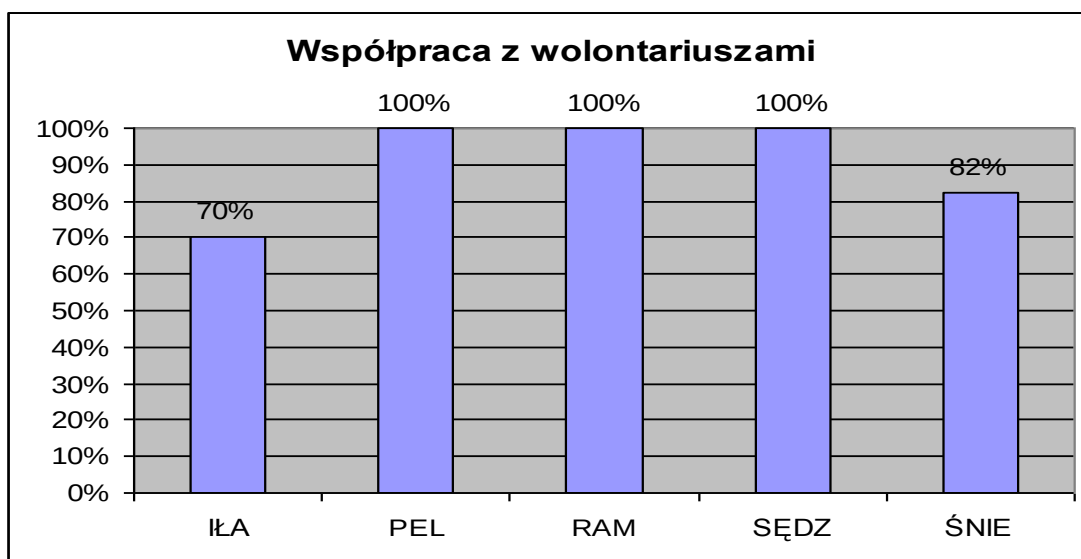
Omawiane wskaźniki:

- współpraca z wolontariuszami przy realizacji programów
- liczba wolontariuszy
- utrzymywanie kontaktu z wolontariuszami po zakończeniu programu
- utrzymywanie kontaktu z beneficjentami
- wyłanianie liderów

3.1. Współpraca z wolontariuszami przy realizacji programów

Pożądaną cechą „kapitałotwórczych” sieci w środowisku lokalnym jest przyczynianie się do wyłaniania się liderów społecznych, w tym poprzez organizowanie współpracy z wolontariuszami. Badania ilościowe wskazują, że grantobiorcy „DzL” (jedynie do nich, spośród podmiotów w sieci były kierowane pytania o wolontariat) doceniają ten wymiar aktywizacji środowiska lokalnego i licznie angażują wolontariuszy. Jak obrazuje to poniższy wykres 12, **na pytanie, czy w realizacji programu „Działaj Lokalnie IV” współpracowali państwo z wolontariuszami** (z zastrzeżeniem, że nie chodzi o beneficjentów programu) **w trzech z pięciu sieci wszyscy odpowiedzieli twierdząco**, w pozostałych dwóch przypadkach współpracę z wolontariuszami także podjęła zdecydowana większość respondentów.

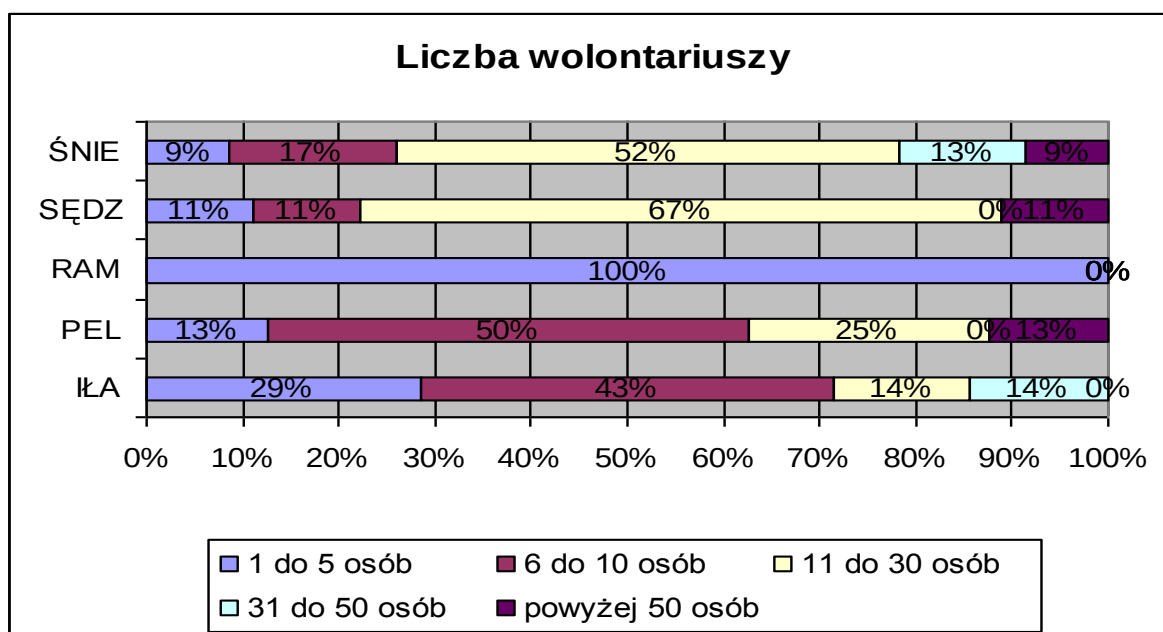
Wykres 12. Współpraca z wolontariuszami. [odp. na pyt.: Czy w realizacji programu *Działaj Lokalnie IV* współpracowali Państwo z wolontariuszami?]

3.2. Liczba wolontariuszy

Przy ogólnie korzystnej, z punktu widzenia powstawania kapitału społecznego, powszechności angażowania przez grantobiorców wolontariuszy, znaczne różnice między LOGami dotyczą przeciętnej liczby osób, z którymi podjęta była współpraca. Jak przedstawia to poniższy wykres 13, w Pelplinie, Sędziszowie i Śnieżniku niektórzy grantobiorcy deklarują współpracę z bardzo licznym gronem wolontariuszy (powyżej 50 osób). W Sędziszowie i Śnieżniku większość grantobiorców współpracowała z przynajmniej 11 wolontariuszami. W Pelplinie i Iławie dominanta przypada na współpracę z maksymalnie dziesięcioosobową grupą wolontariuszy. Odosobnioną sytuację zdiagnozowano w Ramży, gdzie wszyscy beneficjenci „DzL IV” podali, że zaangażowali przy programie maksymalnie pięciu wolontariuszy.

Wykres 13. Liczba wolontariuszy [Odp. na pyt.: jaka była liczba wszystkich wolontariuszy (u państwa)?]

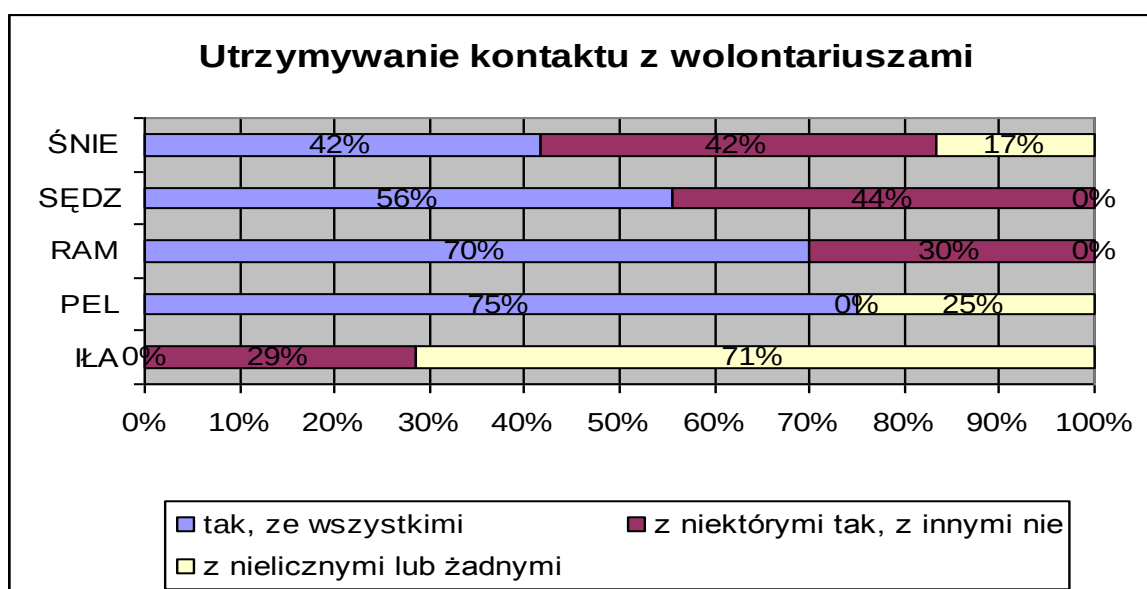

3.3. Utrzymywanie kontaktu z wolontariuszami po zakończeniu programu

Ważniejszym niż liczba zaangażowanych wolontariuszy wskaźnikiem wyłaniania przez sieć liderów, jest **utrzymywanie przez grantobiorców trwałego kontaktu z nimi**. Organizowanie wolontariatu nawet dla bardzo licznych grup, np. młodzieży szkolnej nie przyczynia się w takim stopniu do powstawania trwałych struktur współpracy w środowisku

lokalnym, jak podtrzymywanie współpracy z mniejszą grupą aktywnych osób. Na pytanie, czy po zakończeniu programu grantobiorcy utrzymują kontakt z wolontariuszami, w czterech z pięciu badanych sieci **zdecydowana większość respondentów podaje, że nadal współpracuje ze wszystkimi**. W szczególności w Ramży i Pelplinie „potencjał ludzki” sieci jest więc wzmacniany przez wolontariuszy. Nieco słabiej „pielęgowane” są kontakty z wolontariuszami w Sędziszowie i Śnieżniku. Alarmująco **niski jest poziom trwałej współpracy z wolontariuszami w Iławie**. Nikt z grantobiorców w Iławie nie stwierdził, że utrzymuje współpracę ze wszystkimi wolontariuszami czynnymi przy „DzL IV”, a większość podała, że w ogóle nie ma kontaktu lub ma kontakt z bardzo niewielkimi wolontariuszami pracującymi przy programie.

Wykres 14 Utrzymywanie kontaktu z wolontariuszami [Odp. na pyt.: czy utrzymujecie z nimi (tj. z wolontariuszami) kontakt po zakończeniu programu?]²³

3. 4.Utrzymywanie kontaktu z beneficjentami

Przyczynianie się sieci do wyłaniania liderów w środowiskach lokalnych mierzone było, oprócz pozyskiwania wolontariuszy, pytaniami o to, w jakim stopniu grantobiorcy **utrzymują z beneficjentami kontakt po zakończeniu „DzL IV”** oraz, czy wskutek realizacji programu wyłonili się w ich organizacjach lub instytucjach nowi liderzy społeczni. Podobnie jak w przypadku współpracy z wolontariuszami, **skala kontaktów z beneficjentami jest ogólnie wysoka – 2/3 – 3/4 grantobiorców podaje, że po zakończeniu**

²³ Wykres ten należy analizować w powiązaniu z punktem 2.2.

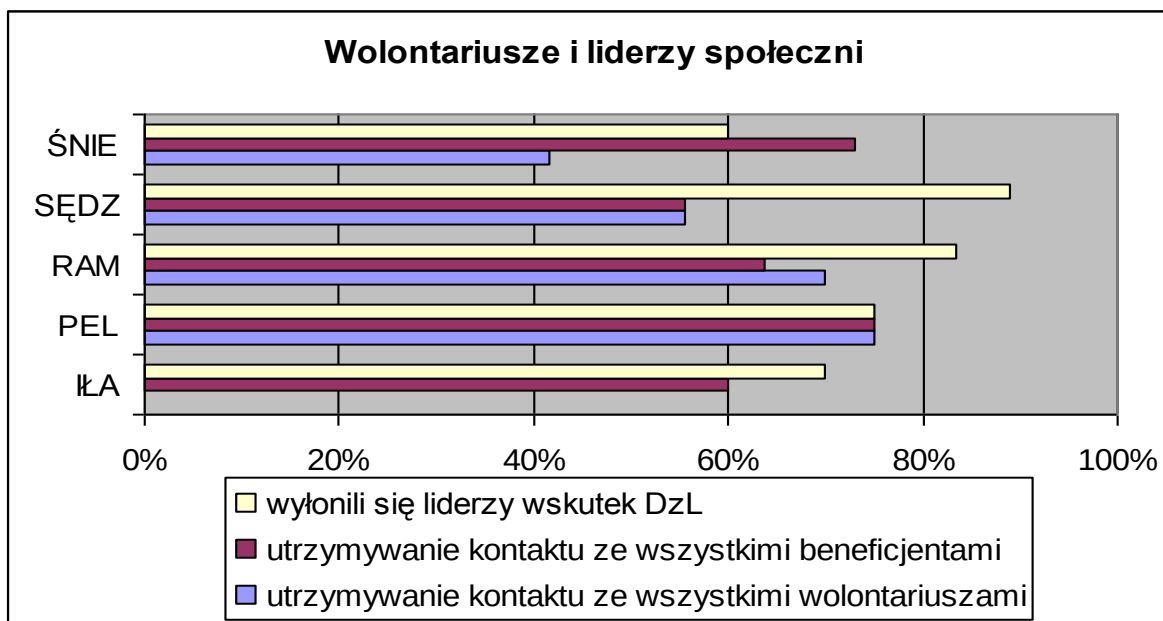
programu „DzL IV” nadal utrzymuje kontakt z większością lub wszystkimi beneficjentami (por. wykres 16). W pytaniu o formę dalszych kontaktów grantobiorcy wskazywali najczęściej na włączanie beneficjentów w inne programy i kontynuowanie działań rozpoczętych w ramach „Działaj Lokalnie”, co z punktu widzenia tworzenia trwałych struktur współdziałania jest bardzo dobrą praktyką. Nieco rzadziej wskazywano na spotkania z beneficjentami oraz na utrzymywanie z nimi kontaktów nieformalnych.

3. 5. Wylanianie liderów

Szczególnie korzystnym zjawiskiem, obrazującym wzmacnianie potencjału ludzkiego w badanych sieciach, jest wskazywane przez respondentów **wylanianie się nowych liderów społecznych wskutek programu „DzL IV”**. W odpowiedzi na pytanie „czy w wyniku realizacji programu w Działaj Lokalnie IV wyłoniły się osoby, które następnie zorganizowały dalsze działania w państwa społeczności?”, zdecydowana większość badanych odpowiada twierdząco (por. wykres 16).

Dla kontynuowania rozpoczętych przez program inicjatyw lokalnych i uzyskania pożądanej z punktu widzenia rozwoju kapitału społecznego synergii działań obywatelskich proces ten jest niezwykle ważny. Nawet jeśli LOGi uruchomią proces aktywizacji w społecznościach, będzie to „sukces na krótką metę”, jeśli nie będzie komu przejąć „przysłowiowej pałeczki” i przeprowadzić nowym inicjatywom lokalnym. Odpowiedzi zatem na to pytanie traktowaliśmy jako podstawowy wskaźnik potencjału LOGa w zakresie tworzenia „przywództwa” w społeczności.

Wykres 16. Utrzymywanie kontaktu z wolontariuszami, beneficjentami i ocena na temat nowych liderów w społeczności lokalnej [Odp na pyt: czy utrzymujecie z wolontariuszami kontakt po zakończeniu programu? - Proszę powiedzieć, czy po zakończeniu programu utrzymujecie Państwo kontakt z beneficjentami np. w formie cyklicznych spotkań po zakończeniu programu, włączanie ich w wolontariat, mailing? - Czy w wyniku realizacji państwa programu w Działaj Lokalnie IV wyłoniły się osoby, które następnie zorganizowały dalsze działania w Państwa społeczności?]

W większości przypadków respondenci byli w stanie wskazać przynajmniej dwie osoby, które po zakończeniu „Działaj Lokalnie IV” zorganizowały dalsze działania we własnej społeczności. Dane jakościowe sugerują **być może nawet większą skalę kreowania przez program** „Działaj Lokalnie” lokalnych aktywistów, aniżeli wynika to z badań ilościowych. Np. dopytywani o to działacze w LOGu Masywie Śnieżnika, Sędziszowie i Pelplinie mówią o co najmniej pięciu takich osobach w jednej edycji (w: L, MS, P). Niektórzy grantobiorcy z gminy Łądek Zdrój podają nawet, że dalsze działania podejmuje 1/3 osób zaangażowanych w realizację programu (w. g: M.Ś). Wśród działań tych wymieniano zwykle rozpoczęcie nowego programu w podobnej sferze, w tym samodzielne pisanie programów o granty, po drugie – kontynuowanie działań rozpoczętych w „DzL” własnymi siłami, a po trzecie, na co wskazywano w Śnieżniku, Sędziszowie i Pelplinie – także działalność liderów na innych polach, niż rozpoczęta w ramach „Działaj Lokalnie”, w tym przede wszystkim lokalną działalność polityczną i samorządową. Zgromadzone dane wskazują, że program „Działaj Lokalnie IV” przyczynia się do wyłaniania lokalnych liderów społecznych oraz,

że przynajmniej część z nich podejmuje następnie dalsze działania dla środowiska lokalnego, tworząc względnie trwale struktury współpracy.

Z kolei z przeprowadzonych wywiadów w grupie działaczy LOG i grantobiorców wynika, że po realizacji programu „Działaj Lokalnie”, funkcje przywódcze podejmują przede wszystkim osoby **aktywnie uczestniczące w życiu społeczności jeszcze przed rozpoczęciem programu, tzw. lokalni społecznicy**. *„Myślę, że J. to bardzo pomogło stać się liderem na pewno. Myślę, że też K., bo ona tam wprowadziła (...) działała trochę w środowisku Kół Gospodyń Wiejskich w Lipiej Górze, ale jej to też pomogło. I myślę, że Krzysiu Urbanowi w pierwszym Działaj Lokalnie”* (w. L: P).

Pojawiająca się wraz z programem możliwość finansowania pomysłów już wcześniej istniejących w środowisku lokalnym daje tym osobom **„wiatr w żagle”**, a pozyskanie przez nich „grantu” - **dodatkowo prestiż** w społeczności. **Kreujący i wzmacniający** dotychczasowych liderów efekt działania programu podkreślają niemal wszystkie badane grupy, zwłaszcza dostrzega go lider z Sędziszowa: *„wzrasta ich pozycja, bo oni mogą pozyskać środki z jakiegoś grantu, to jest coś nowego ponieważ i mogą się czymś pochwalić (...) od nich mam 3 tysiące, dajcie mi pieniądze, bo jestem w tym dobry (...) osoby z zewnątrz są pozytywnie postrzegane. Według mnie Działaj Lokalnie skupia tych liderów i w jakiś sposób pomaga, rozwija w tym aspekcie”* (w.: L, S).

Dzięki udziałowi w programie osoby te zyskują nie tylko prestiż w środowisku lokalnym, ale także - co ważniejsze: **psychologiczne wzmocnienie, tak jak w przypadku** nowej liderki z kół gospodyń wiejskich z Iławy: *„pani dyrektor G. T. – niesamowicie prężna osoba. Ona się ujawniła tutaj, przy tym programie też. Nie wiem czy ona wcześniej jakieś projekty pisała. Raczej z tego, co wynikało z rozmowy z nią, że nie. Ona nie wierzyła w ogóle, że można dostać jakieś pieniądze”* (w. L: Iława), a także **wiedzę i umiejętności z zakresu pracy metodą projektu i pozyskiwania środków finansowych**. Rozwijają się i dzięki temu podejmują samodzielnie (poza strukturami LOG) dalsze działania w społeczności: piszą projekty, pozyskują środki zewnętrzne, tworzą nowe sieci współpracy i rozwijają „kręgi zaufania” w społeczności. Opisane niżej przez liderów LOGa w Gierałtowicach²⁴ i Masywie Śnieżnika „ścieżki rozwojowe” dotychczasowych działaczy lokalnych, a także efekty ich działań ujawniają ten, korzystny z punktu widzenia rozwoju kapitału społecznego, proces synergii zapoczątkowany przez program: *„na przykład Grupa Odnowy Wsi, której liderem jest Pan X, otrzymała później od nas dotację na projekt „Zmienić śmietnisko w boisko”*.

²⁴ Z przedstawicielem LOG w Gierałtowicach przeprowadzono „dodatkowy”, nie wynikający z planu badawczego wywiad w trakcie wyjazdu do pobliskiej Czerwionki-Leszczyn.

Później złożyli projekt do Polskiej Fundacji Dzieci i Młodzieży na równe szanse, gdzie otrzymali 20 tysięcy na projekt „Młodzi Archeolodzy”. Także uczą się pozyskiwać te fundusze z innych źródeł. Czasami wspierają nas, jako partnerzy w realizowanych przez nas projektach (w. L.: G). Inny działacz LOGa mówi: „ujawniła się pani Z. też jako taki lider lokalny. Najpierw zaczęła ten projekt do „działaj lokalnie”. Potem jak dostała to tak się ucieszyła, że zaraz napisała do Ministerstwa. Stamtąd dostała większe pieniądze. Gdzieś tam jeszcze napisała do Ministerstwa (sportu), do samorządu. Wybudowała salę gimnastyczną przy szkole podstawowej. Większość pieniędzy zewnętrznych” (w. L.: Hawa).

Opisany powyżej proces „wzrastania” i profesjonalizowania się wraz programem „Działaj Lokalnie” lokalnych społeczników wyraźnie wskazuje **na potrzebę wprowadzania tego typu programów przede wszystkim do tych środowisk lokalnych, w których istnieją już wcześniej zbudowane struktury współpracy, opierające się na aktywnych osobach. Dzięki temu rezultaty programu mogą być znacznie większe, niż w środowiskach, gdzie takich osób i takich działań wyraźnie brakuje.** Do nich kierować należy program „Działaj Lokalnie” - mówi lider LOGa w Sędziszowie: *„są to osoby, które chcą coś zrobić, mają pewną ideę, chcą ją zrealizować, są to osoby zazwyczaj bardzo aktywne w środowiskach lokalnych, bo to jest bardzo ważne. (...) Są osoby, które bardzo dużo robią i osoby, które robią jeszcze więcej za pomocą „Działaj Lokalnie””* (w. L.: S).

3.6. Zagrożenia i bariery procesu wyłaniania się liderów

Przy tak dużej **skali wyłaniania nowych liderów dostarczenie wszystkim przez LOG potrzebnego w pracy know – how nie jest możliwe.** Dotyczy to zwłaszcza osób, które - jak wynika z badań ilościowych w licznej grupie - wyłoniły się spośród grupy wolontariuszy i beneficjentów programu i których nie obejmują „edukacyjne” działania LOG związane z realizacją programu (szkolenia, spotkania, monitoringi). Dotyka to także „słabszych” grantobiorców. Niekiedy bowiem, szczególnie w społecznościach wiejskich, gdzie grantobiorcy mogą nie posiadać dostatecznych kompetencji obywatelskich, wyłoniony przez program potencjał leaderski jest marnotrawiony - po zakończeniu projektu liderzy - grantobiorcy zaprzestają dalszej działalności. Zdarza się tak na terenie LOGa pelplińskiego: *„są taki wsie, gdzie są ci liderzy, którzy robią jakiś tam projekt, później, gdy on się skończy (...) nie mają po prostu czasu i chęci, żeby robić następny, bo wiedzą po prostu, że cała odpowiedzialność i cała robota spadnie na nich i nie potrafią tego (...) Nie potrafią też tego środowiska zaangażować”* (w. L.: P). Z tego względu do **lepszego wykorzystania opisanego**

wyżej potencjału i wzmocnienia efektów programu w tym zakresie przyczynić mogłoby się równolegle wdrażanie innych programów zmierzających do rozwoju *leadershipu* w społecznościach lokalnych.

Pomimo dużej skali wyłaniania aktywnych osób spośród realizatorów programów (liderów i wolontariuszy) **niepokojącą tendencją** jest natomiast widoczny **problem „centralizacji władzy” w rękach lidera LOG, obserwowana skłonność do koncentrowania kompetencji i „brania na siebie” niemal wszystkich zadań związanych z realizacją programu.** Zjawisko to obserwowane jest zwłaszcza w Masywie Śnieżnika i Ramży. W Śnieżniku faktycznym koordynatorem programu „Działaj Lokalnie” jest lider obsługujący jednocześnie kilka innych programów, a jedyną osobą do pomocy - niewykwalifikowany wolontariusz. Natomiast w Ramży brak jest w ogóle jakiegokolwiek wsparcia dla realizacji programu ze strony wolontariuszy. **W żadnym z LOGów prowadzących jednocześnie programy stypendialne nie zaobserwowano współpracy z byłymi stypendystami.** Ciężar bycia osobą „od wszystkiego” odczuwają także grantobiorcy z Łądką Zdroju w Masywie Śnieżnika narzekając, że *„za krótka doba. Doba ma 48 godzin i wtedy ok., tylko wtedy znowu byśmy narzekali, że powinna mieć 72”* (w. gr.: MS nr 2), czy podkreślając, że największym problemem lidera jest *„branie sobie na głowę wszystkiego, co można sobie wziąć”* a także: *„nie cedowania ich na innych”* oraz dodając, że to wszystko robi się po to *„żeby uczestnik miał fajnie.”* Działacze z Pelplina jako istotne zagrożenie dla trwałości zmian wywołanych przez program postrzegają z kolei *„nieumiejętność przekazania sterów innym”, „przekazać stery po prostu, przekazać stery innym ludziom żeby wszystko nie wychodziło od nas”* (w. L: P).

Wspomniana wyżej nieumiejętność „przekazania sterów innym” związana być może z kulturowo ukształtowanym wzorem roli lidera, jako osoby charyzmatycznej, z czym wiąże się zarówno przywilej decydowania, jak i obowiązek rozszerzonej odpowiedzialności. Na ten model przewodzenia inicjatywom lokalnym wskazują także inne wypowiedzi badanych, określające „kim jest w społeczności lider i po czym można go poznać” jak na przykład: *„w moim postrzeganiu, liderem jest każdy wiodący członek, robi 20 rzeczy na raz, rozwija to lokalnie”* (w. L: S). Z cytowanych wypowiedzi wynika, że działaczom LOG wyraźnie **brakuje umiejętności i wiedzy na temat tego, jak delegować zadania i decentralizować decyzje.** Dostarczenie im jej (a być może też grantobiorcom) w postaci **szkoleń na temat budowania i pracy w zespole, a także collaborative empowerment**, będącej polecaną przez podręczniki amerykańskie formą kształtowania zbiorowego przywództwa w społeczności mogłoby w istotny sposób wpłynąć na **zmiany dotychczasowego stylu działania lokalnych**

liderów i przekształcania się niekorzystnego wzoru kulturowego w społecznościach objętych działaniem programu.

Dla rozwoju kapitału społecznego jest bowiem lepszy model władzy i odpowiedzialności zdecentralizowanej - takiej, która uruchamia podmiotowość nie tylko na szczytach „władzy”, ale również wśród „drugoplanowych graczy”. Zdecydowanie natomiast niekorzystny jest zarówno dyrektywny i podporządkowujący pracowników sposób kierowania programem, jak i obserwowana w np w Masywie Śnieżnika nadmierna opiekuńczość. Zbyt duża bowiem koncentracja „władzy” w LOGach utrwała scharakteryzowany wyżej „wodzowski”, a nie zespołowy sposób podejmowania decyzji, uniemożliwia pojawienie się nowych liderów LOG, a także w niektórych przypadkach znacznie ogranicza **rozwój i doskonalenie programu**. Przykładowo, w Ramży liderowi brakuje czasu na przygotowanie wniosków do innych niż PAFW grantodawców, nie ma też czasu - jak twierdzi - na przeszkolenie wolontariuszy do pomocy przy obsłudze programu: *„powiem tak, myśmy (...) nie występowali z (wnioskami) na inne programy. Ale nie dlatego, że byśmy sobie może nie poradzili, tylko chodzi o organizacyjne czynniki. Na ten moment i praca zawodowa, no tak żeśmy mówili o wolontariuszach, gdybyśmy mieli więcej czasu to byśmy mogli wykorzystać (...) Do tego musi być przygotowanie i trzeba najpierw troszkę poświęcić czasu, zebrać ich raz, drugi (...). Nie udało się tak tego zrobić”* (w. L.: R, lid.). Z kolei w Iławie członkowie komisji grantowej widzą potrzebę bardziej systematycznego monitorowania grantobiorców i wprowadzenia dla nich systemu „tutoringu”, którego obecnie nie ma kto prowadzić (w. kg: I). Również lider w Masywie Śnieżnika narzeka na chroniczny brak czasu (w. L.: MS).

Taki system decyzyjny **nie sprzyja także „emancypacji” grantobiorców, utrzymuje ich stale w orbicie i powiązaniu z LOG i tym samym ogranicza rozwój samodzielnych inicjatyw społecznych (np. starania się o finansowanie z innych źródeł)**. Prowadzi ponadto do marnowania największego potencjału programu „Działaj Lokalnie” jakim są **zaangażowani w niego ludzie**: *„ja mam uczucie, że my już jesteśmy trochę wypaleni, brakuje tego, co Małysz nazywa „Powera”. Może nie w nogach, ale w głowie”* (w. L.: MS), *„8 lat intensywnej pracy powoduje, że człowiek się mimo wszystko wypala. Że nie można robić, że nie można robić kosztem rodziny i swojego czasu prywatnego wielu innych rzeczy, i my nie mamy tu następców. To jest kwestia bolączkowa, że niestety po pewnym czasie człowiek pasuje”* (w. L.: R).

4. Potencjał finansowy sieci

Omawiane wskaźniki:

- **średnia liczba źródeł finansowania dla grantobiorcy**
- **częstotliwość korzystania z dofinansowania z poszczególnych źródeł**
- **wysokość zgromadzonych wkładów własnych grantobiorców**
- **sposoby gromadzenia środków finansowych na wkład własny LOGa**

Wsparcie finansowe dla projektów odzwierciedla potencjał sieci funkcjonującej wokół LOG. Dodatkowo świadczy także o pozycji LOGa w środowisku lokalnym. O ile bowiem można zaryzykować udzielenie wsparcia techniczno–organizacyjnego nowej i rozwijającej się organizacji, o tyle nikt nie zaryzykuje powierzania takiej organizacji środków finansowych. Otrzymywanie dofinansowania jest więc wyrazem wiarygodnej pozycji LOGa i jego grantobiorców.

4.1. Średnia liczba źródeł finansowania dla grantobiorcy

Badanie potencjału finansowego sieci – liczby i różnorodności źródeł z których grantobiorcy otrzymywali wsparcie finansowe na realizację programu „Działaj Lokalnie IV” obejmowało, po pierwsze, pytanie grantobiorców skąd otrzymali dofinansowanie na realizację projektów (w kafeterii respondenci podane mieli takie źródła, jak: samorząd lokalny gminy lub powiatu, lokalne lub krajowe firmy prywatne, lokalne lub krajowe organizacje pozarządowe, osoby prywatne, organizacje grantodawcze, zewnętrzne dotacje państwowe i unijne, inne źródła). Z 9 źródeł, finansowania które teoretycznie mógł wskazać każdy z grantobiorców w sieciach wskazywano średnio na 1,5 – 2 źródła finansowania (każdy z grantobiorców otrzymał środki finansowe na realizację „DzL IV” średnio z 1,5 – 2 źródeł). Obrazuje to poniższe zestawienie.

Tabela nr 7

Średnia liczba źródeł, (poza grantem z LOG) z których grantobiorcy otrzymali środki finansowe na realizację programu „DzL IV” ²⁵				
IŁA	PEL	RAM	SĘDZ	ŚNIE
2	2,13	1,5	1,5	2,4

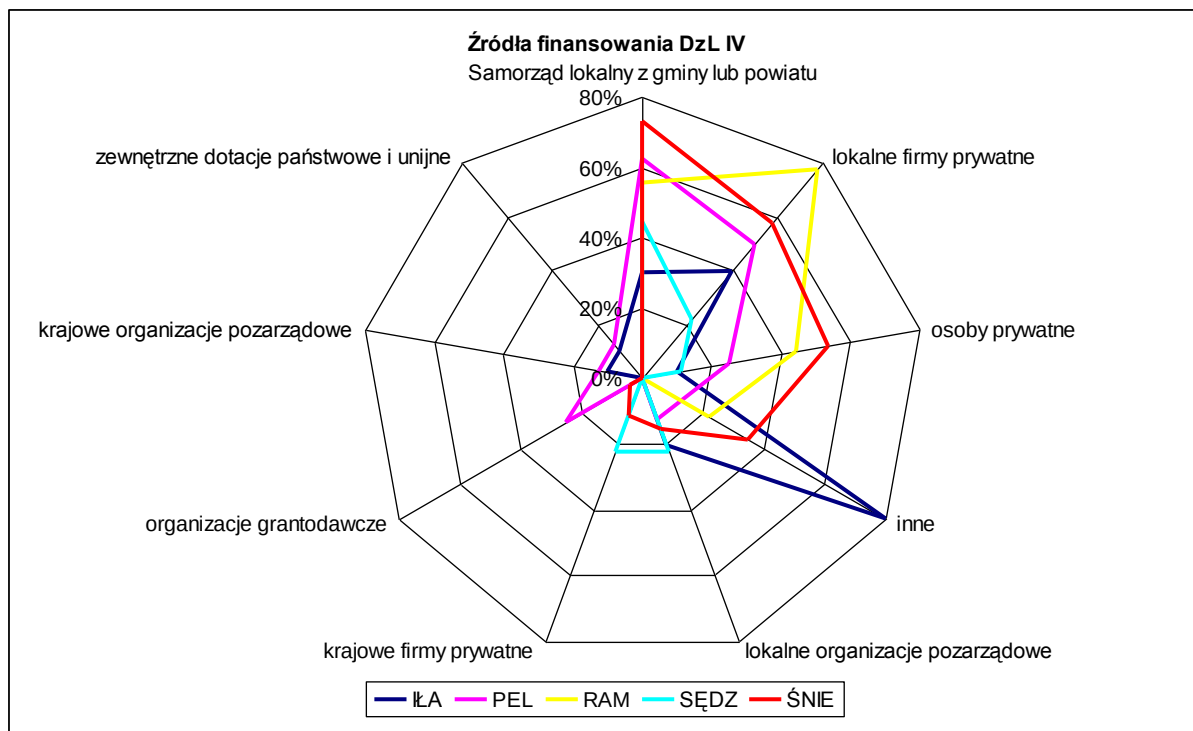
Przy zastosowaniu tej miary, ogólny poziom korzystania z różnorodnych źródeł dofinansowania okazuje się w badanych LOGach zdecydowanie niski. Na tle pięciu sieci, **relatywnie wysoki potencjał finansowy – możliwość pozyskiwania funduszy od względnie licznych i różnorodnych podmiotów charakteryzuje sieć Masywu Śnieżnika i Pelplina.**

4.2. Częstotliwość korzystania z dofinansowania z poszczególnych źródeł

Wykres 17 przedstawia „mapy” potencjału finansowego poszczególnych sieci – skłonność poszczególnych podmiotów do angażowania się we wsparcie finansowe projektów. Zaznaczone na osi wartości obrazują, jak często grantobiorcy otrzymali w ramach „DzL IV” środki finansowe z danego źródła (nie dotyczą one w tym miejscu wysokości dotacji). **Ogólnie, we wszystkich pięciu sieciach partnerem najczęściej udzielającym dofinansowania są samorządy lokalne.** Szczególnie często dostarczały one wsparcia grantobiorcom w Masywie Śnieżnika, Pelplinie i Sędziszowie. Drugim źródłem, pod względem częstotliwości udzielania wsparcia finansowego, są lokalne firmy prywatne. Sektor komercyjny szczególnie często dotował granty w Ramży, ale i w Masywie Śnieżnika i Pelplinie grantobiorcy relatywnie często otrzymywali środki z tego źródła. Na trzeciej pozycji, pod względem częstotliwości przepływów znajdują się osoby prywatne – w Masywie Śnieżnika i Ramży średnio co drugi podmiot otrzymał dofinansowanie z tego źródła. W Iławie ok. 2/3 grantobiorców podało, że dofinansowanie uzyskano z innych, poza wymienionymi w kafeterii źródeł. W większości przypadków stwierdzano, że jest to „wkład własny” – środki uprzednio zgromadzone przez daną instytucję, ponadto pojawiały się w tej kategorii zbiórki wśród rodziców uczniów.

²⁵ Wskaźnik przyjmowałby maksymalną wartość 9, gdyby wszyscy grantobiorcy na terenie LOG otrzymali dofinansowanie ze wszystkich źródeł: samorząd lokalny z gminy lub powiatu, lokalne firmy prywatne, krajowe firmy prywatne, lokalne organizacje pozarządowe, krajowe organizacje pozarządowe, osoby prywatne, organizacje grantodawcze, zewnętrzne dotacje państwowe i unijne, inne. Wartość wskaźnika np. 1,5 należy interpretować następująco: połowa grantobiorców otrzymała dofinansowanie z jednego źródła (tj. np. tylko od samorządu albo tylko od biznesu), a połowa grantobiorców z dwóch źródeł.

Wykres 17. Częstotliwość otrzymywania przez grantobiorców dofinansowania z poszczególnych źródeł [Jakie źródła finansowania pozyskali Państwo na rzecz realizacji projektu w programie „Działaj Lokalnie IV”, poza dotacją z LOG? Czy wśród darczyńców znajdowali się: ...?]

4.3. Wysokość zgromadzonych wkładów własnych grantobiorców

Dane dotyczące dofinansowywania „DzL IV” wskazują, że sieci Masywu Śnieżnika i Pelplina relatywnie często otrzymują wsparcie od wielu podmiotów w środowisku lokalnym. W obu tych sieciach grantobiorcy otrzymywali dofinansowanie z relatywnie największej liczby źródeł – sieci te są **skuteczne w „penetrowaniu” środowiska lokalnego i angażowaniu różnorodnych darczyńców, które w przypadku Masywu Śnieżnika może być pochodną strategii przyznawania większej niż w pozostałych LOGach ilości grantów**. Jednak, jak pokazuje to poniższa tabela, w przypadku Pelplina nie przekłada się to na wysokość zgromadzonego wkładu własnego. Porównując wyniki z drugiej edycji – **najwięcej środków własnych zgromadzono w Masywie Śnieżnika (84 tys. zł). Bardzo dobre efekty uzyskała także sieć w Iławie (50 tys. zł).**

Tabela nr 8. Finansowy wkład własny grantobiorców w poszczególnych LOGach (w zł.)

LOG / nazwa	Ilość proj.	I edycja	II edycja	Razem
Masyw Śnieżnika	17 (21)	34 705	84 008	118 713
Sędziszów	10		27 317	27 317
Pelplin	11		12 534	12 534
Ramża	10 (12)	26 000	32 000	58 000
Łława	12		50 000	50 000

Źródło: materiały monitoringowe

Zjawiskiem zwiększającym synergię lokalnych działań aktywizacyjnych jest pozyskiwanie przez podmioty środków na realizację różnorodnych projektów, w tym nie związanych z „DzL IV” i z działalnością grantodawczą LOG. Działania takie odzwierciedlają zarówno umiejętności grantobiorców w pisaniu projektów i pozyskiwaniu grantów, jak i są wskaźnikiem potencjału finansowego sieci.

Tabela 9. Realizacja przez grantobiorców innych projektów niż „DzL”

Czy od 2004 organizowaliście jeszcze jakieś inne projekty, finansowane z innych źródeł niż LOG?					
	ŁŁA	PEL	RAM	SĘDZ	ŚNIE
TAK	5	7	8	4	15
NIE	5	1	4	9	12

Jak pokazuje to tabela 9, w Łławie, Pelplinie, Ramży i Masywie Śnieżnika **przynajmniej połowa grantobiorców realizowała poza „Działaj lokalnie IV” po 2004 r. także projekty finansowane z innych źródeł.** Na pytanie o liczbę zrealizowanych projektów **większość respondentów wskazywała na od 1 do 3 programów** po 2004 r., przy czym w Pelplinie i Masywie Śnieżnika liczba projektów była wyraźnie większa - po dwóch grantobiorców podało, że w ciągu ostatnich czterech lat przeprowadziło przynajmniej 5 projektów, nie licząc „DzL IV”. Wśród innych, poza „DzL IV” projektów, które zrealizowano, grantobiorcy wymieniali najczęściej działania finansowane z dotacji i subwencji od samorządu gminnego – w tym dość licznie – programy ze środków gminnych programu ochrony środowiska i komisji ds. rozwiązywania problemów alkoholowych.

Projekty finansowane przez te podmioty relatywnie najczęściej realizowane były przez grantobiorców w Ramży. W Pelplinie i Masywie Śnieżnika relatywnie często grantobiorcy realizowali programy krajowych organizacji pozarządowych (Fundacji Batorego, ARFP, Fundacja Wspomagania Wsi, Organizacji „Nasza Ziemia” w Warszawie, Polskiej Fundacji Dzieci i Młodzieży - 5 programów na 12 grantobiorców w Pelplinie i 7 na 28 w Masywie Śnieżnika), pojedyncze zrealizowano w Iławie, Ramży i Sędziszowie. Kolejnym wymienianym grantodawcą są instytucje państwowe i ministerstwa (m.in.: Ministerstwo Edukacji Narodowej (w tym wymieniano licznie projekt ministerstwa we współpracy z Telekomunikacją Polską), Ministerstwo Kultury i Sztuki, Biblioteka Narodowa, PFRON, Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej). W każdej z badanych sieci zrealizowano ponadto po kilka projektów subsydiowanych ze środków powiatu i województwa (m.in. urzędu marszałkowskiego) i po kilka z grantów lokalnych organizacji pozarządowych. Jedynie w Masywie Śnieżnika podano 4 przykłady projektów realizowanych ze środków Unii Europejskiej i współpracy międzynarodowej (EFS, Interreg 3).

4.4. Bariery i zagrożenia finansowania

Analiza jakościowa ujawniła **duże trudności z uzyskaniem wsparcia finansowego** przede wszystkim przez LOG, a w niektórych przypadkach także przez grantobiorców (np. w Ramży). Jako barierę LOGi na ogół wskazywały na: brak **dobrze rozwiniętej infrastruktury sektora biznesu** (Masyw Śnieżnika), brak tradycji filantropijnych (Ramża i Pelplin) i **niechęć samorządu i biznesu do finansowania inicjatyw społecznych, zwłaszcza wykraczających poza obszar jednej gminy**: *„nie ma się co czarować i nie robię tego, żaden piekarz czy jakiś inny, jak ja pójde do niego i powiem, że zbieram na granty i że w tych grantach uczestniczą jeszcze inne gminy, to nie da mi ani złotówki na działalność innej gminy. Nie jest to poczucie takiego globalnego myślenia ukształtowane. Myślę, że to jeszcze długa droga do takiego (...) tak naprawdę jak się to rozwinie i oni będą sobie tworzyć jakieś takie kapitały, to wtedy nasza rola byłaby, żeby im pomóc jak to zrobić”*.

Problemem jest także **brak odpowiednich unormowań prawnych, umożliwiających pozyskiwanie wkładu własnego przez LOG**. Z jednej strony efektem powyższych barier jest znaczne „zaabsorbowanie” działaczy LOG problemem pozyskania środków na wkład własny, co niekorzystnie odbija się na innych formach działalności - jak zauważa jeden z liderów: *„także to jest to niebezpieczeństwo, że myśli się o projekcie jako o dodatkowych pieniądzach, a nie o zmianie w społeczeństwie i coś musimy z tym zrobić, nie?”* Z drugiej zaś strony, jako

negatywne zjawisko należy postrzegać przyjmowanie rozwiązań, które stają się koniecznością, a nie świadomym wyborem, bowiem **gromadzenie środków finansowych na wkład własny LOGa może być strategią sprzyjającą budowaniu kapitału społecznego. Może też ono w pewnych warunkach stanowić istotną barierę.** I tak - LOGi konkurują niekiedy w zakresie pozyskiwania wkładów własnych z grantodawcami. W rozwiązaniu tego dylematu przyjmują różne strategie. Skrajnym przykładem negatywnego wpływu przyjętego rozwiązania jest LOG iławski (por. zestawienie w poniższej tabeli nr 10). Jednostronne oparcie się tamtejszego „DzL” na dotacjach samorządowych (udział LOGa w ogłaszanym przez samorządy konkursie na wsparcie dla NGO) skutkuje zobowiązaniami LOGa do przekazania organizacjom z terenu finansowanego przez dany samorząd określonej kwoty w formie grantu w konkursie „Działaj Lokalnie” lub, jeśli go dana organizacja nie dostanie – innej, skierowanej do podmiotów z danego terenu usługi wykonywanej przez LOG. W efekcie LOG jest niejako **zobowiązany do zwrotu** w jakiejś formie przyjętych pieniędzy. Sytuacja ta może być **groźna dla wizerunku LOG w środowisku lokalnym i budowaniu zaufania** z co najmniej kilku powodów. Po pierwsze, LOG nie ma pełnej **niezależności** w wydatkowaniu funduszy, co powoduje, że może być posadzony o stronnictwo przy rozpatrywaniu wniosków konkursowych. Po drugie, taki jednostronny sposób gromadzenia środków finansowych nie przyczynia się do włączania pozostałych podmiotów w środowisku lokalnym do sieci przepływów finansowych.

Zaobserwowane w Śnieżniku i Sędziszowie zróżnicowanie podmiotów składających się na wkład własny, a także planowana strategia Pelplina opierania się na kilku silnych podmiotach rynkowych nie posiadają istotnych wad z punktu widzenia budowania kapitału społecznego, choć w przypadku tego ostatniego mamy do czynienia ze stosunkowo słabym aktywizowaniem innych partnerów. jednak biorąc pod uwagę , ograniczone możliwości akumulowania środków finansowych od osób prywatnych i sektora NGO, lepszy - z punktu widzenia budowania kapitału społecznego – jest model opierania się wyłącznie na biznesie niż tylko samorządzie. **Zalecane byłoby także samodzielne gromadzenie przez LOG zbiórki z „odpisów z 1%”.**

Przyjęcie określonej strategii budowania wkładów własnych LOGa wynika najczęściej ze wspomnianego **poziomu rozwoju sektora biznesu** (w sytuacji jego braku LOG opiera się na samorządach, jak w Ramży i Śnieżniku), **a także z jakości kontaktów z samorządem** (świadomość urzędników, a zwłaszcza osobiste znajomości członków LOGa z decydentami samorządowymi wykorzystywane są w Iławie, Śnieżniku i Gierałtowicach). Zależność tą zauważa lider LOGa z Iławy: *„dostęp do tego budżetu gminnego, to tu na terenie Iławy,*

miasta i gminy Iławy jest, ale może to (...) wynikać z tego, że ja ludzi znam i ludzie mnie znają i łatwiej jest mi załatwić. No, a jak bym tylko złożył pismo to (...) to mogłoby to być potraktowane inaczej.” (w. L.: I) Jakkolwiek kontakty, o których wspomina powyższy rozmówca mogą być niezbędne dla realizacji bieżących celów, w dłuższej perspektywie prowadzić mogą one do tworzenia się niejasnych wzajemnych powiązań, klik i układów, jednym słowem „brudnego kapitału społecznego”, a także utraty dobrego wizerunku przez LOG. Zaciągnięte zobowiązania skutkować mogą bowiem przyjęciem określonej polityki programowej w LOG, np. uwzględniającej przede wszystkim priorytety gminne (realizację zadań własnych gminy poprzez programy w „DzL”), pierwszeństwo w przydziale grantów podmiotom z gminy finansującej program lub wręcz podmiotom „zaprzyjaźnionym” z urzędnikami gminnymi.

Tabela nr 10. Sposoby zbierania przez LOG wkładów własnych z punktu widzenia rozwoju kapitału społecznego

LOG	Główny sposób akumulacji wkładów własnych	Wady	Zalety
Masyw Śnieżnika	Zróznicowani partnerzy, udział prywatnych sponsorów, wkład finansowy samorządów	-	Niezależność LOG przy rozstrzyganiu konkursu, dobra aktywizacja lokalna
Iława	Wyłącznie udział samorządów gminnych w formie dotacji dla ngo	Nieaktywizowanie innych podmiotów. Ta struktura może istnieć pod warunkiem, że w komisji grantowej nie będą zasiadać przedstawiciele tych samorządów Możliwość postrzegania LOGa jako „agendy” samorządowej	Wzrost wiedzy samorządów na temat ngo i systemu grantodawania
Sędziszów	Pozyskiwanie środków od firm, osób prywatnych, zarabianie poprzez szkolenia i inne działania		Aktywizacja sektora biznesu, poprzez „zarabianie” zwolnienie „przestrzeni” sponsorów dla

	prowadzone równolegle przez LOG		grantobiorców
Pelplin	Oparcie się na dużych partnerach biznesowych	-	Zwolnienie przestrzeni sektora małego biznesu dla grantobiorców
Ramża	Głównie zbiórka z odpisów 1% . W kampanii uczestniczą grantobiorcy	Zwalania LOG z powiększania sieci swoich partnerów”	Rozwój filantropii lokalnej

Z punktu widzenia rozwoju kapitału społecznego dużo lepszym niż powyższe jest często stosowana w relacjach z biznesem **wymiana „barterowa”**. Jasno określone zasady i spłaty zobowiązania np. poprzez reklamę lub zaproszenie na uroczystość organizowaną przez LOG utrwalają zasadę „wzajemności”, która w tym wypadku służy dobru wspólnemu, a nie partykularnemu. Takie formy współpracy należy ugruntowywać w środowisku lokalnym.

5. Wsparcie techniczno – organizacyjne

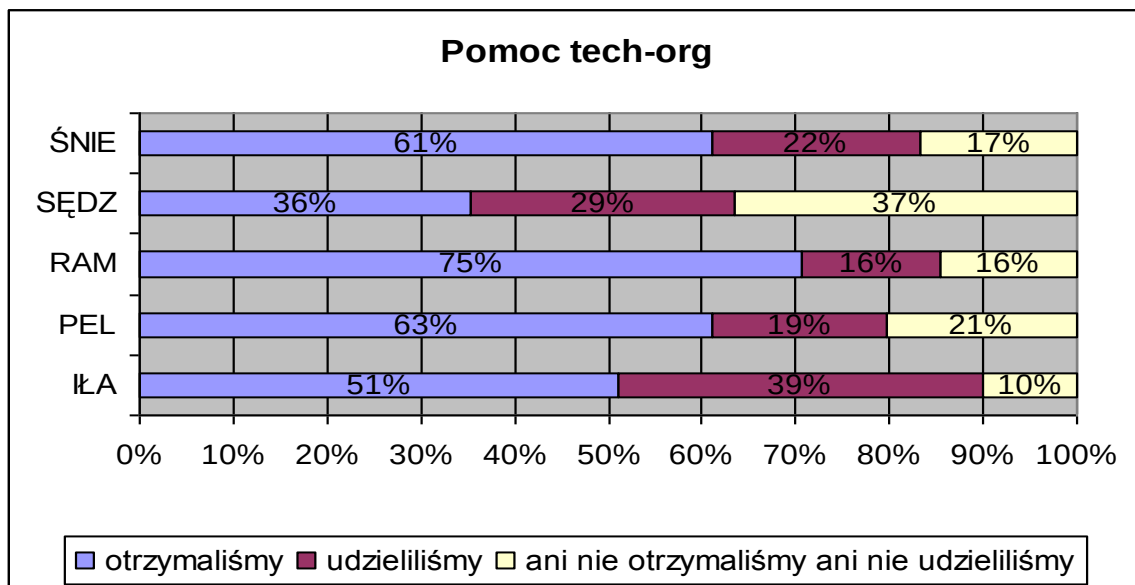
Omawiane wskaźniki:

- **częstotliwość otrzymania/udzielenia pomocy**

Obok przepływów informacji, ważnym wskaźnikiem funkcjonowania sieci jest udzielanie sobie przez jej członków wsparcia techniczno-organizacyjnego. Działania takie ukazują potencjał współpracy między podmiotami, a także – w warstwie praktycznej są często warunkiem powodzenia lokalnych działań, w szczególności, wymagających większych nakładów, jak np. spotkań informacyjnych z mieszkańcami, imprez lokalnych, mieszkańcami, warsztatów edukacyjnych itp. W celu zbadania skali pomocy organizacyjnej w sieciach, respondentom zadawano pytanie, czy w ciągu minionych trzech lat otrzymali lub ofiarowali wymienionym podmiotom (partnerom współpracy) jakąś pomoc techniczno-organizacyjną, jak np. użyczanie sobie sprzętów, samochodu, sal, „własnych rąk” do pracy, itp.

Odpowiedzi zamieszczone na wykresie 11 wskazują, że we wszystkich sieciach jest to bardzo często praktykowana forma pomocy. W przepływach tego typu „usług” uczestniczy 60-90% respondentów.

Wykres 11. Wsparcie techniczno – organizacyjne w sieci [Odp. Na pytanie: czy od wymienionych podmiotów otrzymali Państwo lub ofiarowali im w ciągu ostatnich trzech lat jakąś pomoc techniczno-organizacyjną? Czy zdarzyło się np. użyć sobie sprzętów, samochodu, sal, „własnych rąk” do pracy i tym podobne?]

Pomoc techniczno-organizacyjną szczególnie często otrzymują podmioty w sieci Ramży (3/4 deklaruje otrzymywanie takiego wsparcia), niewiele ustępuje jej Śnieżnik i Pelplin (ponad 60% respondentów jest beneficjentem przepływów). Na tle ogólnie wysokiego poziomu wsparcia w sieciach znacząco słabsze wyniki osiąga Sędziszów. Jak ukazują badania jakościowe, a także wskazuje na to struktura sieci, w Ramży i Śnieżniku pomoc techniczno-organizacyjna otrzymywana jest często od samorządów lokalnych. Z wywiadów wynika, że pomoc taką oferują samorządy najchętniej. To uzasadniać może słabość wsparcia organizacyjnego w Sędziszowie, w którym LOG skonfliktowany jest z samorządem.

Pomoc techniczno-organizacyjna jak uzyskują LOGi i grantobiorcy od samorządów jest dobrym przykładem udanej współpracy dwóch sektorów. Na ogół dotyczy ona: wynajmu sal na szkolenia, przygotowania poczęstunku, pomocy przy pisaniu wniosków, wysyłki informacji o programie lub zamieszczenia jej na stronie internetowej urzędu oraz innych prac związanych z promocją programu. Współpracę tym zakresie cenią sobie wszystkie LOGi (z wyjątkiem skonfliktowanego z samorządem Sędziszowa, ale i tam mimo trudnych warunków udaje się uzyskać takie w wsparcie niektórych gminach objętych działaniem programu). Na ogół podkreślane jest, że pomoc ta prowadzi do: oszczędności finansowych, wzrostu rangi i prestiżu programu w społeczności, ale co ważniejsze z punktu widzenia rozwoju kapitału społecznego – „wciągnięcia” do współpracy samorządów i zbliżenia dwóch sektorów. Tak

opisuje korzyści z tej formy współpracy z samorządami działacz LOGa z Pelplina, w którym wcześniej realizowany był program „Lider”: *„to, że oni nam udostępnią sale, to już jest dla nas duży luksus, mimo, że niby się angażują. (...) Po pierwsze, wkładu. Po drugie, ograniczenia kosztów. Po trzecie tak naprawdę, wbrew samorządowi to niczego się nie robi w społeczności lokalnej, bo zawsze się wywoła konflikt wtedy, ale nie o to nam chodzi. Więc raczej tak długo chodzić, żeby przekonać samorząd...”* (w. L.: P).

5.1. Formalny i nieformalny sposób załatwiania spraw w sieci

Omawiane wskaźniki:

- **załatwianie spraw po znajomości**
- **pozyskiwanie wolontariuszy**
- **pozyskiwanie partnerów**

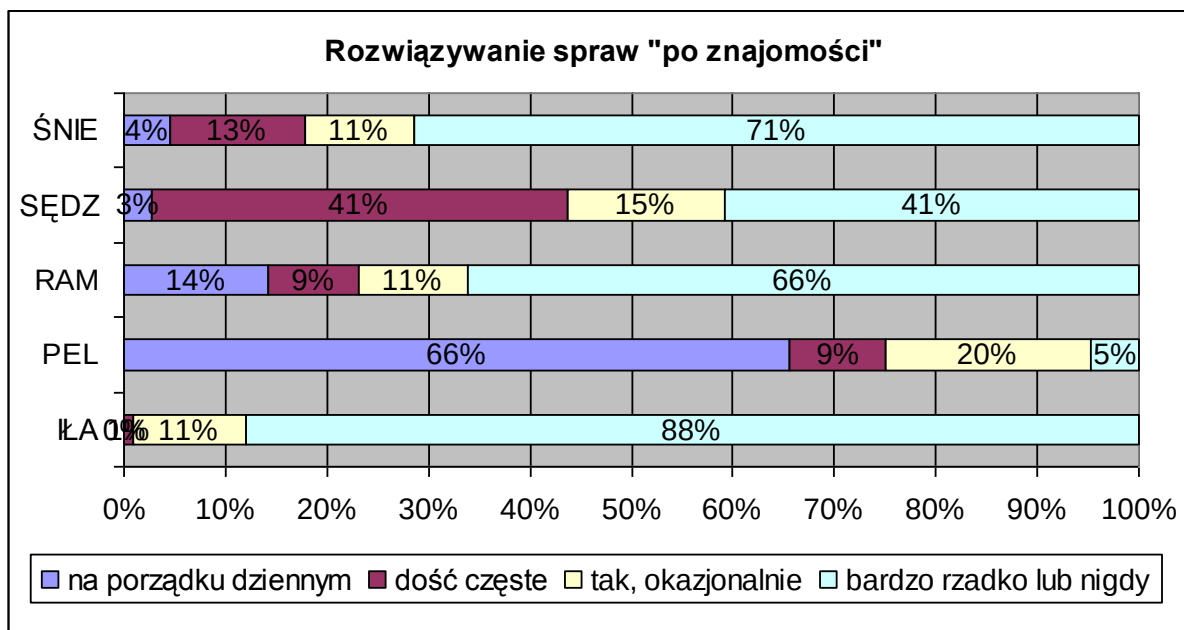
Ważną, z punktu widzenia budowania kapitału społecznego, cechą sieci jest skala nieformalnych kontaktów w jej obrębie. W praktyce wskaźnikiem „nieformalizacji” funkcjonowania sieci jest skala „załatwiania spraw po znajomości” między podmiotami. Jak była o tym mowa, „załatwianie” spraw traktowane jest w teorii jako główny wskaźnik „brudnego” kapitału społecznego, służącego partykularyzmem. Rozróżnić można jednak teoretycznie dwa typy nieformalnych kontaktów w sieciach. Pierwszy, korzystny z punktu widzenia kapitału społecznego, opiera się na równym dostępie podmiotów do nieformalnej wymiany informacji i np. rozmowach o lokalnych problemach (w tym sensie np. „zgłaszanie się” do LOG wolontariuszy, którzy nieformalnymi kanałami dowiedzieli się o jego działalności i chcą się w nią zaangażować nie jest negatywnym zjawiskiem). Druga postać nieformalnych kontaktów charakteryzuje się tym, że nie jest ona kanałem wymiany informacji, ale sposobem uzgadniania celów działania – i to, celów, które z założenia powinny służyć całej społeczności. Skrajnym, acz hipotecznym przykładem takich „brudnych” powiązań byłoby przyznawanie grantów „zaprzyjaźnionym” z członkami komisji grantowej podmiotom.

5.2. Załatwianie spraw po znajomości

Przepływ informacji i załatwianie spraw w sieci przybiera niekiedy postać **nieformalnego rozwiązywania problemów**. Dla zbadania poziomu (nie)formalizacji

kontaktów w sieci beneficjentów i partnerów LOGa pytano, czy z przedstawicielami wymienianych przez nich organizacji ²⁶ zdarza im się jakieś sprawy załatwiać „po znajomości”. Odpowiedzi na to pytanie przedstawia poniższy wykres.

Wykres 10. Załatwianie spraw po znajomości [Odpowiedź na pytanie Czy z przedstawicielami tych podmiotów zdarzyło się państwu rozwiązać jakąś trudną sprawę tylko dzięki osobistym znajomościom?]

Jak ukazują powyższe dane, między sieciami występują znaczące różnicowania deklarowanej częstotliwości załatwiania spraw „po znajomości”. Szczególnie zaznaczają się one między Pelplinem, gdzie 66% respondentów podaje, że jest to rozwiązanie na porządku dziennym, a siecią Iławy, gdzie aż 88% twierdzi, że niemal nigdy nie załatwia spraw „po znajomości”. Trudno tu o jednoznaczne interpretacje. Nieformalne rozwiązywanie spraw można traktować jako wyraz zrozumienia wspólnych (lokalnych) celów i interesów między członkami sieci, na co wskazywałby wysoki w Pelplinie i bardzo niski w Iławie odsetek respondentów deklarujących, że rozmowy o problemach społecznych są na porządku dziennym. Z drugiej jednak strony wysoka częstotliwość załatwiania spraw „po znajomości” może odzwierciedlać tu zagrożenie partykularyzmem i klientelizmem oraz powstawanie „brudnego” kapitału społ.

²⁶ „Wymieniane organizacje” to pięć podmiotów, z którymi organizacja reprezentowana przez respondenta współpracowała najbliższej. W poprzedzającym pytaniu respondent wymieniał podmioty współpracy, a w kolejnych charakteryzował cechy tej współpracy (por. załącznik końcowy: kwestionariusz wywiadu).

Zagrożenie takie potwierdzają badania jakościowe. Wyłaniający się z nich obraz kontaktów między partnerami wskazuje natomiast na duże natężenie nieformalnego poziomu komunikacji we wszystkich badanych LOGach. Jedynie w przypadku wspomnianej wyżej promocji konkursu wykorzystywane są drogi formalne. **Sytuacja taka sprawia wrażenie jak gdyby bez tego poziomu relacji między instytucjami niemożliwe było realizowanie programu.** Badani niekiedy wprost przyznają, że wolą ten sposób załatwiania spraw jako bardziej adekwatny do warunków życia w małej społeczności lokalnej. Na pytanie jak załatwia się tutaj sprawy odpowiadają: *„znaczy ja wolę raczej nieformalnie. Nawet Fundusz byłby nieformalny, gdyby nie to, że się nie da pracować nieformalnie. Bo ludzie lubią dawać pieniądze ludziom, a nie instytucjom. Więc instytucja tylko istnieje dlatego, że bez tych papierów, kwitów, to ja nigdzie nie dostanę żadnych pieniędzy”* (w. L.: MS). Z reguły „nieformalnie” oznacza: przy wykorzystaniu sieci własnych, często osobistych znajomości, umożliwiających „sprywatyzowanie” kontaktu: *„nie ukrywam, że tu dotarcie do biznesu w naszych środowiskach małych to więzi koleżeńskie są kluczem, nie ma się co czarować, taka jest rzeczywistość”* (w. L: R).

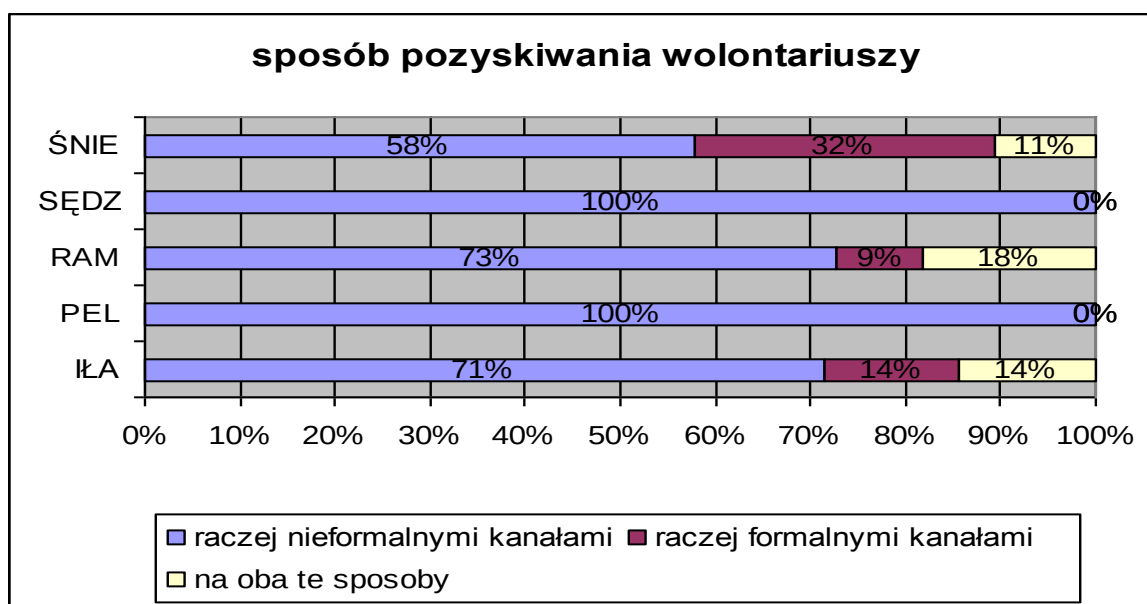
Takim sposobom załatwiania spraw sprzyja **łączenie funkcji liderów programu z działalnością samorządową, a także udział członków komisji grantowych we władzach lokalnych.** Na ten związek wskazuje wprost lider LOGa w Iławie: *„ja pracowałem w urzędzie, więc spotykaliśmy się dość często w ramach jednego powiatu (...) Więc, tu było duże ułatwienie. Dla mnie przynajmniej kontakt ze wszystkimi na ty. Z wyjątkiem burmistrza Iławy, który przyszedł po nas. (w sprawach stowarzyszenia – przyp. aut.) ze skarbnikiem bardziej rozmawiałem, a nie z burmistrzem. A że skarbnik został ten sam, więc podejrzewam, że dlatego to poszło. Namówiła, podsunęła, poszło. Nie było problemów”* (w. k.g.: I).

Zdobywanie partnerów i osiąganie dóbr poprzez prywatne kontakty nie jest niczym złym, jednak pamiętać należy o „ciemnych” **stronach kapitału społecznego opartego wyłącznie na „prywatnej” podstawie.** Takim sposobem pozyskiwania partnerów do współpracy instytucjonalnej zaciąga się niekiedy „prywatne” zobowiązania. Wówczas to konkretne osoby w firmie wyświadczają przysługę innym „prywatnym” osobom, co zwiększać może środowiskowy kapitał społeczny typu „bonding”, kosztem rozwoju lepszej jego formy - kapitału typu „bridging”. W przypadku sektora rynkowego prywatna „wzajemność” w sprawach publicznych nie sprzyja także upowszechnianiu w środowisku lokalnym idei i norm odpowiedzialnego biznesu, zgodnie którymi jest on zobowiązany do udzielania pomocy przedsięwzięciom służącym dobru wspólnemu.

5.3. Pozyskiwanie wolontariuszy i partnerów w nieformalny sposób

W celu zbadania mechanizmów przez które sieć inwestuje w kapitał ludzki, beneficjentom zadawano pytanie, w jaki sposób – formalny czy nieformalny – byli rekrutowani wolontariusze. Formalny lub nieformalny sposób pozyskiwania wolontariuszy przez beneficjentów „DzL” jest prawdopodobnie w dużym stopniu pochodną, omawianego wcześniej, stopnia formalizacji powiązań w sieci. Sformułować można hipotezę, że jest to nawet alternatywna, lepsza miara roli nieformalnych powiązań w badanych sieciach. Jak widać to na wykresie 15, zdecydowana **większość respondentów podaje, że nawiązuje kontakty z wolontariuszami raczej nieformalnymi kanałami**. Wszyscy respondenci w Sędziszowie i Pelplinie wskazują na tę formę nawiązywania kontaktów z wolontariuszami. W Pelplinie omawiany wskaźnik składa się prawdopodobnie na, wyłaniający się z danych ilościowych, **wyraźny „wspólnotowy” typ współdziałania w sieci**: bardzo częste rozmowy o lokalnych problemach i wysoki poziom nieformalnych kontaktów i rozwiązywania w ten sposób spraw. Od modelu niemal wyłącznie nieformalnego pozyskiwania wolontariuszy w zbadanych sieciach odbiega najbardziej Masyw Śnieżnika, gdzie co trzeci beneficjent deklaruje wykorzystywanie formalnych działań dla rekrutacji wolontariuszy.

Wykres 15. Formalny/ nieformalny sposób pozyskiwania wolontariuszy przez grantobiorców [odp. na pyt: w jaki sposób pozyskaliście wolontariuszy do programu? a) raczej przez znajomych i inne kontakty nieformalne, b) raczej przez kontakty formalne z instytucjami, c) w inny sposób]

6. Normatywny wymiar sieci

Omawiane wskaźniki:

- **przywiązanie do miejsca zamieszkania**
- **zaufanie uogólnione**
- **zaufanie do grup społecznych i instytucji**
- **poczucie sprawczości i podmiotowości wśród członków sieci**
- **oddziaływanie wzorcotwórcze sieci LOG na otoczenie społeczne**

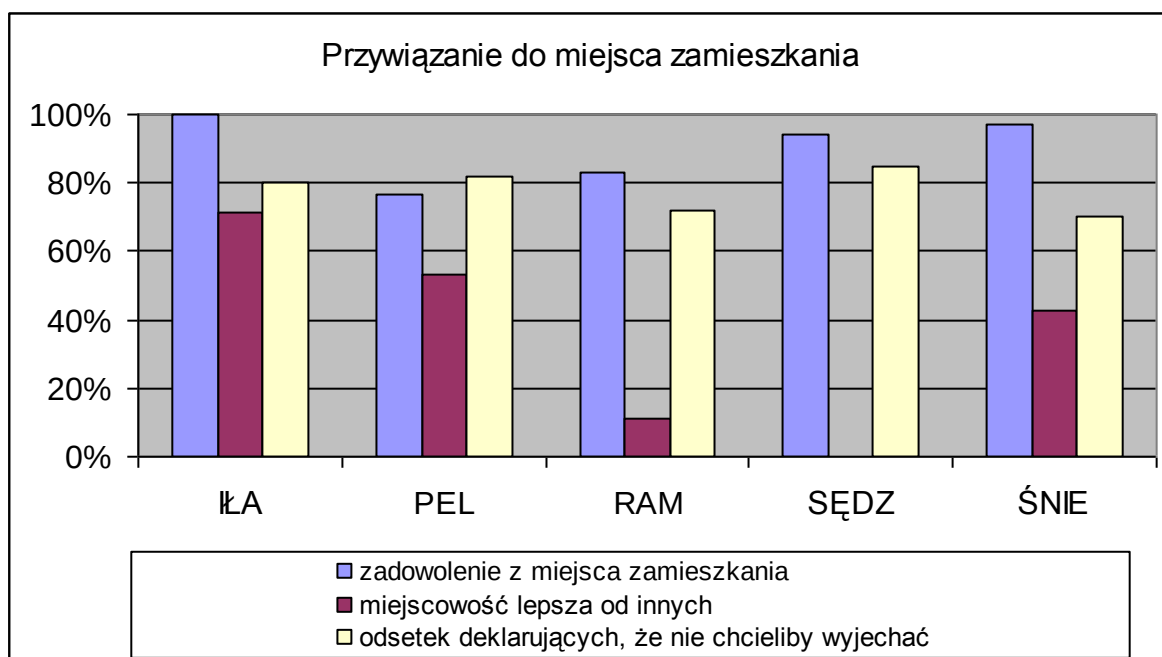
Obok tworzenia struktur współpracy (przepływów finansowych, organizacyjnych, informacyjnych) niezbędne jest także normatywne i „wzorcotwórcze” oddziaływanie programu na jego uczestników. Przyczyniają się do tego m.in. kolejne przykłady udanej wzajemnej współpracy instytucji lokalnych. Dzięki temu rozszerzać powinno się zaufanie wśród członków sieci, (które jest ważnym składnikiem warunkującym podejmowanie dalszej współpracy) wiara w to, że można i co ważniejsze, że **trzeba** działać lokalnie, a także wzrastać powinna wśród nich chęć pobudzania innych do podejmowania podobnego działania w środowisku lokalnym, a wraz z nią zakorzenienie lokalne działaczy. Między innym dzięki takiemu procesowi „normatywnej” socjalizacji „kapitał społeczny używany jest stale pomnażany” – jak pisano w wstępie teoretycznym.

6.1. Przywiązanie do miejsca zamieszkania

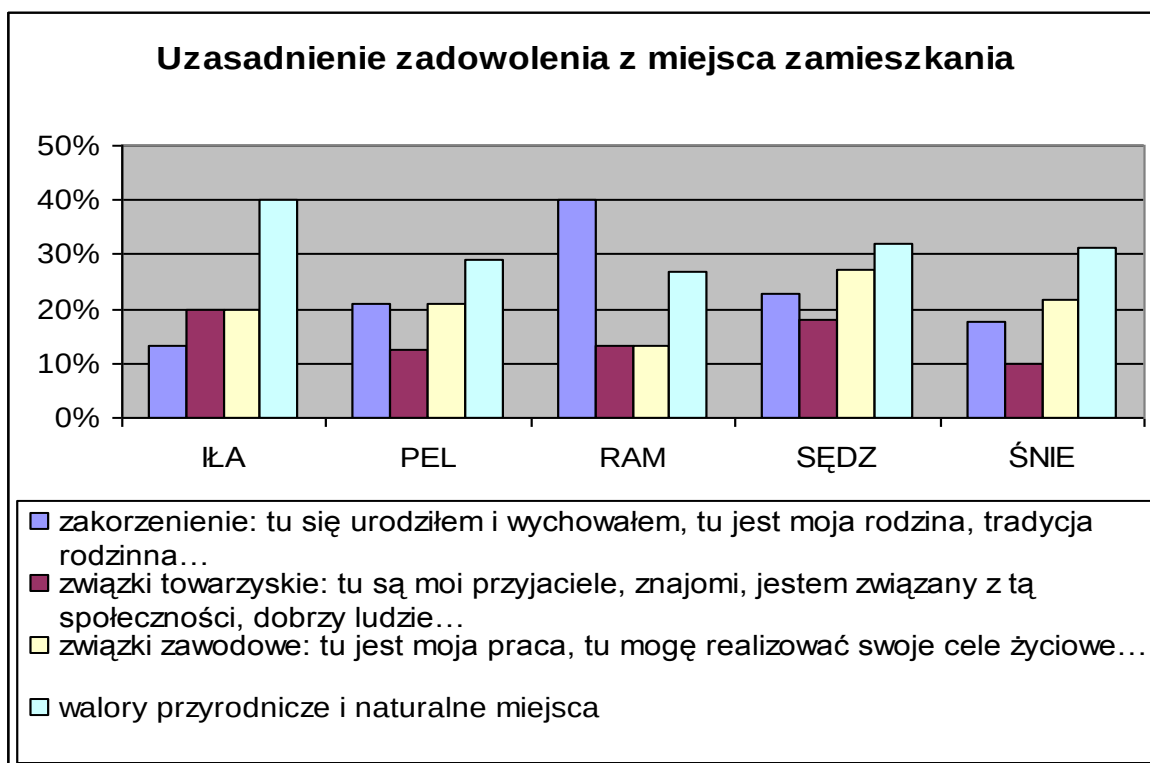
Przyjętymi w badaniu wskaźnikami przywiązania do miejsca zamieszkania były: zadowolenie respondentów z miejsca zamieszkania, deklarowany brak chęci wyjazdu z danej miejscowości oraz przekonanie, że jest ona lepsza od innych. Jak widać to na wykresie 16, przedstawiciele sieci są ogólnie rzecz biorąc obywatelami silnie związanymi i z miejscem zamieszkania, a przy tym bardzo krytycznie oceniającymi lokalną sytuację. Od 80% do 100% z członków sieci twierdzi, że jest zadowolonych z miejsca zamieszkania, a niewiele mniej (70-85%) nie chce wyjeżdżać, co w obecnej sytuacji masowych migracji zagranicznych wydaje się bardzo wysokim wskaźnikiem. Ogółem poziom przywiązania liderów sieci do miejsca zamieszkania jest, na podstawie tych kryteriów, szczególnie wysoki w Iławie i Sędziszowie. Wśród czynników przywiązania (wykr. 17) podawane są często, w tym szczególnie w Iławie, przyrodnicze i krajobrazowe walory miejsca, a na drugim – głównie w

Ramży – pochodzenie z danego miejsca i włączenie w struktury „rodzinnego trwania”. Przy silnym emocjonalnym związku z miejscem zamieszkania towarzyszy krytyczna postawa wobec środowiska. Jedynie co dziesiąty respondent w Ramży i nikt w Sędziszowie nie twierdzi, że ich miejscowość jest lepsza od innych. Wydaje się, że w pewnym stopniu jest to pochodną świadomości lokalnych problemów i doświadczanych trudności, także w obrębie sieci – formułować można hipotezę, że to krytyczne postrzeganie środowiska wspomnianych dwóch LOGów wynika m.in. ze skonfliktowania lokalnych instytucji.

Wykres 16. Przywiązanie do miejsca zamieszkania. [Odpowiedzi na pytania: a) w jakim stopniu jest pan(i) zadowolony(a) z tego, że mieszka pani(i) w swojej miejscowości (na wykresie suma odp. bardzo zadowolony i raczej zadowolony w %), b) Czy pana(i) zdaniem miejscowość w której pan(i) mieszka jest pod jakimś względem lepsza od innych czy też nie jest (na wykresie odp. tak, jest lepsza w %), c) czy gdy miał(a) pan(i) taką możliwość, to czy wyjechałby pan(i) ze swojej miejscowości na stałe? (suma odp. zdecydowanie nie i raczej nie w %)]

Wykres 17. Uzasadnienie przywiązania (do osób podających, że są zadowolone z mieszkania w danym miejscu): *proszę powiedzieć dlaczego pa(i) tak uważa?*)

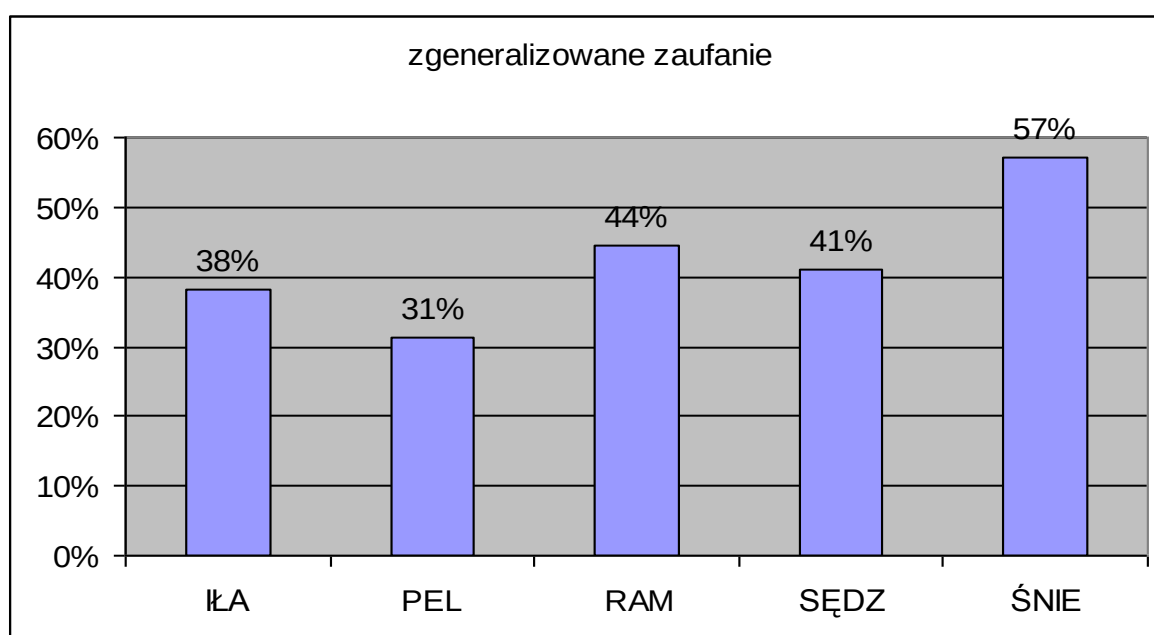
6.2. Zaufanie uogólnione oraz do grup społecznych i instytucji

Jak wspomniano, jedną z najważniejszych charakterystyk normatywnego wymiaru kapitału społecznego jest poziom zgeneralizowanego zaufania i zaufania do instytucji. W porównaniu z krajową średnią – 19% osób twierdzących, że „większości ludzi można zaufać” (por. wyniki z sondażu na ten temat w dalszej części raportu), **badane sieci charakteryzują się bardzo silnymi normatywnymi podstawami kapitału społecznego. Jest pozytywnym zjawiskiem, że poziom zaufania uogólnionego jest w pięciu badanych sieciach przynajmniej dwukrotnie wyższy niż w ogóle społeczeństwa polskiego.** Charakterystyczne są przy tym, nie będące prostą pochodną stopnia osiadłości lokalnych społeczności, znaczne różnice między sieciami – do 31% deklarujących zaufanie w Pelplinie do 57% w Śnieżniku.

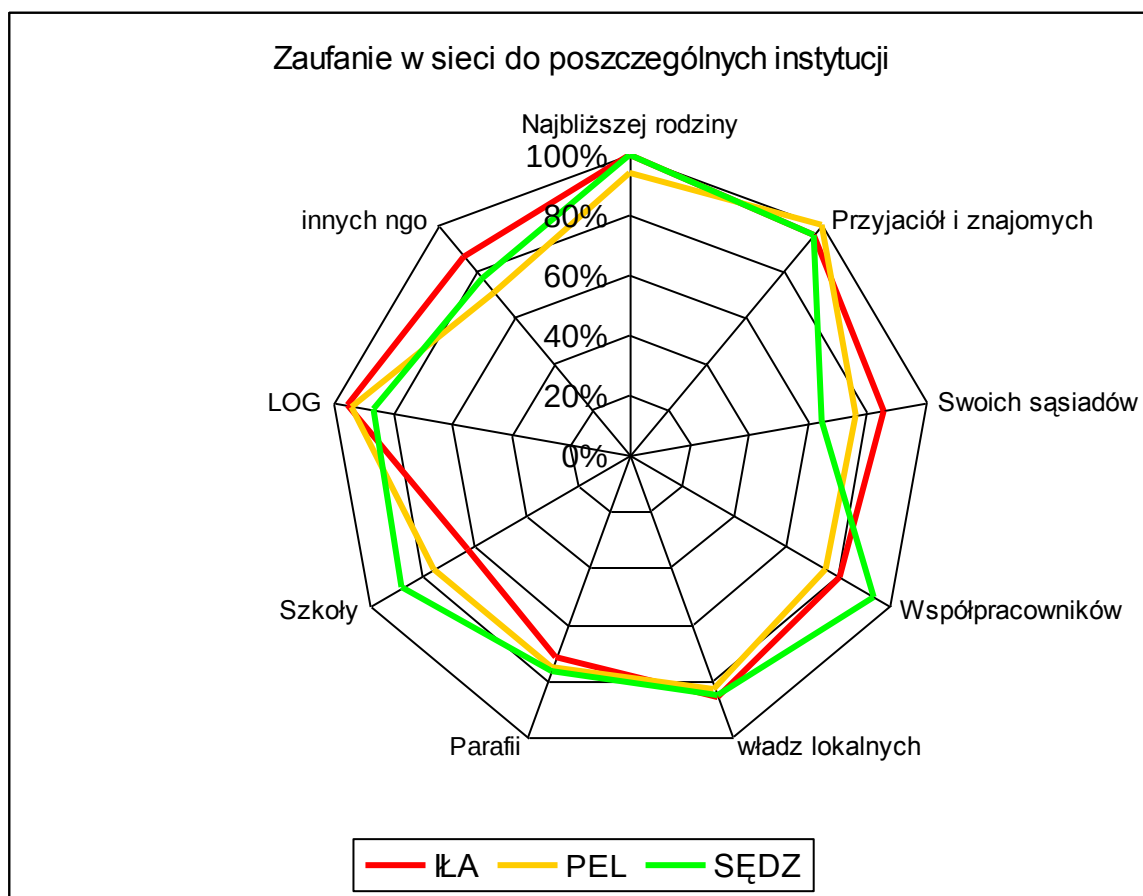
Podobnie do zaufania zgeneralizowanego, **mocną stroną sieci LOGów jest wysoki poziom zaufania ich członków do konkretnych grup społecznych i instytucji.** Jak widać na wykresach 18-19 największym łącznym „ polem zaufania” do instytucji wyróżnia się Masyw Śnieżnika, a niewiele ustępuje mu Ramża i Sędziszów – co związane jest także z wysokim poziomem zaufania zgeneralizowanego w tych LOGach. Obok wysokiego poziomu

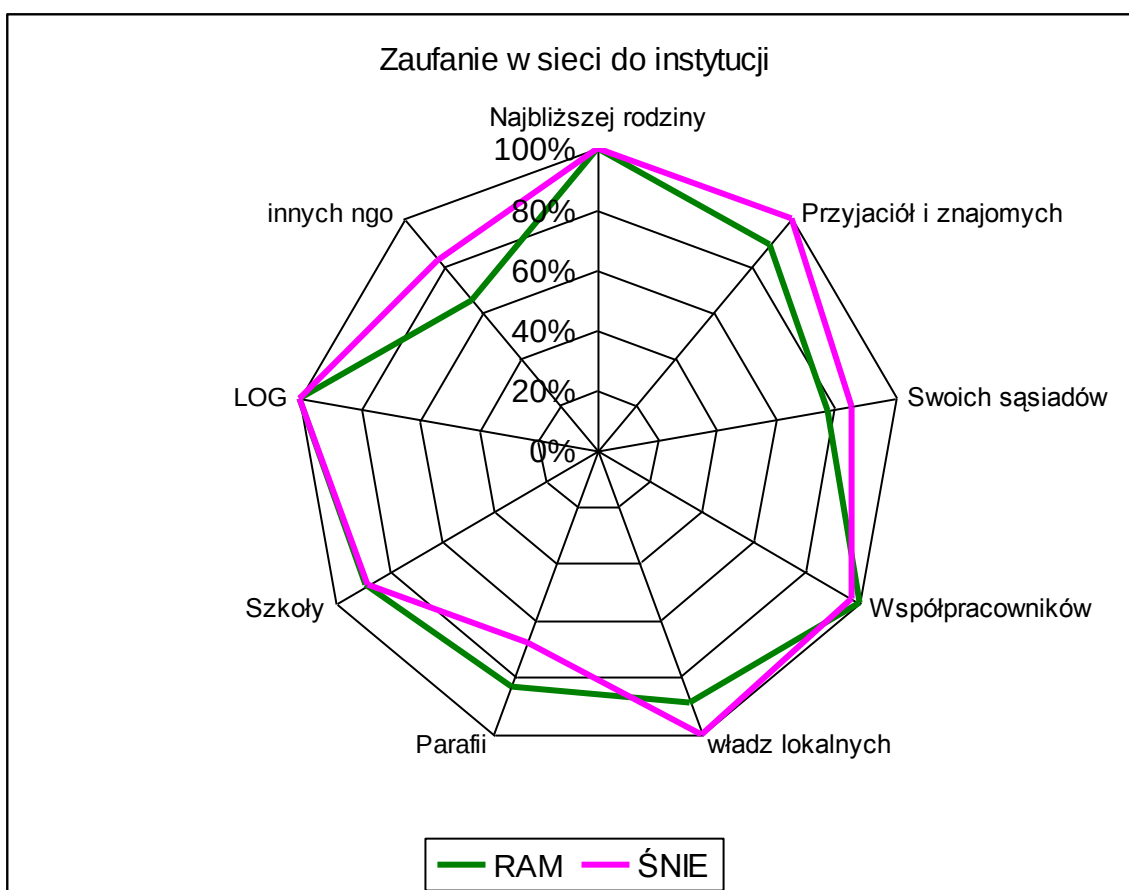
zaufania w „bliskim promieniu” – do rodziny i przyjaciół, pozytywnym z punktu widzenia roli i wizerunku LOG w społeczności lokalnej jest **bardzo wysoki poziom zaufania do LOGa deklarowany przez członków sieci – 90% - 100% respondentów podaje, że obdarza LOG wysokim lub bardzo wysokim zaufaniem**. Atutem sieci jest także wysoki poziom zaufania respondentów do przyjaciół i współpracowników. Niepokoić może natomiast to, że „inne ngo” (poza LOG) są grupą pomiotów cieszącą się relatywnie najmniejszym zaufaniem, choć przy wskazaniach 60% - 80% jest to nadal wysoki poziom.

Wykres 18. Zgeneralizowane zaufanie [*Opinia respondentów, że „większości osób można zaufać”*]

Wykresy 19-20. Zaufanie do instytucji [Odp. na pytanie: czy ma pan(i) zaufanie do...
(suma odp zdecydowanie tak i raczej tak w %)]

6.3. Zagrożenia w budowaniu zaufania przez sieć

Mimo wysokiego poziomu zaufania wobec LOG, wspomniane wcześniej **zbyt** **instytucjonalne powiązanie z samorządami** może w dłuższej perspektywie zagrażać utrzymywaniu się tej sytuacji. Dzielenie lokalu, łączenie funkcji, niejasne zasady uzyskiwania środków na wkład własny z budżetu gminnego, prowadzić mogą w dalszej perspektywie, np. przy zmianie lokalnych układów politycznych, do zachwiania dobrego wizerunku LOGa i jego wiarygodności. Powyższe zagrożenie dobrze ilustruje zwłaszcza przypadek LOGa Ramży; w chwili realizowania badań zarządowi gminy w Czerwionce postawiono przez prokuraturę poważane zarzuty o nadużycia finansowe. Z punktu widzenia budowania zaufania społecznego, wzajemne relacje między tymi dwoma partnerami, podobnie jak działanie komisji grantowej, charakteryzować powinna szczególna **przejrzystość**. W przypadku tej ostatniej należy zadbać o to, aby nie powstało poczucie niejasności kryteriów oceny projektów, zwłaszcza wśród grantobiorców, których projekty odrzucono. Np. w Ramży, **z powodu braku zaufania do lokalnej organizacji grantodawczej** (nie udzielono organizacji informacji, dlaczego odrzucono jej skądinąd dobry projekt) powstał w Gierałtówcach nowy LOG. Sytuacja taka jest bardzo niekorzystna dla budowania zaufania, zwłaszcza między

organizacjami sektora pozarządowego. Zjawisko to nasilać się może wraz kolejnymi edycjami programu i rosnącą liczbą odrzuconych projektów, co grozi spadkiem zaufania do LOG ze strony zwykłych mieszkańców. Dlatego też należy też unikać sytuacji, w której członkowie komisji grantowej są jednocześnie grantodawcami (jak np. w Śnieżniku) i dbać o właściwą ich środowiskową reprezentację (obecność trzech sektorów w komisji, lokalnych autorytetów, różnych gmin).

6.4. Poczucie sprawczości i podmiotowości wśród członków sieci

Badania jakościowe ujawniły że **udział grantobiorców w programie „DzL IV” w zasadniczy sposób przyczynia się do rozpoczęcia tego procesu we wszystkich badanych społecznościach**, najbardziej jednak wzrost podmiotowości obywatelskiej obserwowany jest w Masywie Śnieżnika. Na pytanie o korzyści z udziału w programie badani grantobiorcy wskazują przede wszystkim na: **wewnętrzne wzmocnienie, wzrost wiary we własne siły i możliwości działania i wiedzę na temat pisania projektów**: *„na początku (...) nie wierzyłam, czy mi się to w ogóle uda, czy dam sobie z tym radę, same wątpliwości, wszyscy na mnie patrzyli jakbym zwariowała i mówili: jeszcze mało masz pracy i bierzesz jeszcze coś na siebie.(...) Ja sama też się zastanawiałam po co mi to było... ale z drugiej strony, teraz pisząc kolejne projekty robi się to już naturalne. (...) Wiem że sobie dam z tym radę, a jak nie to znajdę kogoś, kto mi pomoże, a wiem do kogo pójść”* (w. kg.: MS). Inna rozmówczyni stwierdza: *„ja się czuję w jakiś sposób też dowartościowana, no bo poprzez działania Funduszu te organizacje pozarządowe mają takie możliwości działania i wpływania na ludzi. (...) poprzez uczestnictwo w działaniu takiego funduszu widzę co dziś można zrobić i ile jest inicjatywy w ludziach – to jest najcenniejsze. (...) I można to zrealizować za niewielkie pieniądze”* (w. kg.: MS). Wielokrotnie podkreślają chęć kontynuowania działań nie tylko w ramach programu „DzL”: *„w jakiś sposób zmotywowało mnie to do pracy, do podejmowania działań, pisania dalszych wniosków. Niekoniecznie korzystając z Funduszu Lokalnego, także z różnych innych funduszy i różnych innych wniosków. Pokazało, że można wziąć udział, można napisać, można dostać dofinansowanie, można zrealizować. Nie jest to niemożliwe”* (w. gr.: MS).

„Myślę, że teraz jak mam pomysł na projekt to wiem że będę mogła, gdzieś pójść i dostane pieniądze na realizację, że jest ktoś kto mnie wysłucha i te stroje ludowe będą dla kogoś ważne, że jest taka fundacja która mnie wesprze” (w. gr. nr 4: MS). Bardzo wyraźnie też widać zarysowującą się misję: *„to jest bardzo ważne, wiele ludzi się angażuje i rozumie,*

że to jest bardzo ważne, że ja dzisiaj jestem ale mnie już jutro nie ma, a to zostanie dla kogoś, to będzie owocować później” (w. gr.: MS.).

Badani grantobiorcy **entuzjastycznie postrzegają efekty działania programu**. Sukces programu to według nich przede wszystkim: **integracja środowiska, wzrost więzi społecznych, postrzegany wzrost aktywności i mobilizacja do działania metodą projektów innych instytucji lokalnych**: *„dla mnie tą wymierną korzyścią, jako prowadzącego, jest to, że coraz więcej ludzi chce się chcieć. I to jest dla mnie sukces, że są ludzie zarażeni, piszą, robią, szukają, a ja zajmuje się czym innym bądź szukaniem pieniędzy na kontrakt, itp.” (w. gr.: nr 2, MS).* Powstający proces synergii lokalnych inicjatyw widoczny jest zwłaszcza w Domaszkanie: *„szkoła, przedszkole, środowiska wiejskie - one wymieniają między sobą poglądy, doświadczenia i jest to kontynuowane, jakby takim rozpędem kuli. Kula zaczęła się toczyć i toczy się dalej mimo że ci ludzie (rozeszli) się od samego projektu, to zarazili innych. Powstały stowarzyszenia, które po kolei szukają form współpracy i realizacji we własnym środowisku” (w. gr.: MS).*

6.5. Oddziaływanie wzorcowe sieci LOG na otoczenie społeczne

Bardzo ważnym wymiarem wzorcowego działania sieci LOG są wysiłki zmierzające do włączenia w różnych formach w realizację programu lokalnych samorządów i uczynienia z nich partnera. We wszystkich badanych LOGach inicjatorem współpracy są liderzy LOGa lub też członkowie komisji grantowej. Rzadziej rozpoczynają taką współpracę grantobiorcy. Z wyjątkiem Masywu Śnieżnika, gdzie samorząd zawsze chętnie włącza się we wszystkie formy z pomocą, w pozostałych LOGach jest on raczej „wciągany” do współpracy i do tego z różnym skutkiem. Najtrudniej wypracować było kontakty w Sędziszowie, ale i tam wzmiankuje się o otrzymywanym przy promocji programu wsparciu organizacyjno - technicznym.

Działacze LOG podkreślają, że barierą nawiązania wzajemnych kontaktów najczęściej jest: **niewiedza pracowników samorządowych na temat organizacji pozarządowych i istoty działania metoda projektów w środowisku lokalnym**, co znacznie utrudnia zrozumienie idei programu. O trudnościach w nawiązaniu kontaktów z jednym z samorządów tak opowiada działaczka LOG z Pelplina: *„pani w Urzędzie Miasta powiedziała, że nie ma takich organizacji, co pozyskują pieniądze, żeby rozdać je innym, bo ona takich nie widziała. (...) twierdzą, że jak mamy takie wysokie obroty to mamy dochody. Grant jest w ogóle czymś niezrozumiałym przed samorządem. Po pierwsze niezrozumiałym, po drugie niewygodnym, bo*

ktoś, kto daje pieniądze, to i rządzi” (w. L.: P). Do barier należą także: **trudności prawne** związane z przekazaniem środków finansowych organizacjom pozarządowym, (podkreślane we wszystkich LOGach) i **niechęć urzędników do podjęcia jakiejkolwiek współpracy** (co sygnalizowano w Sędziszowie, Pelplinie i Iławie).

Obserwacja różnych modeli pozyskiwania samorządów do współpracy wykazuje, że dzięki wprowadzeniu wcześniej programu „Lider+” w przełamywaniu powyższych barier najbardziej aktywny jest Pelplin. Tam też widać wyraźnie edukacyjny efekt wzajemnych kontaktów i traktowanie tego przez działaczy LOG jako wręcz misji: *„dzięki temu Działaj Lokalnie tej czwartej edycji i temu wszystkiemu co się tutaj działo (mowa jest o „Lider +”) doszli do wniosku, że można pracować projektem i można pozyskiwać pieniądze, to tu jest ten plus. Ale z drugiej strony, zostały zatrudnione takie osoby, bo nie wszędzie są jeszcze pełnomocnicy ds. NGO, i one wyręczają ludzi w pisaniu projektów. (...) Nabrały umiejętności budowania projektu, takiej technicznej. Natomiast, mimo, że gdzieś, mimo, że mieliśmy takie spotkania dotyczące tego jak animować, żeby pomagać a nie wyręczać, to gdzieś to przeszło koło uszu, bo widocznie jest taki nacisk, że się jakimiś takimi wskaźnikami ilości złożonych projektów pokazać, a nie tym, co zostanie w społeczności, bo jednak tu jest kadencja 4 lata. A w zmianach społecznych 4 lata to za mało” (w. L.: P).*

Zarówno jakościowe jak i ilościowe wyniki badania wskazują na **dużą efektywność LOGów w zakresie budowania normatywnych podstaw kapitału społecznego w sieci LOG**, w tym zwłaszcza zaufania społecznego i norm podtrzymujących współpracę. Wskazuje to na **duży potencjał kapitałotwórczego oddziaływania** sieci na społeczność lokalną. Zjawisko to obserwowane jest zwłaszcza w Śnieżniku i Pelplinie. Wydaje się, że jeśli sieci LOG nie rozprzestrzeniają w wystarczającym stopniu kapitału społecznego poza sieć, to przyczyn należy raczej szukać w barierach instytucjonalnych i specyficznym kontekście lokalnym utrudniającym działanie LOGom, aniżeli w braku kapitału ludzkiego.

V) BADANIA SONDAŻOWE NA TERENIE POWIATU KŁODZKIEGO (MASYW ŚNIEŻNIKA) I POWIATU RYBNICKIEGO (RAMŻA)

1. Metodologia badania

1.1. Cel badania sondażowego i pytania badawcze

Celem zrealizowanego sondażu było badanie kapitału społecznego mieszkańców obszaru funkcjonowania dwóch sieci LOG, w których przeprowadzono 2 edycje programu „Działaj Lokalnie IV”. Badania zmierzały do odpowiedzi na pytania: czy są widoczne i jakie mogą być przejawy oddziaływania programu na społeczność lokalną, jaki jest charakter lokalnego kapitału społecznego a także społeczny odbiór LOG i programu „DzL IV”.

Pytania badawcze koncentrowały się więc wokół następujących zagadnień:

- jaki jest w badanych społecznościach kapitał społeczny w jego normatywnym wymiarze (poziom zaufania zgeneralizowanego i zaufania do instytucji)?
- jaki jest w badanych społecznościach kapitał społeczny w jego strukturalnym wymiarze – w odniesieniu do nieformalnych więzi rodzinnych, sąsiedzkich i towarzyskich?
- jaki jest w badanych społecznościach kapitał społeczny w jego wymiarze formalnych i nieformalnych struktur obywatelskich (członkostwo w organizacjach społecznych, wolontariat, przeznaczanie 1%, kontakty z władzami)?
- jaka jest rozpoznawalność i społeczne postrzeganie LOGa i „Działaj Lokalnie IV”?

W szczególności, badania były zorientowane na ustalenie:

- czy poziom aktywności obywatelskiej i kapitału społecznego jest wysoki (np. w porównaniu ze średnimi danymi dla Polski) i czy można go ewentualnie przypisywać funkcjonowaniu „DzL IV”, na ile można mówić o „promieniowaniu” działalności sieci i programu na społeczność lokalną?
- jakie są różnice pomiędzy obu powiatami i miejscowościami pod względem skali aktywności obywatelskiej – a więc czy różnice w funkcjonowaniu sieci przekładają się ewentualnie na różnice w działalności społecznej mieszkańców?
- jakie są różnice w sferze normatywnej współdziałania i w percepcji zmian pomiędzy siecią (opiniami liderów społecznych) a społecznością (opiniami mieszkańców)?

1.2. Metoda i miejsce realizacji badania

Założeniem badaczy było dotarcie w badaniach sondażowych do respondentów, którzy zamieszkują teren działania Funduszu Lokalnego Masywu Śnieżnika i LOGa Ramża. Jednocześnie chciano dotrzeć do osób, w przypadku których było prawdopodobieństwo, że zetknęły się z programami „Dz L” IV. Dlatego też w sondażu zastosowano **dobór celowy** – po jednej gminie miejskiej i wiejskiej, na terenie których zrealizowano najwięcej projektów (wybór gmin poprzedziła szczegółowa analiza przestrzennego rozkładu grantów w Masywie Śnieżnika i w Ramży w IV edycji „DzL”).

W Masywie Śnieżnika wybrano:

- gminę miejską Bystrzyca Kłodzka (ok. 12 tys. mieszkańców)
- gminę wiejską Domaszków (3 tys. mieszkańców)

W Ramży wybrano:

- osiedle Leszczyny w gminie miejskiej Czerwionka-Leszczyny (ok. 15 tys. mieszkańców)
- gminę wiejską Mszana (3,5 tys. mieszkańców)

Ogółem przeprowadzono 409 wywiadów – 204 (205) w każdym z powiatów z czego po 135 wywiadów przeprowadzono w gminach miejskich i 70 w gminach wiejskich. Liczebności respondentów prezentują poniższe tabele.

Powiat				
		Częstość	Procent	Procent ważnych
Ważne	Kłodzki	204	49,9	49,9
	rybnicki / wodzisławski	205	50,1	50,1
	Ogółem	409	100,0	100,0

Miejscowość				
		Częstość	Procent	Procent ważnych
Ważne	Bystrzyca Kłodzka	134	32,8	32,8
	Domaszków	70	17,1	17,1
	Leszczyny	135	33,0	33,0
	Mszana	70	17,1	17,1
	Ogółem	409	100,0	100,0

Dobór respondentów był kwotowy – nałożono kwoty na płeć, wiek i wykształcenie osób²⁷. Badanie zrealizowano metodą wywiadu kwestionariuszowego. Miejscem realizacji

²⁷ Zmienne te są standardowo wykorzystywane w tego typu badaniach. Technika skonstruowania reprezentatywnej próby, w tym wybór zmiennych określających kwoty była wynikiem konsultacji ze specjalistą

wywiadów były mieszkania respondentów.²⁸ Kwestionariusz obejmował ok. 50 pytań, na które respondenci odpowiadali w wywiadzie trwającym ok. pół godziny (kwestionariusz w załączniku).

1.3. Ograniczenia zastosowanej metody

- Dobór miejscowości z terenu działania obu badanych LOG jest doborem celowym, co oznacza, że wypowiadamy się w dalszej części wyłącznie na temat przebadanych gmin, a wnioski nie mogą być uogólniane ani na całe powiaty, ani obszary działania LOG. W opisie wyników pojawiają się sformułowania „powiat kłodzki”/ „powiat rybnicki” (w zasadzie także wodzisławski w przypadku Mszany), jednak każdorazowo oznacza to wyłącznie wyniki dla dwóch przebadanych miejscowości. Uzasadnieniem dla takiego podejścia jest po pierwsze chęć dotarcia do beneficjentów „DzL” i badanie odbioru LOGa wśród nich, a po drugie – porównawczy charakter badań (obu badanych miast i wsi).
- W prezentowanych wynikach zestawiamy informacje o działaniu sieci z danymi sondażowymi z dwóch badanych gmin. Wymaga podkreślenia fakt, że badania na obu poziomach (sieci i społeczności) nie obejmowały identycznego terenu. Jednak uzasadnieniem dla takich zestawień jest założenie, że działanie sieci powinno się manifestować na terenie tych gmin, gdzie prowadzonych jest najwięcej projektów w ramach „Dz L”.
- Badania społeczności lokalnej nie pozwalają na jednoznaczne wyodrębnienie siły wpływu działalności LOG i „DzL” na kapitał społeczny badaną społeczność. Jak wspomniano już wcześniej, zaobserwowane różnice nie mogą być przypisane tylko realizacji programu. Uzasadnieniem dla przeprowadzenia badań sondażowych jest zbadanie poziomu aktywności społecznej i obywatelskiej i analiza jego ogólnego poziomu (dane ogólnopolskie dostarczają punktu odniesienia dla oceny poziomu lokalnego kapitału społecznego), porównanie między badanymi miastami i wsiami i analiza społecznego odbioru LOGa. Przykładowo, wskaźniki ukazujące marazm i apatię społeczną w jednej z badanych miejscowości, którą jednocześnie

z zakresu zastosowania metod statystycznych w badaniach sondażowych – dr Jackiem Hamanem z Instytutu Socjologii UW.

²⁸ Realizator sondażu – Pracownia Badań Społecznych z Sopotu posiada certyfikat jakości pracy ankietatorów, co oznacza, że przeprowadzanie wywiadów w tym sondażu podlegało kontroli m.in. ze względu na przestrzeganie standardów pracy ankietarskiej.

charakteryzuje najlepsze działanie sieci, dostarczają informacji o małym przełożeniu efektów programu na odczucia społeczności²⁹ lokalnej tamże.

- Dla wielu badanych przez nas zmiennych brak jest ogólnopolskich danych, które można by wykorzystać dla porównań w niniejszej analizie (dotyczy to m.in. skali nieformalnych powiązań i częstotliwości wymiany dóbr i usług w sieciach rodzinnych i towarzyskich) – w tym przypadku poziom kapitału społecznego danego typu określamy jako relatywnie wysoki/ niski (w odniesieniu do gmin powiatu kłodzkiego/ rybnickiego). Dla tych zmiennych, dla których istnieją dane z ogólnopolskich sondaży (co dotyczy np. poziomu zaufania zgeneralizowanego) podajemy ich wartość jako orientacyjny punkt odniesienia dla interpretacji wyników zrealizowanego przez nas sondażu.

2. Wyniki z badań sondażowych – podsumowanie

2.1. Wyniki dotyczące normatywnego wymiaru kapitału społecznego

- Wskaźniki opisujące normy współdziałania pozostają badanych miejscowościach najczęściej znacznie poniżej średniej krajowej, co świadczy, iż sieci LOG oddziałują wzorcotwórczo na razie tylko w obszarze objętym współpracą instytucjonalną.**
- Niekorzystnym zjawiskiem jest bardzo niski poziom zaufania uogólnionego w badanych społecznościach - 6,8% w powiecie rybnickim (w tym zaledwie 5, 2% w Leszczynach) i 12, 7% w powiecie kłodzkim wobec 19% dla kraju, zawężającym zapewne możliwości szerszego aktywizowania mieszkańców obu miejscowości.**
- Przy niższym niż w kłodzkim poziomie zaufania uogólnionego, społeczności powiatu rybnickiego charakteryzują się wyższym poziomem zaufania do konkretnych grup społecznych i instytucji – do rodziny, sąsiadów, współpracowników, a w szczególności władz lokalnych, parafii i szkoły co może rekompensować częściowo deficyty innego typu zaufania.
- Poziom zaufania uogólnionego jest wśród mieszkańców obu powiatów czterdzieści kilka punktów niższy niż wśród przedstawicieli lokalnych sieci LOG, co może oznaczać, że co prawda współpraca lokalna w sieci LOG rozszerza promień**

²⁹ *Uważamy, że mieszkańcy nie muszą być świadomi istnienia programu „DzL”, żeby dostrzegać pozytywne zmiany w środowisku.*

- zaufania wśród partnerów tej współpracy, to czyni to w bardzo ograniczonym zakresie poza siecią.
- e) Brakowi zaufania uogólnionego należy przypisywać **niekorzystne zjawisko bardzo niskiego poziomu znajomości niespokrewnionego z respondentem potencjalnego partnera współpracy na rzecz środowiska lokalnego**, występujące w obu badanych społecznościach – 44,6% w badanych gminach powiatu kłodzkiego i 25,9% w badanych gminach powiatu rybnickiego - wobec średniej krajowej 49%. Co nie sprzyja podejmowaniu zinstytucjonalizowanej współpracy lokalnej.
 - f) Z wyjątkiem Domaszkowa **poniżej średniej krajowej jest w badanych społecznościach poczucie sprawczości, mierzone opinią, że warto współpracować dla rozwiązywania lokalnych problemów** - od 47% w Leszczynach do 75% w Domaszkowie wobec średniej dla Polski: 63%. Ograniczająca w zasadniczy sposób możliwości aktywizowania mieszkańców przez sieć LOG.
 - g) Przywiązanie mieszkańców do miejsca zamieszkania jest wyższe w powiecie rybnickim, przy czym najwyższa różnica dotyczy braku chęci opuszczenia miejsca zamieszkania – 72% badanych w rybnickim wobec 52% w kłodzkim podaje, że nie chce opuszczać miejsca zamieszkania. **Sprawniej funkcjonującej sieci LOG w Bystrzycy Kłodzkiej towarzyszy więc znacznie niższy poziom satysfakcji respondentów z mieszkania w danym miejscu.**
 - h) W Masywie Śnieżnika przedstawiciele sieci są wyróżniającą się ze społeczności lokalnej „elitą przywiązania” do środowiska lokalnego. Odmienne w Ramży - przedstawiciele sieci są tam w mniejszym stopniu, niż ogół społeczności przywiązani do miejsca zamieszkania.

2.2. Wyniki dotyczące nieformalnego - strukturalnego wymiaru kapitału społecznego

- a) **Nieformalny kapitał społeczny w powiecie rybnickim opiera się raczej na więziach rodzinnych** – częstszych kontaktach z krewnymi i otrzymywaniem pomocy od nich, a kapitał społeczny w powiecie kłodzkim - **na więziach towarzyskich**. Charakteryzuje się tam średnio większą liczbą przyjaciół respondenta oraz otrzymywaniem wsparcia od znajomych i sąsiadów.

2.3. Wyniki dotyczące formalnych i nieformalnych działań obywatelskich

- a) **Skala członkostwa w organizacjach społecznych jest w obu powiatach na tym samym poziomie – 15,2%, to jest poniżej średniej krajowej (23%).** Charakteryzuje się ona jednak dużym zróżnicowaniem między poszczególnymi miejscowościami – od 10% w Bystrzycy Kłodzkiej do 26% w Domaszkowie. **Wyższy poziom członkostwa w organizacjach społecznych stwierdzono w dwóch badanych wsiach (dwadzieścia kilka procent wobec kilkunastu procent w miastach), co należy chyba przypisywać oddziaływaniu programu.** Społeczności te na ogół rzadziej uczestniczą w formalnych strukturach społeczeństwa obywatelskiego.
- b) **Równie bardzo korzystnym zjawiskiem jest szczególnie wysoka skala korzystania w badanych miejscowościach z możliwości odpisu 1% - wynosi od 11% w Leszczynach do 23% w Domaszkowie, to jest znacznie przekracza średnią dla kraju (6,7%).**
- c) **Częstotliwość podejmowania pracy wolontariackiej jest natomiast tylko w Domaszkowie znacznie częstsza niż w skali kraju (34% podejmujących się prac społecznych wobec 23% w Polsce), w pozostałych miejscowościach skala wolontariatu mieści się nieznacznie poniżej średniej krajowej.**
- d) Zgromadzone dane wskazują na relatywnie wysoki poziom wskaźników dotyczących udziału w zebraniach publicznych i informowania lokalnych podmiotów o problemach wymagających interwencji.
- e) **Nieformalna aktywność obywatelska - uczestnictwo w festynach, zbiórkach darów i pieniędzy jest we wszystkich tych przejawach średnio wyższe w powiecie rybnickim.** W powiecie kłodzkim zaobserwowano przy tym znaczne różnice między Bystrzycą i Domaszkowem. Skala nieformalnej aktywności obywatelskiej w Bystrzycy Kłodzkiej okazuje się na alarmująco niskim poziomie. 14% osób podaje tam, że w ciągu minionych dwóch lat kilka razy brało udział w lokalnym festynie,
- f) **W Bystrzycy Kłodzkiej widać „przepaść” w pozyskiwaniu środków finansowych w sieci i wśród mieszkańców.** Są one sprawnie pozyskiwane między instytucjami przy bardzo małym zaangażowaniu mieszkańców Bystrzycy w finansowe wspieranie lokalnych inicjatyw.
- g) **Ogółem, mieszkańców obu badanych wsi charakteryzuje większa chęć współpracy, niż mieszkańców miasta.** Działaniami, które mogłyby zmobilizować najwięcej osób jest uczestnictwo w lokalnym festynie i przekazywanie rzeczy w zbiórkę na biednych mieszkańców w danej gminie.

2.4. Wyniki dotyczące pionowych kontaktów mieszkańców z władzami

- a) W przypadku osobistej znajomości burmistrza (wójta) przez respondentów wskaźnik waha się od 27% w największej gminie Czerwionka-Leszczyny do 70% w najmniejszej Mszanie. Podobna jest struktura deklaracji na temat osobistej znajomości z radnym gminy i powiatu.
- b) **Pozytywnym zjawiskiem jest bardzo wysoka częstotliwość i wyraźnie obywatelski charakter tych kontaktów.** W szczególności są one często deklarowane w Leszczynach – prawie 100% respondentów podało tam, że omawiało problemy miasta lub sąsiedztwa z władzami.
- c) Między oboma powiatami istnieją znaczne różnice w częstotliwości deklaracji respondentów, że zdarza im się załatwiać sprawy po znajomości. Dotyczy to 10% w powiecie kłodzkim i 3% w rybnickim. Najwyższy poziom nieformalnego załatwiania spraw” stwierdzono w najbardziej obywatelskim Domaszkowie – 13% osób podaje tam, że załatwia czasem sprawy po znajomości (wobec 1,6% w Leszczynach).

2.5. Wyniki dotyczące rozpoznawalności LOG i „DzL”

- a) **Między badanymi miejscowościami istnieją bardzo duże różnice pod względem znajomości LOGa przez mieszkańców.** Ogółem w powiecie kłodzkim 49% respondentów słyszało o LOG, a w powiecie rybnickim – 22%. **Szczególnie dobrze rozpoznawany jest LOG w Bystrzycy Kłodzkiej – 58% respondentów słyszało tam o organizacji, a niemal 13% wie dokładnie, czym się zajmuje.** W Domaszkowie co trzeci respondent zetknął się z marką LOG, a co szósty wie na czym polega jego działalność. Niepokojąco niska jest natomiast rozpoznawalność LOG w Leszczynach, a w szczególności w Mszanie, gdzie 4% respondentów w ogóle słyszało o LOG, a nikt nie wiedział czym się organizacja zajmuje.
- b) Ogółem, w czterech badanych miejscowościach odsetek respondentów, którzy dokładnie wiedzą, jakie są cele lub formy działania programu jest bardzo niski i wynosi od 0 do 11%.

- c) **Pozytywnym zjawiskiem jest wysoki odsetek respondentów podających, że przewidują w przyszłości udział w „DzL”- od 57% w Mszanie do 80% w Domaszkanie.**³⁰

2.6. Wyniki dotyczące postrzegania przez respondentów zmian w społecznościach lokalnych

- a) **Respondenci z powiatu kłodzkiego nieznacznie częściej wyrażają opinię, że mieszkańcy ich gminy często lub czasami współdziałają dla poprawy warunków życia.**
- b) Istnieje przepaść między opiniami w Bystrzycy Kłodzkiej, gdzie niecałe 13% podaje, że mieszkańcy czasami ze sobą współdziałają dla poprawy warunków życia a Domaszkiem, w którym 53% osób wyraża taką opinię. W ogólnym odczuciu Bystrzyca Kłodzka jest miastem kompletnej społecznej apatii, a niedaleki Domaszów okazuje się gminą ponadprzeciętnie aktywnych obywateli.
- c) Odczucia na temat społecznej aktywności są wyższe na wsiach, niż w miastach.
- d) **Przy słabszym działaniu sieci ponad 10 punktów procentowych więcej rybniczan (33%) w porównaniu do mieszkańców powiatu kłodzkiego jest zdania, że nastąpił zdecydowany wzrost poziomu współpracy mieszkańców.**
- e) Zmienną, która zarówno w całym zbiorze respondentów, jak i w poszczególnych miejscowościach koreluje dodatnio z postrzeganiem zmian w aktywności jest zadowolenie z miejsca zamieszkania. Można formułować hipotezę o tym, że do pewnego stopnia **zmienną pośredniczącą w aktywizacji społeczności lokalnej przez „DzL” może być oddziaływanie na standard i jakość życia w społecznościach lokalnych.**
- f) W Masywie Śnieżnika przedstawiciele sieci znacznie częściej wskazują na powstawanie organizacji społecznych (38% respondentów wobec 8% w Ramży widzi ich gwałtowny wzrost). Potwierdzać to może zaobserwowany w Bystrzycy rozdźwięk między dynamiczną i sprawnie funkcjonującą sferą działania sformalizowanych organizacji, nie przekładającą się w tym mieście na wzrost aktywności mieszkańców. Odmiennie w Ramży, nieco mniej efektywnej sieci

³⁰ Jest to odsetek ze zbiorowości osób, które słyszały o programie, ale nie brały w nim udziału.

LOG towarzyszą odczuwalne zmiany aktywności w wymiarze nieformalnego współdziałania mieszkańców.

3. Normatywny wymiar kapitału społecznego – porównanie z badaniem sieci

Omawiane wskaźniki:

- poziom przywiązania do miejsca zamieszkania
- zaufanie zgeneralizowane
- zaufanie do instytucji

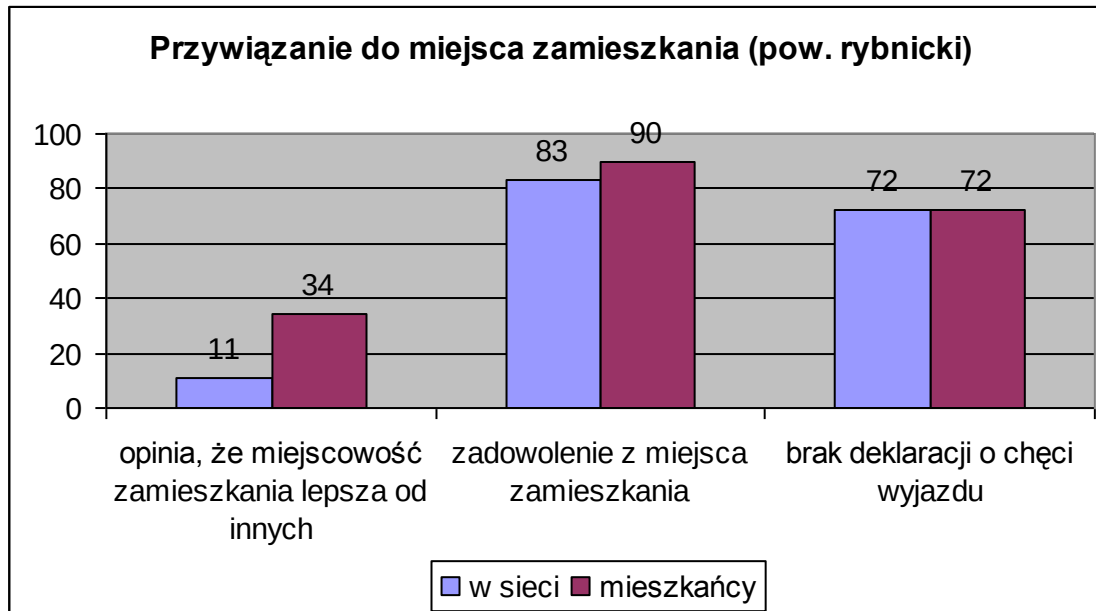
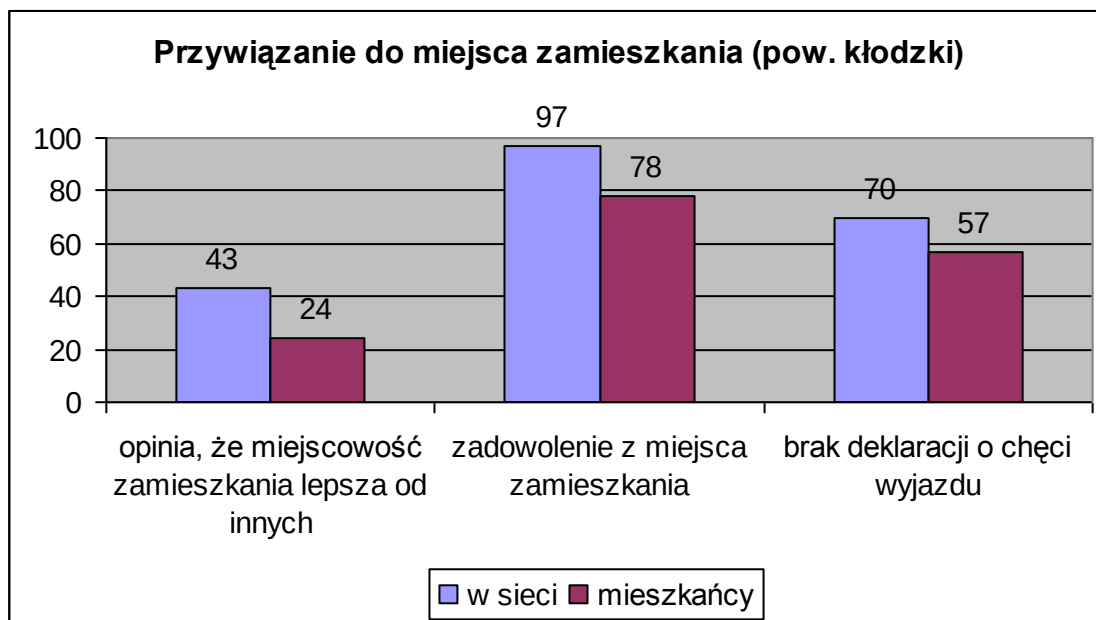
3.1. Poziom przywiązania do miejsca zamieszkania

Jednym z celów sondażu była próba odpowiedzi na pytanie o **poziom przywiązania mieszkańców badanych społeczności lokalnych do miejsca zamieszkania**. Przywiązanie do miejsca zamieszkania traktować można z jednej strony jako składnik „zastanego” kapitału społecznego - zasób, który może być uruchamiany w programie „Działaj Lokalnie” i przyczyniać się do zaangażowania osób w lokalne działania. Z drugiej strony, szczególnie w dłuższej perspektywie, skuteczna aktywizacja środowiska lokalnego powinna wzmacniać zreszeniowe i towarzyskie więzi mieszkańców a tym samym przyczyniać się do wzrostu poziomu przywiązania do miejsca zamieszkania. Można się więc spodziewać, że przy wysokim poziomie i skutecznej aktywizacji środowiska lokalnego przywiązanie mieszkańców do miejsca zamieszkania będzie się zwiększać.

Przywiązanie osoby do miejsca zamieszkania było diagnozowane pytaniami:

- o opinię czy dana miejscowość jest pod jakimś względem lepsza od innych,
- o stopień zadowolenia z miejsca zamieszkania w danym miejscu,
- czy respondent rozważa wyjazd z danej miejscowości.

Wykresy 1 i 2. Przywiązanie do miejsca zamieszkania w sieci LOG i wśród mieszkańców
(Czy Pana(i) zdaniem miejscowość, w której Pan(i) mieszka, jest pod jakimś względem lepsza od innych, czy też nie jest? B) W jakim stopniu jest Pan(i) zadowolony(a) z tego, że mieszka Pan(i) w swojej miejscowości? C) Czy gdyby miał(a) Pan(i) takie możliwości to wyjechał(a)by Pan(i) ze swojej miejscowości na stałe?)

Przy zastosowaniu każdego z trzech wymienionych wskaźników **przywiązanie mieszkańców do miejsca zamieszkania okazało się wyższe w powiecie rybnickim, niż kłodzkim**. Zaobserwowane różnice są znaczne – przynajmniej o 10 punktów procentowych wyższe w powiecie rybnickim (por. wykresy 1 i 2). Najwyższa różnica dotyczy braku chęci

opuszczenia miejsca zamieszkania – 72% badanych w rybnickim wobec 52% w kłodzkim podaje, że nie chce opuszczać miejsca zamieszkania. **Sprawniej funkcjonującej sieci LOG w Bystrzycy Kłodzkiej towarzyszy więc znacznie niższy poziom satysfakcji respondentów z mieszkania w danym miejscu.**

Pytania sondażowe o przywiązanie do miejsca zamieszkania miały na celu także porównanie przywiązania deklarowanego przez mieszkańców z odpowiedziami na identyczne pytania formułowane przy badaniu sieci. Interesującym nas zagadnieniem było to, czy i na ile działanie sieci LOG może być mechanizmem wzorcotwórczym dla mieszkańców środowiska lokalnego – potencjalnie oddziaływać na poczucie przywiązania do miejsca zamieszkania, w tym poprzez manifestację takiej postawy. Czy liderzy lokalni – przedstawiciele sieci mogą wzmacniać i „zaszczepiać” poczucie przywiązania mieszkańców do środowiska lokalnego?

Jak obrazują to wykresy 1 i 2, zdiagnozowano pod tym względem diametralnie różne sytuacje w powiecie kłodzkim i rybnickim. **W Masywie Śnieżnika przedstawiciele sieci są wyróżniającą się ze społeczności lokalnej „elitą przywiązania” do środowiska lokalnego. Odmienne w Ramży** - przedstawiciele sieci są równie często skłonni do emigracji, co ogół mieszkańców. Przedstawiciele sieci są także mniej zadowoleni z miejsca zamieszkania i zaledwie co dziesiąty z nich uważa, że miejscowość zamieszkania jest lepsza od innych. **Ich poczucie przywiązania jest widocznie słabsze, niż wśród całej społeczności.**

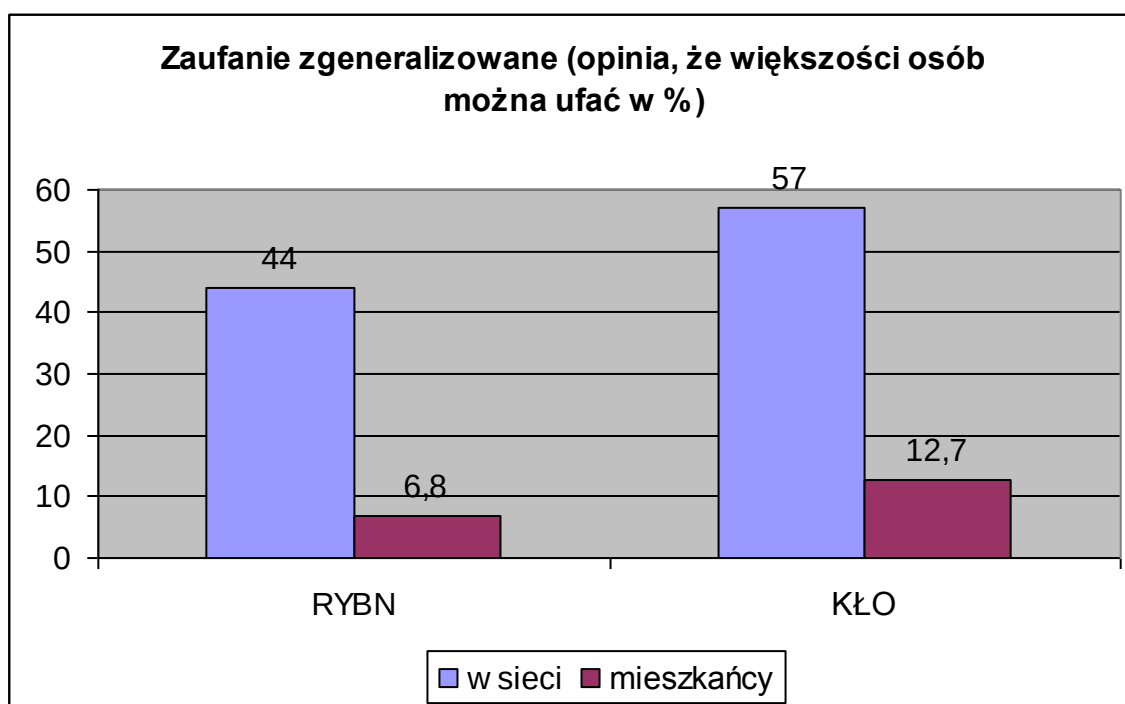
Interpretacja przedstawionej zależności wymagałaby dodatkowych badań. Dane sondażowe ukazują, że najistotniejszą różnicą socjodemograficzną między członkami organizacji społecznych w obu badanych powiatach jest to, z jakich grup wykształcenia rekrutuje się ta zbiorowość. W powiecie kłodzkim 40% respondentów z wyższym wykształceniem podawało, że jest członkiem organizacji społecznej, a w rybnickim – 18% z analogicznej zbiorowości. Można więc formułować hipotezę, że w Masywie Śnieżnika wybijające się na tle społeczności przywiązanie członków sieci do środowiska lokalnego jest składową ogólnie wyższego „kapitału ludzkiego” zgromadzonego w tamtejszej sieci. Prawdopodobne jest także, że **wyższy niż w Ramży poziom współpracy w sieci Masywu Śnieżnika (mierzony częstotliwością kontaktów, przepływem informacji i dynamiką sieci) skutkuje zakorzenianiem się przede wszystkim jej uczestników – lokalnych liderów.**

3.2. Zaufanie zgeneralizowane i zaufanie do instytucji

Badania porównawcze normatywnych elementów kapitału społecznego obejmowały także analizę poziomu zaufania zgeneralizowanego oraz zaufania do instytucji, deklarowanego przez przedstawicieli sieci i respondentów w sondażu. Jak widać to na wykresie 3, średni **poziom zaufania zgeneralizowanego w obu badanych powiatach jest alarmująco bardzo niski**. Dla porównania, według danych ogólnokrajowych 19% Polaków uważa, że większości ludzi można ufać. (CBOS 2006:35)

Wykres 3. Zaufanie zgeneralizowane w sieci LOG i wśród mieszkańców

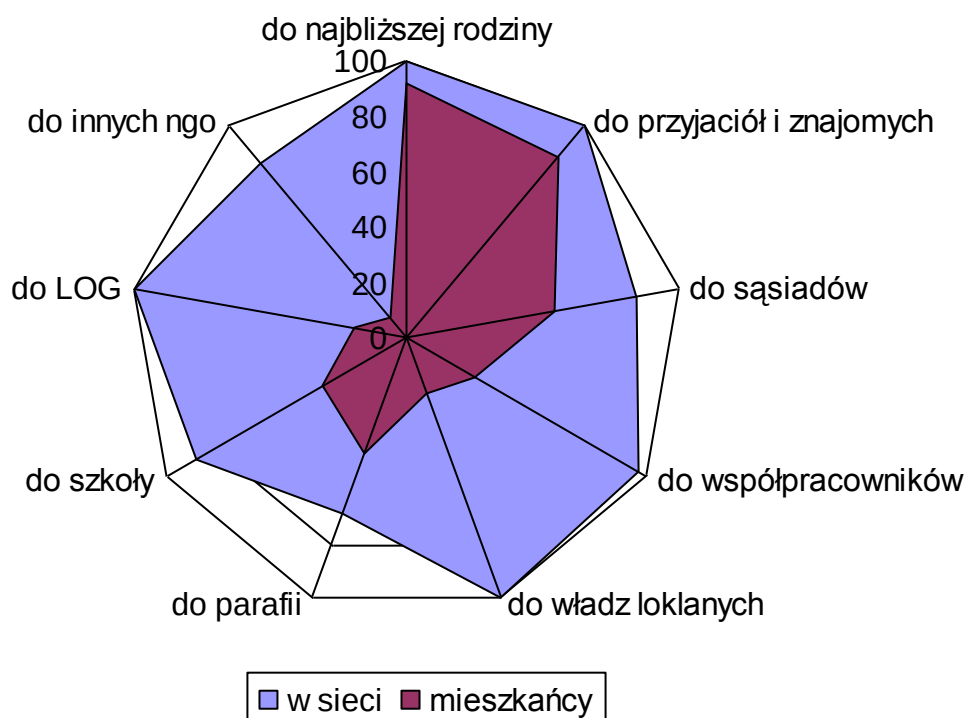
Z dwóch opinii dotyczących życia społecznego w Polsce proszę wybrać tę, która jest bliższa Panu(i) poglądom. 1. Ogólnie rzecz biorąc większości ludzi można dzisiaj zaufać 2. W stosunkach z innymi trzeba być raczej ostrożnym

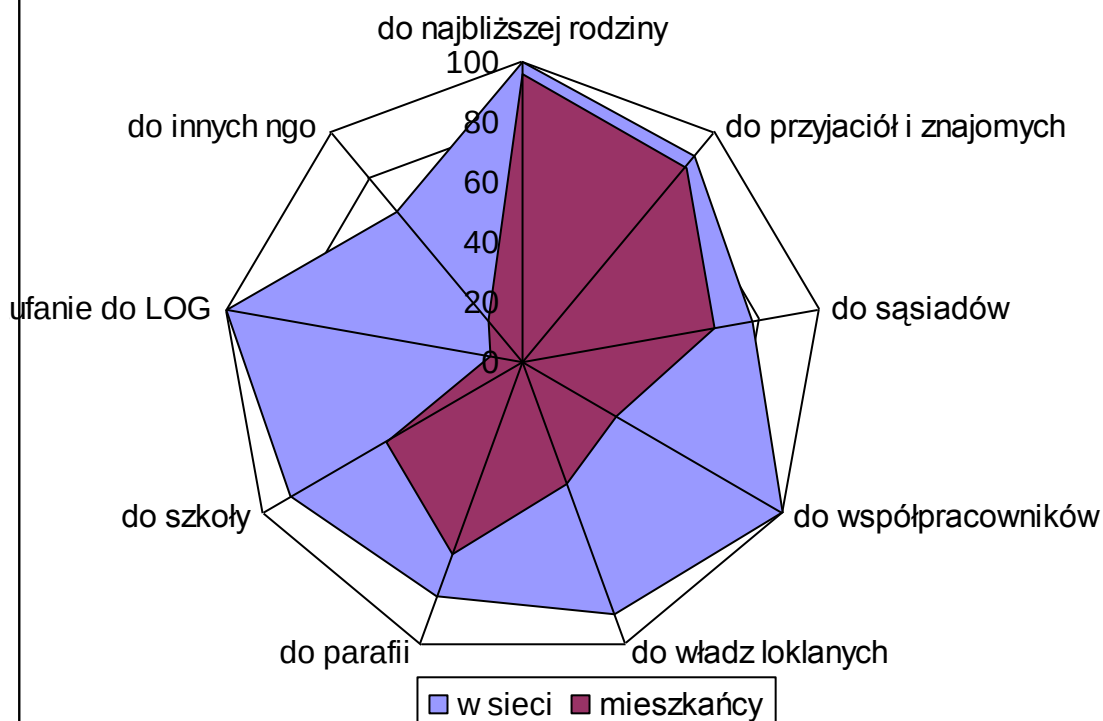
Wykresy 4, 5. Zaufanie do instytucji w sieci LOG i wśród mieszkańców

Czy ogólnie rzecz biorąc ma Pan(i) zaufanie czy nie ma Pan(i) zaufania do...

Zaufanie do instytucji: sieć i mieszkańcy (pow. kłodzki)

Zaufanie do instytucji: sieć i mieszkańcy (pow. rybnicki)

Wyższym poziomem zaufania zgeneralizowanego (mierzonego odpowiedzią na pytanie: czy uważasz, że ogólnie rzecz biorąc większości ludzi można zaufać) charakteryzuje

się społeczność Masywu Śnieżnika (12,7% odpowiedzi twierdzących wobec 6,8% w powiecie rybnickim). Zgodnie z teoretycznymi koncepcjami zaufania społecznego takiemu rozkładowi tej cechy faktycznie towarzyszy w badanych powiatach niższy poziom zaufania do konkretnych grup społecznych i do instytucji w powiecie kłodzkim, niż w powiecie rybnickim.

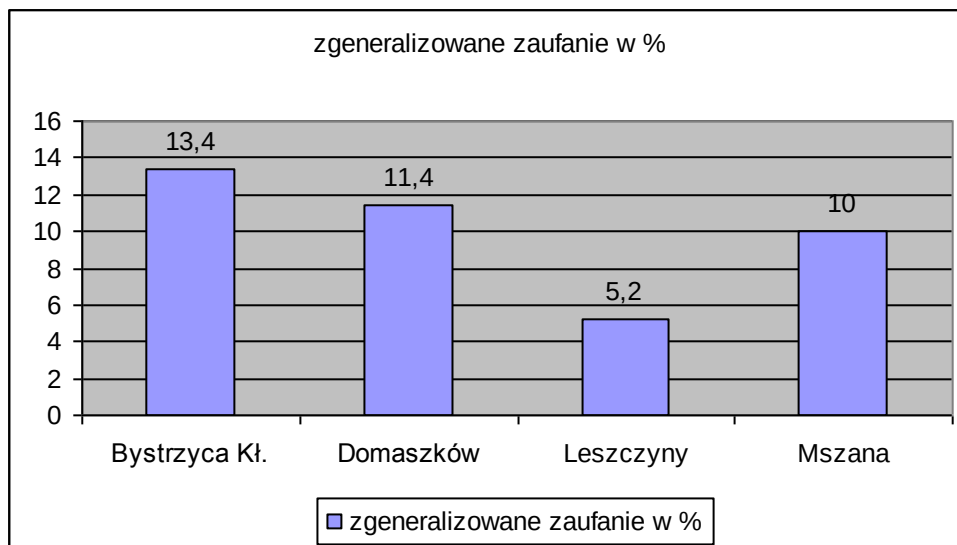
W wymiarze normatywnych podstaw współpracy **mocną stroną kapitału społecznego mieszkańców Ramży jest więc relatywnie silne przywiązanie do miejsca zamieszkania i wysoki poziom zaufania wobec rodziny, sąsiadów, współpracowników, a w szczególności: władz lokalnych, parafii i szkoły** (te trzy instytucje mieszkańcy Ramży o ponad 20 punktów procentowych częściej wymieniają jako obdarzane przez nich zaufaniem) (por. wykres 5). Wśród mieszkańców **Masywu Śnieżnika widoczny jest szerszy promień zaufania społecznego** – kapitał społeczny w środowisku lokalnym opiera się w mniejszym stopniu niż w Ramży na naturalnych, a bardziej na stowarzyszeniowych więziach. Mniejszemu poziomowi przywiązania mieszkańców do miejsca zamieszkania i relatywnie mniejszemu niż w Ramży zaufaniu wobec lokalnych instytucji towarzyszy dwukrotnie wyższe zaufanie zgeneralizowane, niż w Leszczynach i Mszanie (por. wykres 4).

Zestawienie poziomu zaufania wśród przedstawicieli sieci i wśród mieszkańców ukazuje przepastne różnice między obu tymi sferami. **Czterdziestokilkupunktowe różnice w zgeneralizowanym zaufaniu między siecią a społecznością lokalną** (por. wykres 3) **ukazują, w jak trudnym otoczeniu społecznym działa sieć LOG**. Zmiana głęboko zinternalizowanych wzorów współpracy wymaga z pewnością znacznie dłuższego niż dotąd okresu funkcjonowania „Działaj Lokalnie”. Jednak w chwili obecnej **„promieniowanie” kapitału społecznego, (to jest w tym miejscu – przemiana wzorów współdziałania i wzrost zaufania zgeneralizowanego) z poziomu sieci LOG na społeczność lokalną nie jest widoczne**.

Wykres 6 przedstawia szczegółowe dane na temat zróżnicowania poziomu zaufania zgeneralizowanego pomiędzy czterema badanymi miejscowościami. Alarmująco niski poziom zaufania zgeneralizowanego zdiagnozowano w Leszczynach (5,2%). Pozostaje on niemal czterokrotnie niższy niż średnia dla kraju.

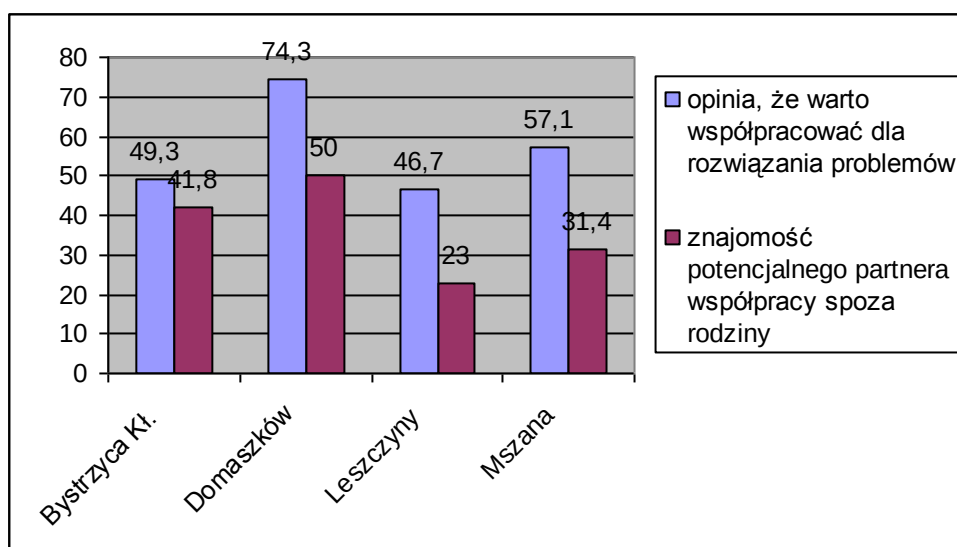
Wykres 6. Zaufanie zgeneralizowane w czterech miejscowościach

Z dwóch opinii dotyczących życia społecznego w Polsce proszę wybrać tę, która jest bliższa Panu(i) poglądom. 1. Ogólnie rzecz biorąc większości ludzi można dzisiaj zaufać 2. W stosunkach z innymi trzeba być raczej ostrożnym

Wykres 7. Wiara w skuteczność wspólnego działania i ocena możliwości działania

Przeczytam Panu(i) dwie opinie dotyczące życia społecznego w Polsce. Która z nich jest bliższa Pana(i) poglądom? 1. Czy uważa Pan(i), że w Pana/i gminie ludzie tacy jak Pan(i) działając wspólnie z innymi mogą pomóc potrzebującym lub rozwiązać niektóre problemy swojego środowiska? 2. Czy uważa Pan(i), że w Pan(i) gminie ludzie tacy jak Pan(i), nawet działając wspólnie z innymi nie są w stanie pomóc potrzebującym ani rozwiązać problemów swojego środowiska, wsi lub miasta? B) Czy zna Pan(i) osobę spoza swojej rodziny, z którą gotów / gotowa był(a)by Pan(i) podjąć dobrowolną i bezpłatną pracę na rzecz środowiska, osiedla, wsi, miasta albo na rzecz potrzebujących?

3.3. Przekonanie, że warto współpracować i znajomość partnera współpracy spoza rodziny

Na tle alarmująco niskiego poziomu zaufania, mocniejszą stroną normatywnego wymiaru kapitału społecznego jest w badanych społecznościach **przekonanie respondentów o możliwości i celowości wspólnego działania**. Od 47% w Leszczynach do 75% mieszkańców w Domaszkanie uważa, że ludzie tacy jak oni, działając z innymi mogą rozwiązać lokalne problemy. Poziom poczucia sprawczości jest wyraźnie wyższy na wsiach (por. wykres 7). W analogicznym sondażu ogólnopolskim 63% respondentów zajmuje to stanowisko. **Niekorzystnie niska jest jednak deklaracja mieszkańców terenów obu LOG na temat znajomości potencjalnego partnera współpracy spoza rodziny**. W zestawieniu ze średnimi danymi dla Polski – 49%, w szczególności wyniki w Leszczynach (23%) i w Mszanie (32%) są bardzo niskie. Z punktu widzenia programu „DzL” dane te są szczególnie niekorzystne, w odróżnieniu bowiem od zinternalizowanych wzorów współdziałania np. w rodzinie, znajomość niespokrewnionej osoby – potencjalnego partnera współpracy jest zjawiskiem, na które relatywnie łatwiej jest wpływać programom aktywizacji lokalnej.

4. Strukturalny wymiar kapitału społecznego

Omawiane wskaźniki:

- częstotliwość kontaktów z krewnymi
- liczba przyjaciół respondenta

- **otrzymywanie pomocy finansowej i przysług od krewnych, sąsiadów i znajomych**

Nieformalne struktury współdziałania mieszkańców obszaru Masywu Śnieżnika i Ramży tworzą dla znajdujących się tam LOGów otoczenie społeczne i kontekst działania. Struktury te są także zasobami, które mogą być przez LOGi pożytkowane w działaniach na rzecz aktywizacji środowiska lokalnego. Oznacza to przykładowo, że silne więzi rodzinne mieszkańców danej miejscowości mogą stanowić podstawę rozwijania jakichś form współpracy lokalnej (np. poprzez „sieciowanie” środowisk rodziców lub dziadków uczniów danej szkoły). Ponadto, nieformalny kapitał społeczny jest (najwolniej poddającym się przemianom) przedmiotem oddziaływania ze strony LOGów. Przekształcanie to, szczególnie w dłuższym okresie, zmierzać powinno w kierunku tworzenia struktur współpracy wychodzącej poza wąskie kręgi rodzinne i przyjacielskie i przyczyniać się do powstawania w społeczności lokalnej „pomostów” (kapitału społecznego typu *bridging*) – więzi współpracy między osobami o różnych charakterystykach społeczno-ekonomicznych.

Choć rodzinny kapitał społeczny nie musi oznaczać tzw. „brudnego”, nieobywatelskiego kapitału społecznego pożądanym jest, aby towarzyszył mu kapitał opierający się na innych niż naturalne więziach społecznych. Odpowiada to tzw. „witaminowemu” modelowi kapitału społecznego, w którym nie występuje niedobór ani nadmiar żadnej z jego postaci. Perspektywicznie więc, aktywizacyjne działania LOGów powinny zmierzać do budowania pozarodzinnych form współdziałania mieszkańców i wytwarzać/podtrzymywać stan równowagi pomiędzy współpracą na podstawie różnych typów więzi.

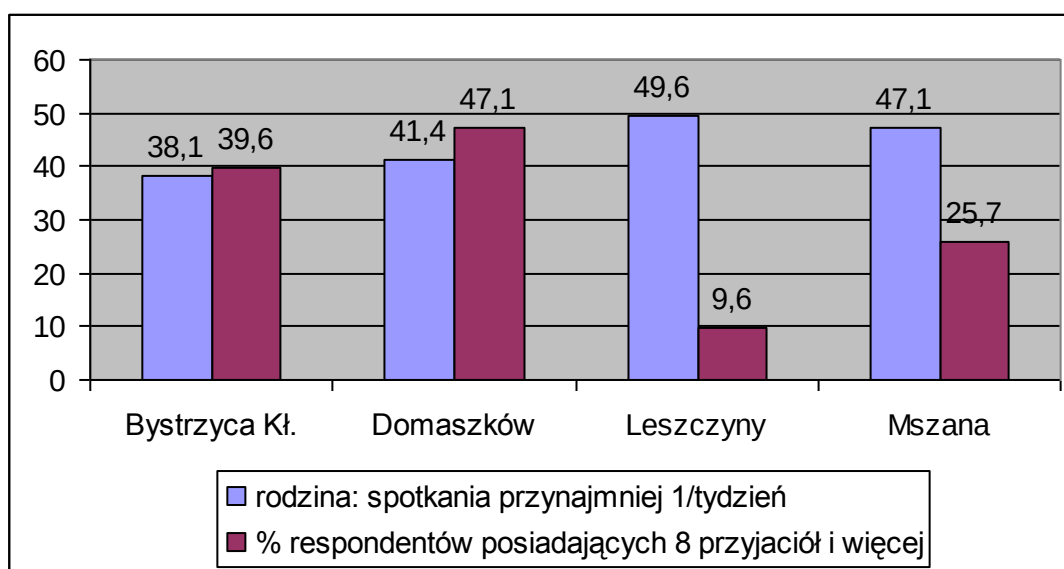
4.1. Częstotliwość kontaktów z krewnymi i znajomymi oraz uczestnictwo w rodzinnych i towarzyskich sieciach pomocy

Struktury nieformalnego kapitału społecznego mieszkańców obu powiatów badano pytaniami o częstotliwość spotkań z rodziną, liczbę przyjaciół respondenta, a także pytaniami o uczestnictwo w nieformalnych przepływach dóbr i usług od rodziny, sąsiadów i znajomych. Otrzymane wyniki są zbieżne z przedstawionymi wcześniej ustaleniami na temat form społecznego zaufania w obu miastach. Jak widać to na wykresach 8 i 9 **nieformalny kapitał społeczny w powiecie rybnickim opiera się raczej na więziach rodzinnych, a kapitał społeczny w powiecie kłodzkim – na więziach towarzyskich**. Mieszkańcy Leszczyna i Mszany częściej spotykają się z krewnymi, a mieszkańcy Bystrzycy i Domaszkowa zdecydowanie częściej mają liczne grona przyjaciół – 8 osób i więcej (aż 30-punktowa

przewaga w powiecie kłodzkim). Respondenci z Masywu Śnieżnika znacznie częściej uczestniczą także w wymianie pomocy finansowej ze znajomymi i sąsiadami. Szczególnie niskie uczestnictwo w sieciach wymiany pieniędzy i usług z sąsiadami i przyjaciółmi deklarują mieszkańcy Leszczyn – tylko kilkanaście procent podaje, że bardzo często lub często otrzymuje tego typu pomoc. W sąsiadującej Mszanie widać model współpracy silnie opierający się na więziach rodzinnych – 35% osób podaje, że bardzo często lub często otrzymuje niefinansową pomoc od krewnych z sąsiedztwa.(por. wykres 9).

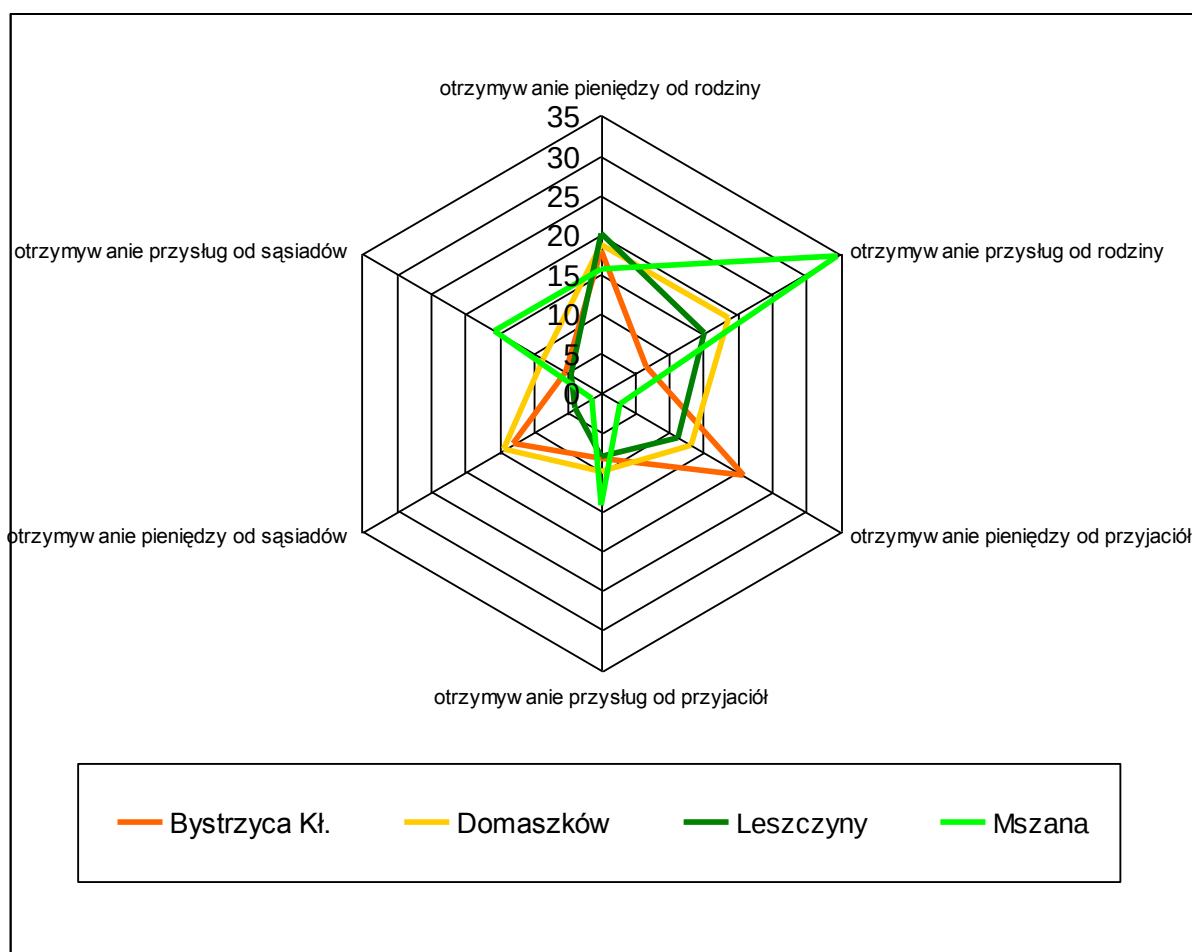
Wykres 8. Nieformalne struktury kapitału społecznego – więzi rodzinne i towarzyskie

Jak często widuje się Pan(i) z członkami rodziny, którzy mieszkają najbliżej Pana(i)? Chodzi o członków rodziny nie mieszkających w tym samym gospodarstwie domowym, co respondent
b) Ilu ma Pan/i przyjaciół i znajomych, w towarzystwie których Pan/i dobrze się czuje, może porozmawiać o osobistych sprawach, zwrócić się o pomoc w trudnej sytuacji życiowej?

Wykres 9. Nieformalny kapitał społeczny – uczestnictwo w rodzinnych, sąsiedzkich i przyjacielskich sieciach wymiany

Czy zdarza się Panu(i) dostać lub pożyczyć od kogoś pieniądze? Od kogo zdarza się Panu(i) otrzymać pieniądze i jak często? Czy zdarza się Panu(i) otrzymać pomoc podczas budowy, remontu mieszkania, napraw samochodu, sprzętów domowych? Od kogo zdarza się Panu(i) otrzymać taką pomoc i jak często?

5. Aktywność obywatelska mieszkańców: formalne struktury i nieformalne działania

Omawiane wskaźniki:

- skala członkostwa w organizacjach społecznych
- skala korzystania z możliwości odpisu 1% podatku
- skala wolontariatu
- udział w spotkaniu publicznym, manifestacji lub proteście i informowanie władz lub mediów o lokalnym problemie
- uczestnictwo w festynach, zbiórkach darów i pieniędzy

- **deklaracje na temat chęci zaangażowania się w organizację i udziału w festynie i zbiórce**

„Obywatelski”, a więc oparty na więziach stowarzyszeniowych kapitał społeczny jest w swoich sformalizowanych (organizacje społeczne) i nieformalnych (udział w publicznych spotkaniach, protestach, zbiórkach pieniędzy) postaciach, analogicznie jak rodzinny i towarzyski kapitał społeczny otoczeniem i zasobem, który może być pożytkowany przez LOG. Wpływ otoczenia i „pożytkowanie” obywatelskiego kapitału społecznego oznacza, że wiele działań aktywizacyjnych prowadzonych przez LOGi może być skutecznych dopiero w sytuacji pewnego „zabudowania” instytucjami obywatelskimi sfery publicznej. Aktywizacyjna działalność LOGa nie może odnieść sukcesu w warunkach społecznej i instytucjonalnej próżni. Z drugiej strony, obywatelski wymiar kapitału społecznego jest także bezpośrednim przedmiotem oddziaływania ze strony LOG. Wskaźnikiem istnienia efektu synergicznego takich działań, jak: dotowanie grantów i pozyskiwanie wkładów własnych przez grantobiorców, włączanie wolontariuszy w działania sieci, wyłanianie nowych liderów w sieci, a w szczególności działań aktywizujących „beneficjentów ostatecznych” jest zmiana poziomu aktywności obywatelskiej mieszkańców. Jednym z wyznaczników sukcesu „DzL” w dłuższym czasie powinien być więc wysoki poziom aktywności obywatelskiej mieszkańców.

5.1. Skala członkostwa w organizacjach społecznych

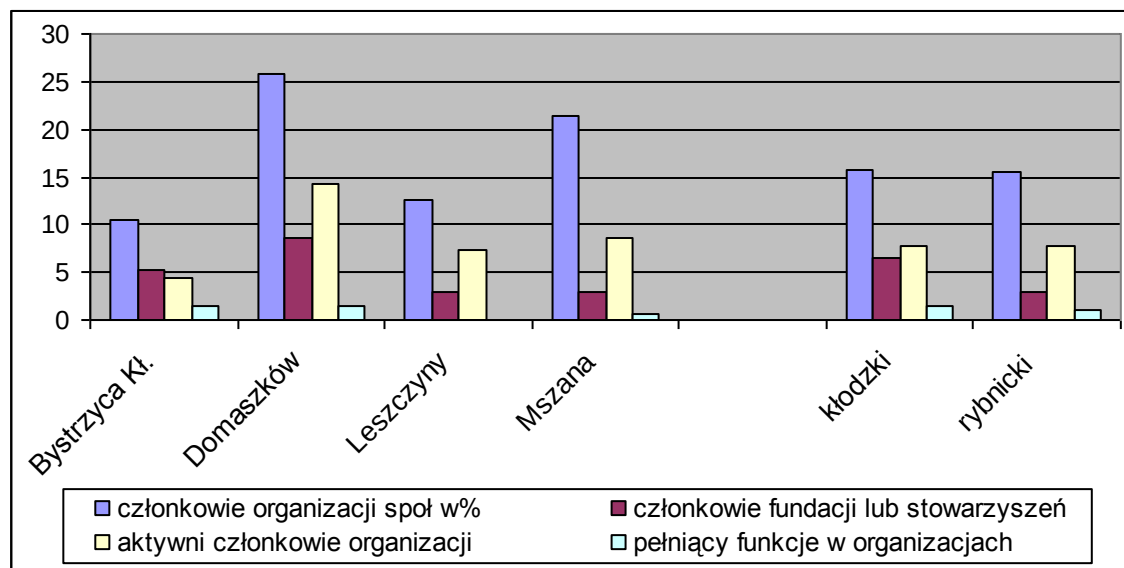
Zastosowaną w badaniach sondażowych miarą sformalizowanego kapitału obywatelskiego jest członkostwo respondentów w organizacjach społecznych. Wykres 10 przedstawia odpowiedzi na pytanie o przynależność do organizacji społecznych i sprawowane w nich funkcje. **Skala członkostwa w organizacjach społecznych jest, wedle deklaracji respondentów, identyczna w obu powiatach i wynosi 15,2%.** Na tym samym poziomie w obu powiatach jest także udział aktywnych członków organizacji i osób pełniących funkcje w organizacjach (odpowiednio ok. 8% i ok. 1%). **Sformalizowana aktywność obywatelska jest więc w obu badanych powiatach na bardzo niskim poziomie – pozostaje ona ok. 8 punktów procentowych poniżej średniej krajowej, wynoszącej ok. 23% aktywnych w organizacjach obywatelskich (CBOS 2006).** Ogólny poziom dla powiatu kłodzkiego wynika jednak, jak widać to na wykresie nr 10, z uśrednienia bardzo niskiego poziomu członkostwa w Bystrzycy Kłodzkiej (10,4%) i ponad dwukrotnie wyższego **w Domaszkowie (26%).**

Charakterystyczny jest także **znacznie wyższy poziom członkostwa w organizacjach społecznych w obu środowiskach wiejskich** – równy lub przekraczający średnią krajową.

Warto odnotować, że wbrew teoretycznym koncepcjom wskazującym na to, że silne więzi rodzinne mogą być barierą dla powstawania obywatelskiego kapitału społecznego, nie zaobserwowano w sondażu, aby rozbudowanemu rodzinnemu kapitałowi społecznemu w Ramży towarzyszyły znacznie słabsze działania obywatelskie, niż w Masywie Śnieżnika. Dane nie wskazują na widoczne „wycofywanie się” mieszkańców Ramży w wyłącznie prywatną przestrzeń współdziałania. Charakterystyczne jest jednak, że mieszkańcy Ramży należą z reguły do organizacji innego typu, niż mieszkańcy Masywu Śnieżnika. Przede wszystkim są zrzeszeni w organizacjach realizujących wyraźnie pragmatyczne cele - związkach zawodowych, radach i komitetach rodzicielskich oraz spółdzielniach mieszkaniowych.

Wykres 10. Formalna działalność obywatelska: członkowie organizacji społecznych

Czy należy Pan(i) do: stowarzyszenia, fundacji, grupy samopomocowej, ochotniczej straży pożarnej, koła gospodyń wiejskich (...) b) Jaką rolę pełni Pan(i) w działaniach organizacji, do których Pan(i) należy?

5.2. Skala korzystania z możliwości odpisu 1% podatku i skala wolontariatu

Wśród zastosowanych w badaniach wskaźników aktywności obywatelskiej znalazły się także deklaracje respondentów na temat przeznaczania 1% podatku na organizację

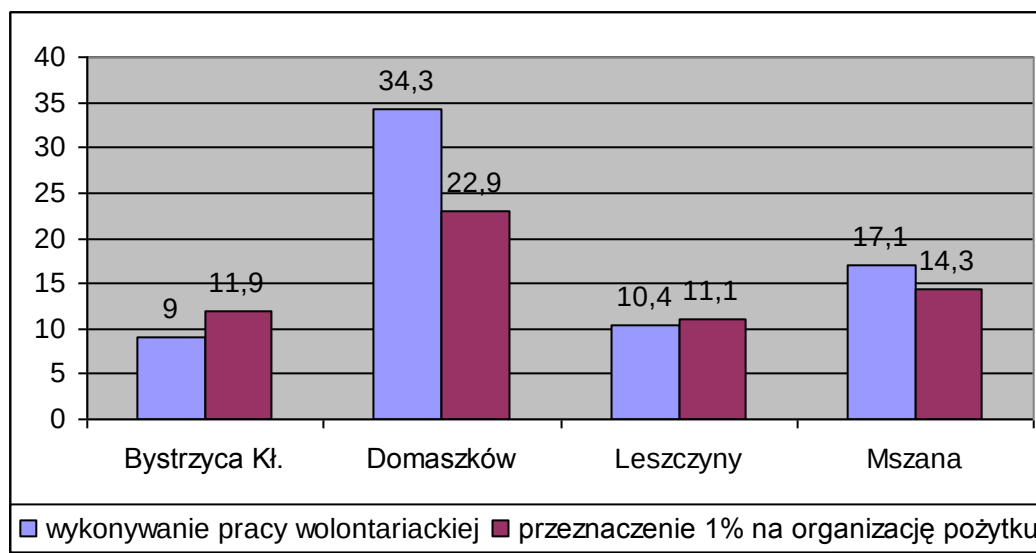
pożytku publicznego i wykonywania pracy wolontariackiej (patrz wykres 9). **Pozytywnym zjawiskiem jest bardzo wysoka skala odpisywania jednego procenta w badanych miejscowościach. We wszystkich czterech miejscowościach ponad dwukrotnie przekracza ona średnią krajową (ok. 6,7% za 2006 r.) i, wedle deklaracji**³¹ **respondentów wynosi od 11% w Leszczynach do 23% w Domaszkanie. Grosze, w porównaniu do ogólnopolskiej średniej wyniki dotyczą skali zaangażowania mieszkańców w wolontariat. W zestawieniu ze średnią krajową: 22% (Klon/Jawor), 23% (za 2005 r. – dotyczy nieodpłatnej pracy na rzecz własnego środowiska wg CBOSu**³²) **mieszkańcy Bystrzycy Kłodzkiej i Leszczyn dwukrotnie rzadziej wykonywali w minionym roku jakąkolwiek pracę wolontariacką. W Mszanie wskaźnik ten jest nieco poniżej średniej krajowej, natomiast ponownie pozytywnie wyróżnia się skala zaangażowania obywatelskiego mieszkańców Domaszkania (34, 3% wolontariuszy). Dane na temat przeznaczania 1% i wolontariatu potwierdzają zaobserwowaną wcześniej zależność – mocno zbliżoną skalę formalnych i częściowo formalnych działań obywatelskich w Bystrzycy i Leszczynach, wyższy poziom aktywności w tych sferach na wsiach i bardzo wysoką aktywność obywatelską w Domaszkanie.**

³¹ Informacja Ministerstwa Finansów, że 6,7% podatników odpisała w 2006 r. 1% podatku na organizację pożytku dotyczy faktycznie przekazanych pieniędzy. W sondażu zgromadzono natomiast deklaracje respondentów, na temat tego, czy przekazali 1% podatku. Jest możliwe, że zawyża to skalę odpisów, jednak, jak podaje Klon/Jawor „odsetek Polaków, którzy w trakcie badania zadeklarowali, że w 2006 r. przekazali 1% (...) zgadza się z oficjalnymi danymi Ministerstwa Finansów.” Za: J. Herbst, M. Gumkowska, Wolontariat, filantropia i 1%. Raport z badań 2006. Klon/Jawor 2006, s. 50.

³² (Dalej źródło podawane jako: CBOS). B. Wciórka, Społeczeństwo obywatelskie 1998-2006. CBOS, Warszawa 2006.

Wykres 11. Przeznaczenie 1% na organizacje pożytku i udział w wolontariacie

Czy przeznaczył/a Pan/i 1% swojego podatku (za 2006 r.) na jakąś organizację pożytku publicznego? B) Czy przeznaczył(a) Pan(i) jakiś czas na pracę jako wolontariusz lub jakąś pracę wykonywaną społecznie?

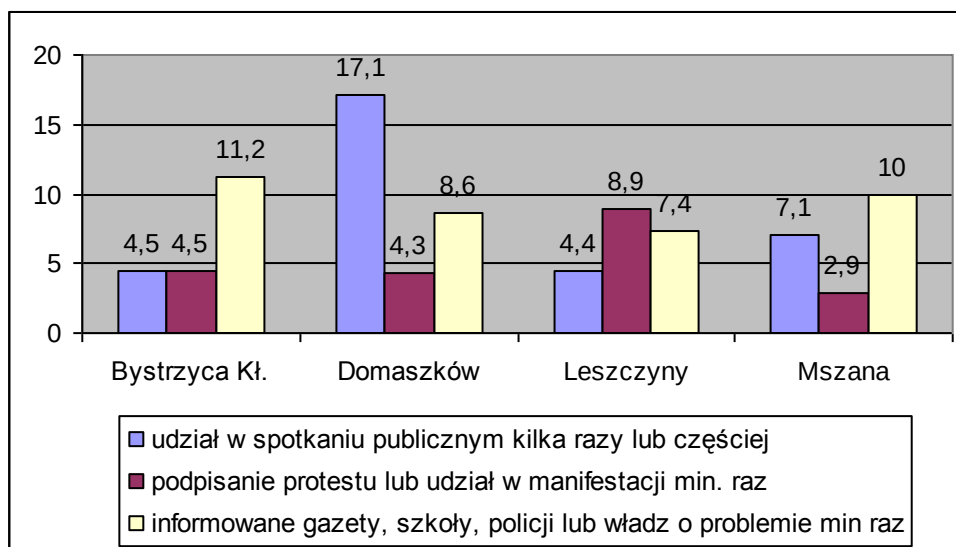
5.3. Udział w spotkaniu publicznym, manifestacji lub proteście i informowanie władz lub mediów o lokalnym problemie

Zastosowanymi w sondażu wskaźnikami **nieformalnych działań obywatelskich** jest deklarowany przez respondentów udział w spotkaniu publicznym, podpisywanie protestów lub udział w manifestacji oraz informowanie mediów lub instytucji o lokalnych problemach. Rezultaty programu „DzL” mogłyby manifestować się w sferze tego typu działań obywatelskich. W porównaniu ze zinternalizowanymi wzorami uczestnictwa w rodzinnych sieciach wymiany lub angażowania się w działalność organizacji pozarządowych, udział w lokalnych spotkaniach wydaje się łatwiejszym do osiągnięcia celem aktywizacji lokalnej. Zgromadzone dane wskazują na **relatywnie wysoki poziom tych wskaźników**. **Przynajmniej jednorazowy udział w zebraniu publicznym w ciągu minionych dwóch lat deklaruje 18% mieszkańców w Bystrzycy, 41% w Domaszkanie, 21% w Leszczynach i 26% w Mszanie. Od 4,5% w Bystrzycy do 17% w Domaszkanie podaje, że brało udział w publicznych spotkaniach częściej** (por. wykres 12). Podpisanie protestu szczególnie często było deklarowane w Leszczynach. Charakterystyczna jest natomiast bardzo wysoka skala informowania o różnych problemach w Bystrzycy. (Dla porównania 7,6% respondentów wg Klonu/Jaworu podaje, że w minionym roku uczestniczyło w zebraniach

dotyczących szerszej społeczności poza miejscem zamieszkania a 3,3% brało udział w demonstracji) (Klon/Jawor 2006: 42) Ostrożnie formułować można więc hipotezę, że w obu badanych miastach działalność obywatelska widoczniej ujawnia się w proteście i szeroko rozumianej interwencji społecznej.

Wykres 12. Aktywność publiczna mieszkańców: spotkania publiczne, protesty, informowanie

Czy – a jeśli tak, to ile razy – w ciągu ostatnich 2 lat (24 miesięcy): a) brał(a) Pan(i) udział w spotkaniu publicznym z udziałem mieszkańców dotyczącym jakiś praktycznych spraw miasta lub gminy, b) podpisywał/a Pan(i) jakiś protest lub brał (a) udział w manifestacji, c) informował/a Pan(i) gazetę, radio, dyrekcję szkoły, policję, władze miasta o jakimś problemie (ustnie lub pisemnie)

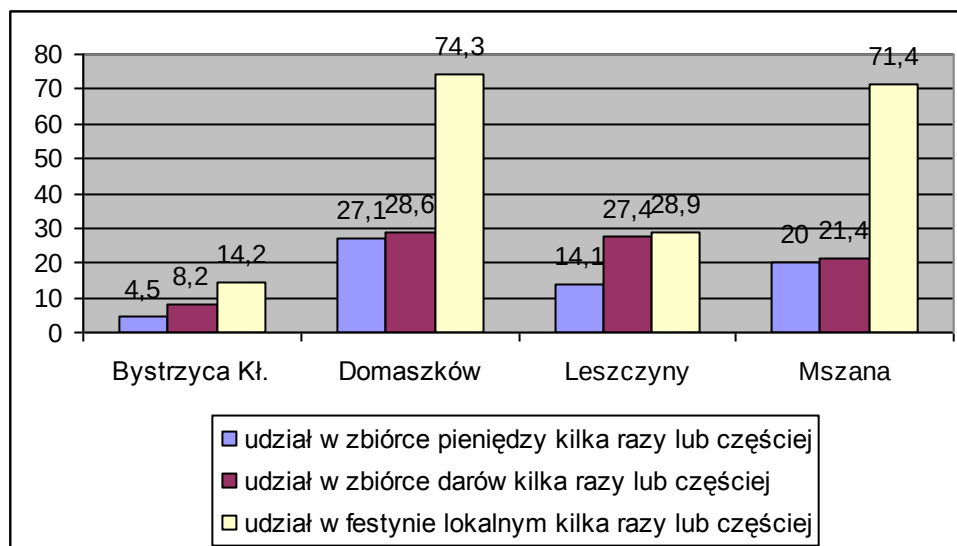
5.4. Uczestnictwo w festynach, zbiórkach darów i pieniędzy

Badania nieformalnej aktywności obywatelskiej w obu powiatach opierały się przede wszystkim na pytaniu respondentów o uczestnictwo w lokalnych i festynach pieniędzy i darów oraz o gotowość do zaangażowania się w przedsięwzięcia tego rodzaju. **Nieformalna aktywność we wszystkich tych przejawach okazuje się średnio wyższa w powiecie rybnickim.** Analogicznie jednak do wcześniej omawianych charakterystyk, w powiecie kłodzkim zaobserwowano znaczne różnice między Bystrzycą i Domaszkowem. **Skala nieformalnej aktywności obywatelskiej w Bystrzycy Kłodzkiej okazuje się na alarmująco niskim poziomie.** 14% osób podaje tam, że w ciągu minionych dwóch lat kilka

razy brało udział w lokalnym festynie, to jest dwukrotnie rzadziej niż w Leszczynach. Jak widać na wykresie 14, nieformalna aktywność obywatelska w formie udziału w lokalnych festynach jest wysoka w obu badanych wsiach. Warto jednak pamiętać, że festyny na wsiach są wydarzeniami bardzo istotnymi w społeczności, podczas gdy w miastach istnieje więcej alternatywnych sposobów spędzenia czasu, tak więc różnice mogą wynikać bardziej z oferty kulturalno-rozrywkowej niż z faktu siły więzi.

Ogółem uczestnictwo w zbiórkach darów jest częstsze niż w zbiórkach pieniędzy. Skala obu tych działań jest najwyższa w Domaszkowie i najniższa w Bystrzycy. Analogicznie, jak było w przypadku zaufania społecznego diametralnie różnego w instytucjach sieci i w społeczności lokalnej – **widać także „przepaść” w przepływach finansowych. Są one sprawnie pozyskiwane między instytucjami przy bardzo małym zaangażowaniu mieszkańców Bystrzycy w finansowe wspieranie lokalnych inicjatyw.**

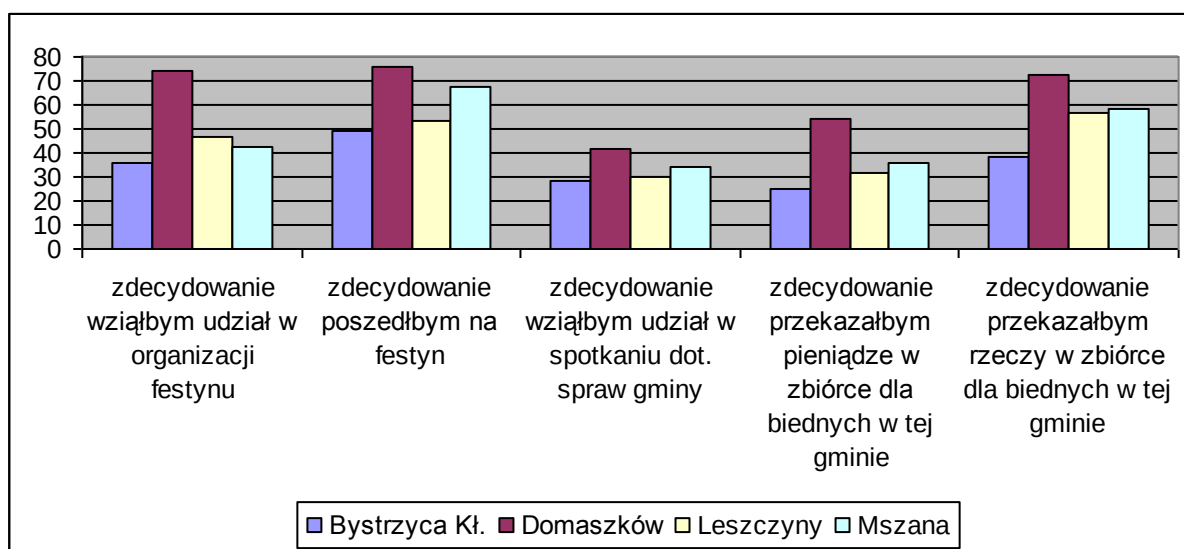
Wykres 13. Aktywność publiczna mieszkańców: pomoc w społeczności lokalnej: udział w zbiórkach pieniędzy, darów i udział festynach Czy – a jeśli tak, to ile razy – w ciągu ostatnich 2 lat (24 miesięcy): a) brał(a) Pan(i) udział w zbiórce pieniędzy – ofiarował/a Pan/i pieniądze na jakiś konkretny cel, b) brał(a) Pan(i) udział w zbiórce darów – ofiarował/a Pan/i rzeczy na jakiś konkretny cel, c) Brał(a) Pan(i) udział w festynie lokalnym, imprezach kulturalnych organizowanych w Pana(i) miejscowości

5.5. Deklaracje na temat chęci zaangażowania się w organizację i udziału w festynie i zbiórce

Deklaracje mieszkańców na temat **skłonności do zaangażowania w nieformalną działalność obywatelską** charakteryzują poziom społecznego optymizmu. Wydaje się, że w układach lokalnych, gdzie sprawnie działa „DzL” nie powinny one pozostawać na bardzo niskim poziomie. Odpowiedzi na pytanie o prawdopodobieństwo włączenia się w organizację festynu, spotkania gminnego i udziału w zbiórce potwierdzają zaobserwowane wcześniej tendencje. W powiecie kłodzkim ogółem nieco częściej respondenci odpowiadają, że zdecydowanie wzięliby udział w takich działaniach (por. wykres 14), przy czym na średnie wartości dla tego powiatu składa się najniższa dla wszystkich pięciu kategorii skłonność do współpracy w Bystrzycy i najwyższa w Domaszkowie. Ogółem, mieszkańców obu badanych wsi charakteryzuje większa chęć współpracy, niż mieszkańców miasta. Działaniami, które mogłyby zmobilizować najwięcej osób jest uczestnictwo w lokalnym festynie i przekazywanie rzeczy w zbiórce na biednych mieszkańców w danej gminie.

Wykres 14. Gotowość mieszkańców do angażowania się w aktywność społeczną Gdyby w Pana/i okolicy były organizowane następujące działania – czy wziąłby Pan/ wzięłaby Pani w nich udział : a) Czy pomógłby Pan (i) w organizacji festynu z przeznaczeniem na pomoc dzieciom z biednych rodzin? b) Czy przyszedł by Pan(i) na festyn, którego celem byłaby pomoc dzieciom z biednych rodzin? c) Czy wziąłby Pan udział w spotkaniu dotyczącym spraw gminy np. budowy drogi? d) Czy przeznaczył by Pan(i) jakąś kwotę, gdyby organizowano zbiórkę pieniędzy na rzecz biednych mieszkańców Pana(i) gminy? e) Czy przeznaczyłby Pan(i) jakieś rzeczy gdyby organizowano zbiórkę darów na rzecz biednych mieszkańców Pana(i) gminy?

6. Pionowe powiązania w kapitale społecznym: kontakty mieszkańców z władzami

Omawiane wskaźniki:

- osobista znajomość burmistrza, radnego gminy i powiatu
- omawianie z władzami spraw dotyczących problemów sąsiedztwa lub miasta
- załatwianie urzędowych spraw „po znajomości”

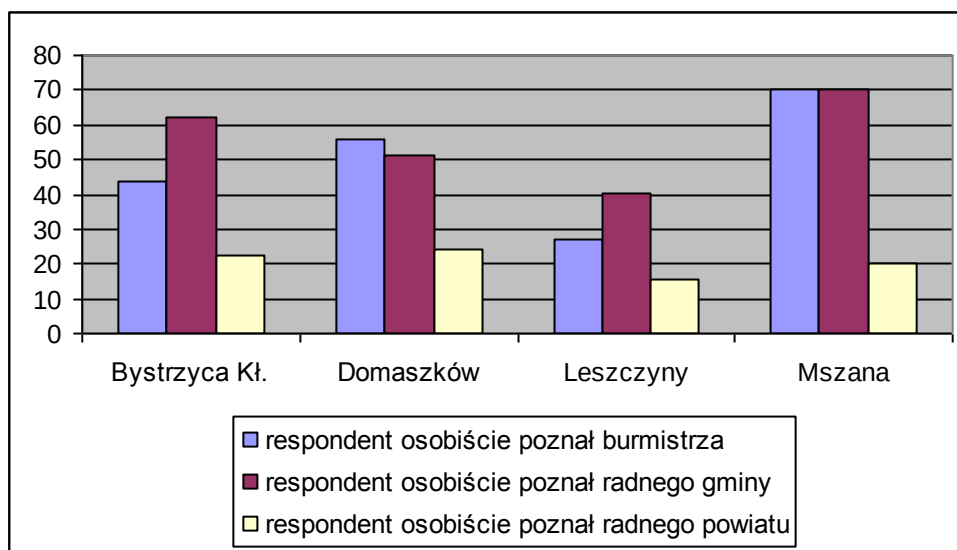
6.1. Osobista znajomość burmistrza, radnego gminy i powiatu

Jednym z aspektów kapitału społecznego, na które oddziaływać może „DzL” jest tzw. *linking social capital* – pionowe powiązania i kontakty osób z lokalnymi władzami, autorytetami i urzędnikami. Zgodnie z omawianym wcześniej modelem „zrównoważonego” kapitału społecznego, jest pożądane, aby więziom rodzinno-towarzyskim i

stowarzyszeniowym towarzyszyły tego typu pionowe kontakty z władzami. *Linking social capital* może mieć jednak postać zarówno powiązań klientelistycznych z władzami, jak i może być wyrazem funkcjonowania demokracji bezpośredniej (przedstawianie władzom petycji, informowanie o problemach). W sondażu diagnoza tego aspektu kapitału społecznego polegała na pytaniu respondentów o znajomość burmistrza, radnego gminy i radnego powiatu. Ponadto, dla ustalenia w jakim stopniu pionowe kontakty przyczyniać się mogą do rozwoju lokalnego, a w jakim grożą partykularyzmami, pytano mieszkańców o częstotliwość rozmów o własnych problemach, problemach sąsiedztwa i miasta podczas kontaktów z władzami oraz o częstotliwość „załatwiania spraw po znajomości” (co traktowane było jako wskaźnik „brudnego” kapitału społecznego).

Wykres 15. Aktywność obywatelska w pionowych kontaktach

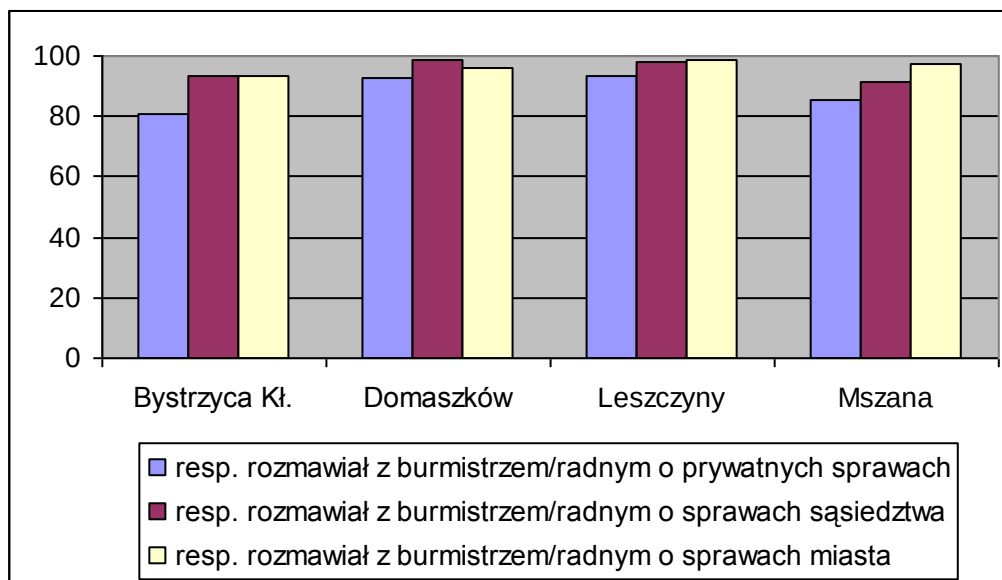
Czy zna pan(i) osobiście: a) Burmistrza/ wójta b) Jakiegoś radnego miasta/gminy c) Jakiegoś radnego powiatu

Jak widać to na wykresie 15, **skala pionowych kontaktów mieszkańców wydaje się być w dużym stopniu pochodną wielkości gminy**, jest jednak średnio wyższa w powiecie kłodzkim. W przypadku osobistej znajomości burmistrza (wójta) przez respondentów wskaźnik waha się od 27% w największej gminie Czerwionka-Leszczyny do 70% w najmniejszej Mszanie. Podobna jest struktura deklaracji na temat osobistej znajomości z radnym gminy i powiatu.

Wykres 16. Rozmowy z władzami

Czy w ciągu ostatnich 2 lat (24 miesięcy) omawiał Pan(i) z burmistrzem (wójtem) lub radnym jakieś konkretne sprawy: dotyczące pana życia prywatnego, najbliższego sąsiedztwa lub miasta

6.2. Omawianie z władzami spraw dotyczących problemów sąsiedztwa lub miasta

Pozytywnym zjawiskiem jest bardzo wysoka częstotliwość i wyraźnie obywatelski charakter pionowych kontaktów mieszkańców z władzami. Rozmowy z burmistrzem lub radnym na temat spraw prywatnych, sąsiedztwa i miasta nieco częściej podejmują mieszkańcy powiatu rybnickiego. W szczególności są one często deklarowane w Leszczynach – prawie 100% respondentów podało tam, że omawiało problemy miasta lub sąsiedztwa z władzami. Charakterystyczne jest, że wielkość miejscowości okazuje się nie mieć wpływu na częstotliwość pionowych kontaktów.

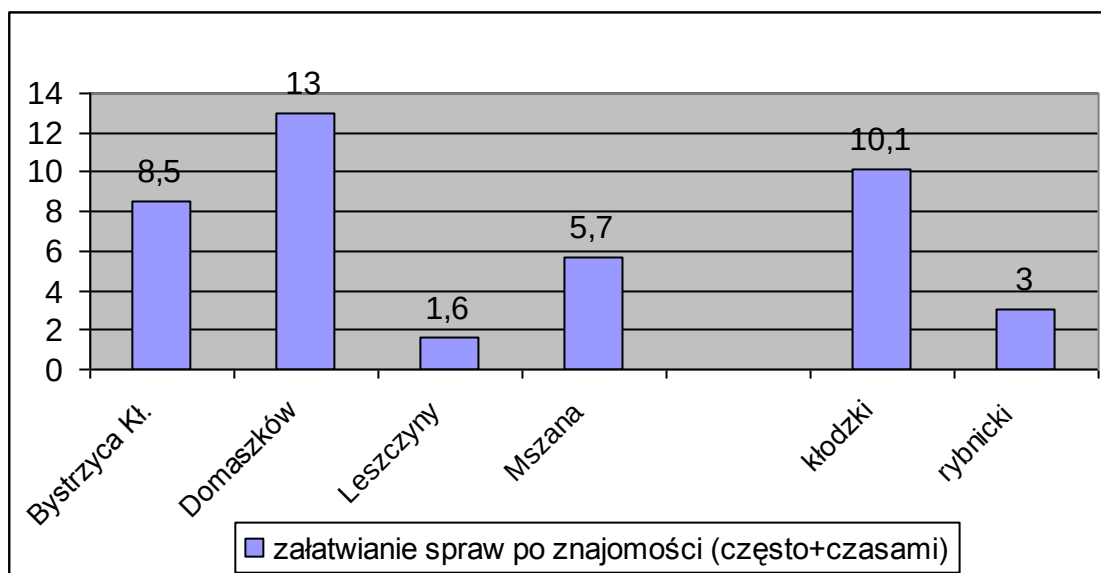
6.3. Załatwianie urzędowych spraw „po znajomości”

Twierdząca odpowiedź na pytanie „czy zdarza się panu/i załatwiać urzędowe sprawy po znajomości?”, która wskazuje na partykularny, „brudny” kapitał społeczny padała w badaniach najczęściej w Domaszkowie. Zdecydowanie rzadziej niż w powiecie kłodzkim była ona udzielana w Leszczynach i Mszanie. Zebrane dane stoją w pewnej sprzeczności z teoretycznymi koncepcjami kapitału społecznego, wskazującymi na dodatni

związek „brudnego” kapitału społecznego z silnymi więziami rodzinnymi i ujemny związek z więziami obywatelskimi. **W wyrażnie „rodzino-centrycznych” Leszczynach i Mszanie skala załatwiania spraw po znajomości jest bardzo niska.**

Wykres 17. Załatwianie spraw po znajomości

Czy zdarza się Panu(i) załatwiać jakieś urzędowe sprawy „po znajomości”?

7. Postrzeganie LOGa

Omawiane wskaźniki:

- **znajomość nazwy LOG**
- **wiedza na temat działalności LOGa**
- **znajomość nazwy „Działaj Lokalnie”**
- **wiedza na temat celów i form „Działaj Lokalnie”**
- **uczestnictwo respondenta lub jego krewnych w „DzL”**
- **ocena prawdopodobieństwa przez respondenta, że weźmie udział w „DzL”**

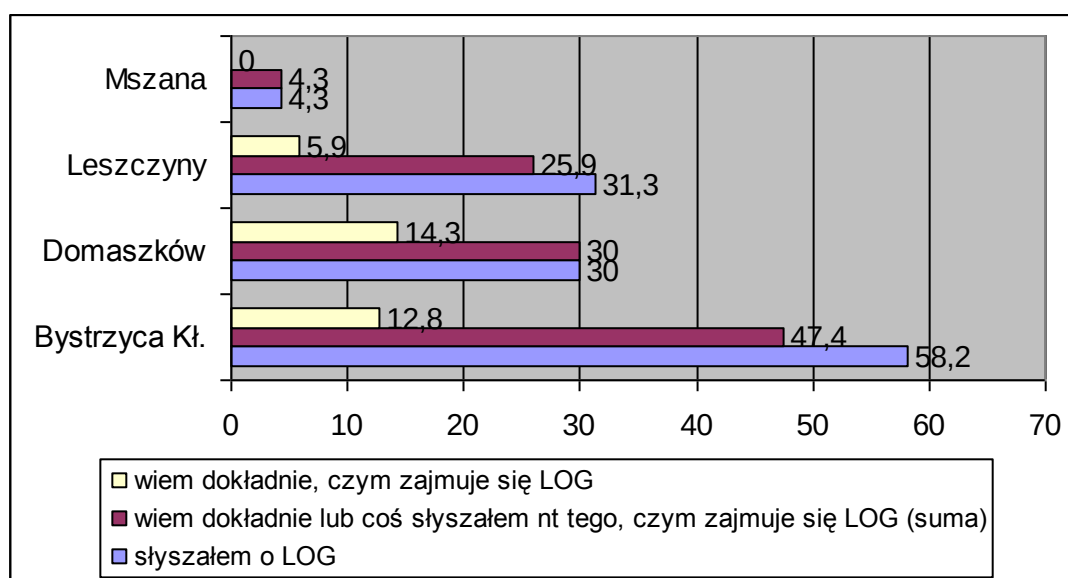
7.1. Znajomość nazwy LOG i wiedza na temat działalności LOGa

Jednym z celów zrealizowanego sondażu było zbadanie rozpoznawalności LOG i „DzL” oraz opinii mieszkańców na temat funkcjonowania programu. Jak przedstawia to wykres 18, **między badanymi miejscowościami istnieją bardzo duże różnice pod**

względem znajomości LOGa przez mieszkańców. Ogółem w powiecie kłodzkim 49% respondentów słyszało o LOG, a w powiecie rybnickim – 22%. **Szczególnie dobrze rozpoznawany jest LOG w Bystrzycy Kłodzkiej – 58% respondentów słyszało tam o organizacji, a niemal 13 wie dokładnie, czym się zajmuje.** W Domaszkowie co trzeci respondent zetknął się z marką LOG, a co szósty wie na czym polega jego działalność. Niepokojąco niska jest natomiast rozpoznawalność LOG w Leszczynach, a w szczególności w Mszanie, gdzie 4% respondentów w ogóle słyszało o LOG, a nikt nie wiedział czym się organizacja zajmuje.

Wykres 18. Rozpoznawalność LOG wśród mieszkańców

Czy słyszał(a) Pan(i) o Funduszu Lokalnym Masywu Śnieżnika (fundacji, w której działa p. Dorota Komornicka)?/ Funduszu Lokalnego Ramża (fundacji, w której działa p. Ewa Kluczniok), b) Czy wie Pan(i), czym zajmuje się Fundusz Lokalny Masywu Śnieżnika?

7.2. Znajomość nazwy „Działaj Lokalnie” i wiedza na temat celów i form „Działaj Lokalnie”

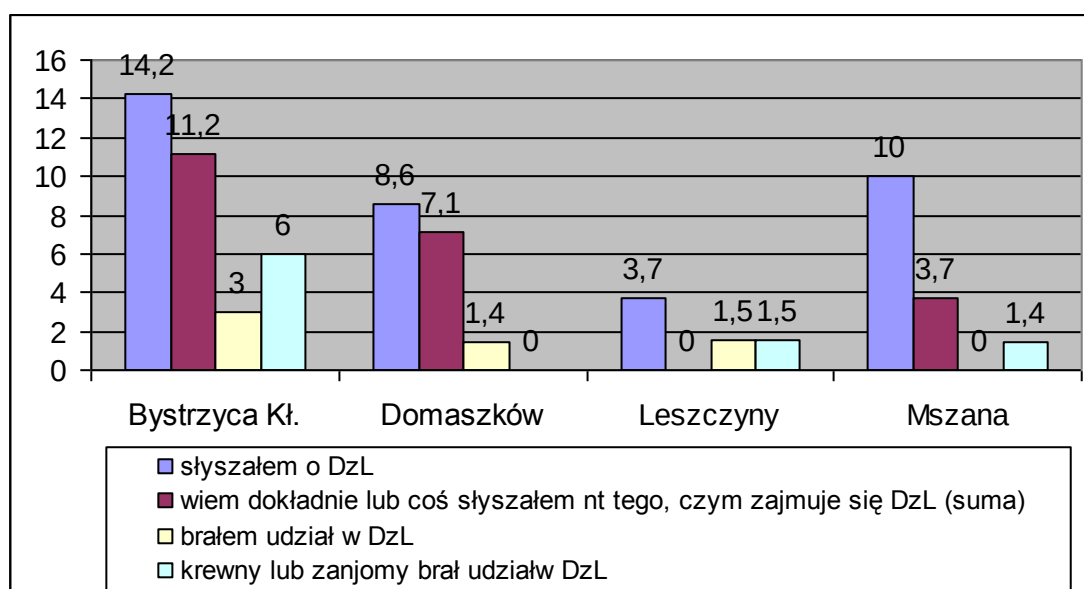
Program „Działaj Lokalnie” jest respondentom mniej znany niż instytucja LOG. W Bystrzycy i Leszczynach skala osób, które zetknęły się z nazwą programu jest na podobnym poziomie, co skala osób dokładnie zorientowanych w działalności LOG. Jednak w Domaszkowie LOG jest znacznie częściej rozpoznawany, niż „Dz L”. Odmiennie w Mszanie – ponad dwukrotnie więcej osób zetknęło się tam z „DzL” niż z LOG. **Ogółem, odsetek**

respondentów, którzy dokładnie wiedzą, jakie są cele lub formy działania programu jest bardzo niski i wynosi od 0 do 11%.

Mimo celowego doboru obszarów realizacji sondażu, wśród respondentów znalazła się zaledwie garstka osób, które brały udział w „DzL”, lub których krewni byli beneficjentami programu – od 1,4% do 3%. Na tym tle, fakt, że 6% bystrzyczan ma wśród krewnych lub znajomych uczestników programu wskazuje na relatywnie szeroki zakres docierania programu do mieszkańców.

Wykres 19. Rozpoznawalność i skala uczestnictwa w „DzL”

a) Czy słyszał(a) Pan(i) o programie „Działaj Lokalnie”? b) Czy wie Pan(i), na czym polega program „Działaj Lokalnie”? c) Czy brał(a) Pan(i) kiedykolwiek udział w „Działaj Lokalnie”? d) Czy ktokolwiek z Pana(i) krewnych lub znajomych brał udział w „Działaj lokalnie”?

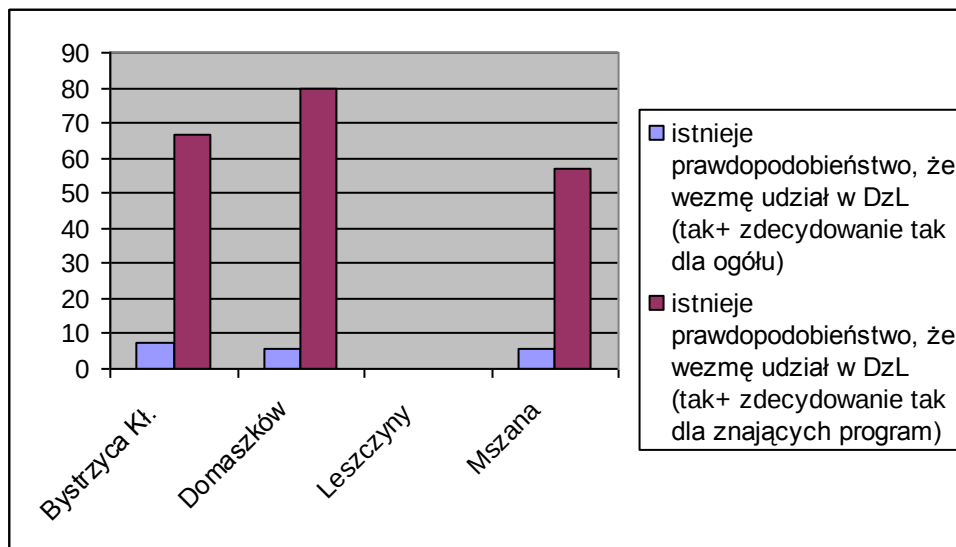

7.4. Uczestnictwo respondenta lub jego krewnych w „DzL” i ocena prawdopodobieństwa przez respondenta, że weźmie udział w „DzL”

Zastosowanym w badaniu wskaźnikiem postrzegania „DzL” jako otwartego i ogólnodostępnego programu oraz jednocześnie wskaźnikiem chęci do partycypowania w programie było (skierowane do osób, które słyszały o „Dz L”, ale nie brały w nim dotychczas udziału) pytanie, czy respondenci sądzą, że jest prawdopodobne, że w przyszłości wezmą udział w programie (por. wykres 20). **Pozytywnym zjawiskiem jest wysoki odsetek**

respondentów podających, że przewidują w przyszłości udział w „Dz L”- od 57% w Mszanie do 80% w Domaszkwie (przy czym ze względu na ogólnie niską znajomość programu pytanie było adresowane do niewielkiej liczby respondentów, w tym do nikogo w Leszczynach).

Wykres 20. Czy Pana(i) zdaniem istnieje prawdopodobieństwo, że w przyszłości weźmie Pan(i) udział w programie „Działaj Lokalnie”?

8. Ocena zmian w społeczności

Omawiane wskaźniki:

- **opinia na temat częstotliwości współpracy przez mieszkańców**
- **opinia na temat zmian w częstotliwości współpracy przez mieszkańców**

Diagnoza społecznej percepcji poziomu aktywności oraz dynamiki zmian w społeczności lokalnej obejmowała pytania o opinię, czy ogólnie mieszkańcy danej miejscowości często współpracują dla rozwiązywania problemów i czy respondenci dostrzegają w tej sferze jakieś zmiany. W badaniu przyjmowano, że jedną z konsekwencji sprawnie funkcjonującego programu „DzL” może być odczuwanie zmian w aktywności społecznej.

8.1. Opinia na temat częstotliwości współpracy przez mieszkańców

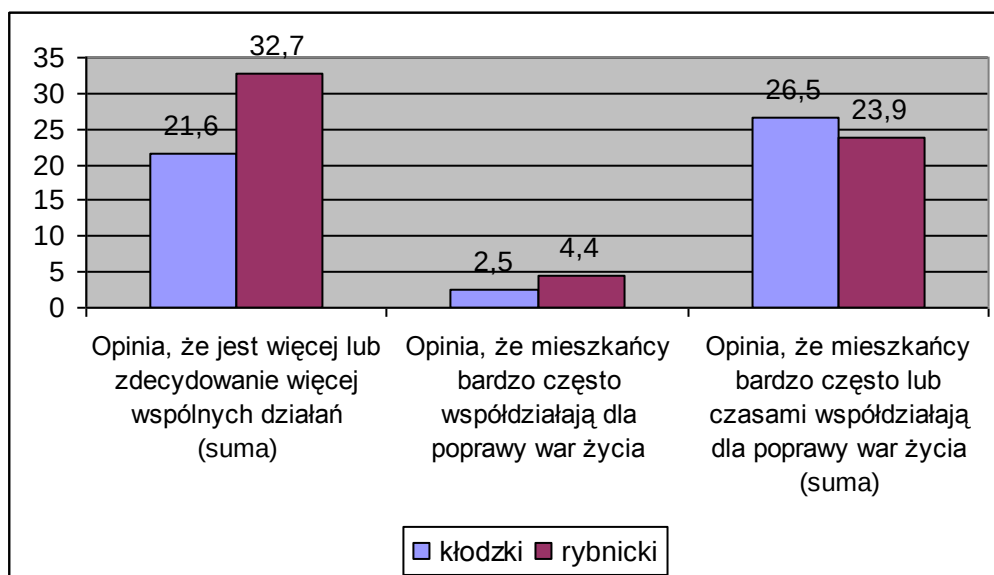
Respondenci z powiatu kłodzkiego nieznacznie częściej wyrażają opinię, że mieszkańcy ich gminy często lub czasami współdziałają dla poprawy warunków życia (por. wykres 21), przy czym rybniczanie nieco częściej są zdania, że mieszkańcy ich gmin bardzo często ze sobą współdziałają. Rozkład odpowiedzi na te pytania w podziale na cztery miejscowości (wykres 22) **potwierdza zaobserwowane wcześniej zależności – istnieje przepaść między opiniami w Bystrzycy Kłodzkiej, gdzie niecałe 13% osób podaje, że mieszkańcy czasami ze sobą współdziałają dla poprawy warunków życia i gdzie nikt z respondentów nie twierdzi, że takie działania zdarzają się bardzo często, a Domaszkowem, w którym 53% mieszkańców wyraża opinię że współpraca jest częsta lub zdarza się od czasu do czasu a 7% mówi, że współdziałanie jest bardzo częste.** Opinie mieszkańców są całkowicie zbieżne ze zgromadzonymi w sondażu danymi – w ogólnym odczuciu Bystrzyca Kłodzka jest miastem kompletnej społecznej apatii, a niedaleki Domaszków okazuje się gminą ponadprzeciętnie aktywnych obywateli. Przedstawione na wykresie 22 wyniki potwierdzają także wyższe odczucia na temat społecznej aktywności na wsiach, niż w miastach.

8.2. Opinia na temat zmian w częstotliwości współpracy przez mieszkańców

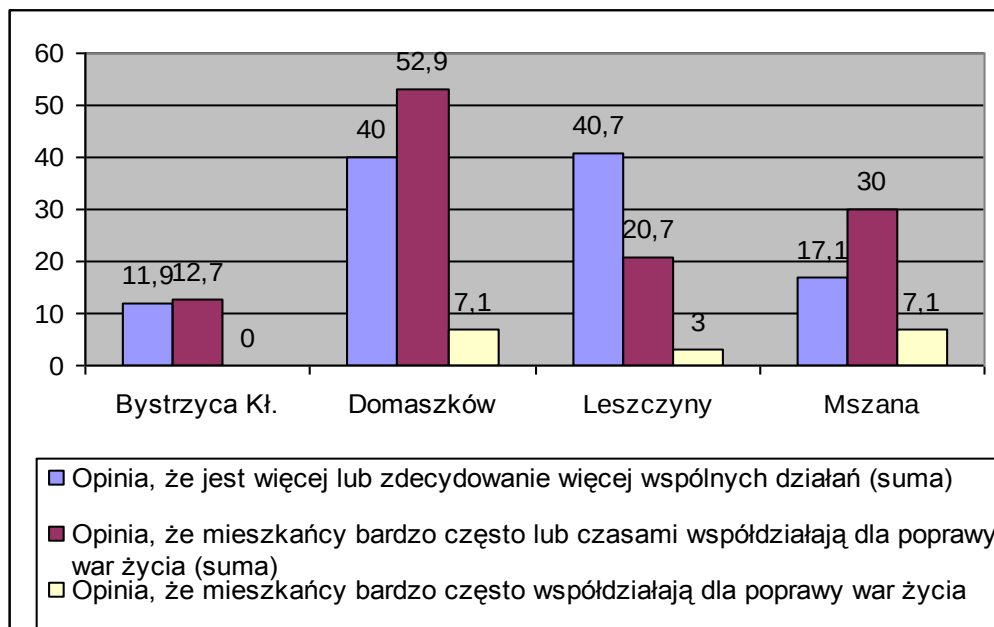
Nieco innego obrazu dostarczają dane na temat dynamiki zmian. Ogółem wzrost poziomu aktywności społecznej i obywatelskiej jest znacznie silniej odczuwany w miejscowościach powiatu rybnickiego. **Ponad 10 punktów procentowych więcej rybniczanie (33%) w porównaniu do mieszkańców powiatu kłodzkiego jest zdania, że nastąpił zdecydowany wzrost poziomu współpracy mieszkańców** (por. wykres 21). Jak widać na wykresie 22 dynamika zmian najsilniej odczuwana jest w Leszczynach. Poziom 40% mieszkańców w Leszczynach, którzy twierdzą, że nastąpił znaczny wzrost częstotliwości współpracy osób i 20% podzielających tę opinię w Mszanie, można uznać za bardzo wysoki. Należy jednak podkreślić, że nie zaobserwowano w badaniach korelacji między uczestnictwem lub znajomością programu „DzL” a dostrzeganiem zmian w aktywności mieszkańców. **Zmienną, która zarówno w całym zbiorze respondentów, jak i w poszczególnych miejscowościach koreluje dodatnio z postrzeganiem zmian w aktywności jest zadowolenie z miejsca zamieszkania. Można na tej podstawie formułować hipotezę o**

tym, że do pewnego stopnia zmienną pośredniczącą w aktywizacji społeczności lokalnej przez „DzL” może być oddziaływanie na standard i jakość życia w społecznościach lokalnych.

Wykres 21. Skala i dynamika działań społecznych w opinii mieszkańców dwóch powiatów

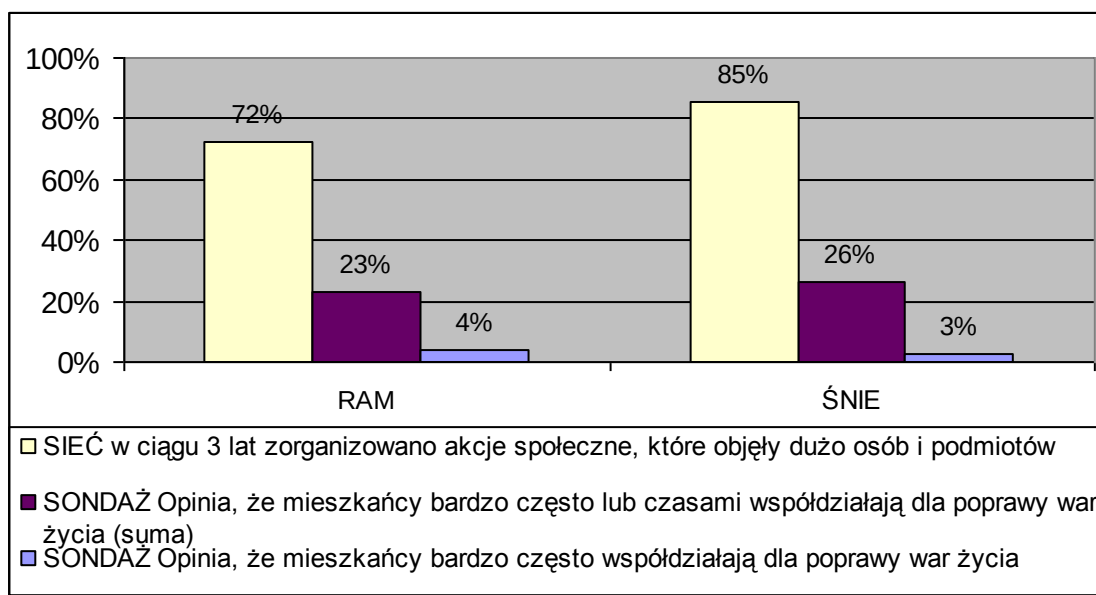
Wykres 22. Skala i dynamika działań społecznych w opinii mieszkańców czterech miejscowości

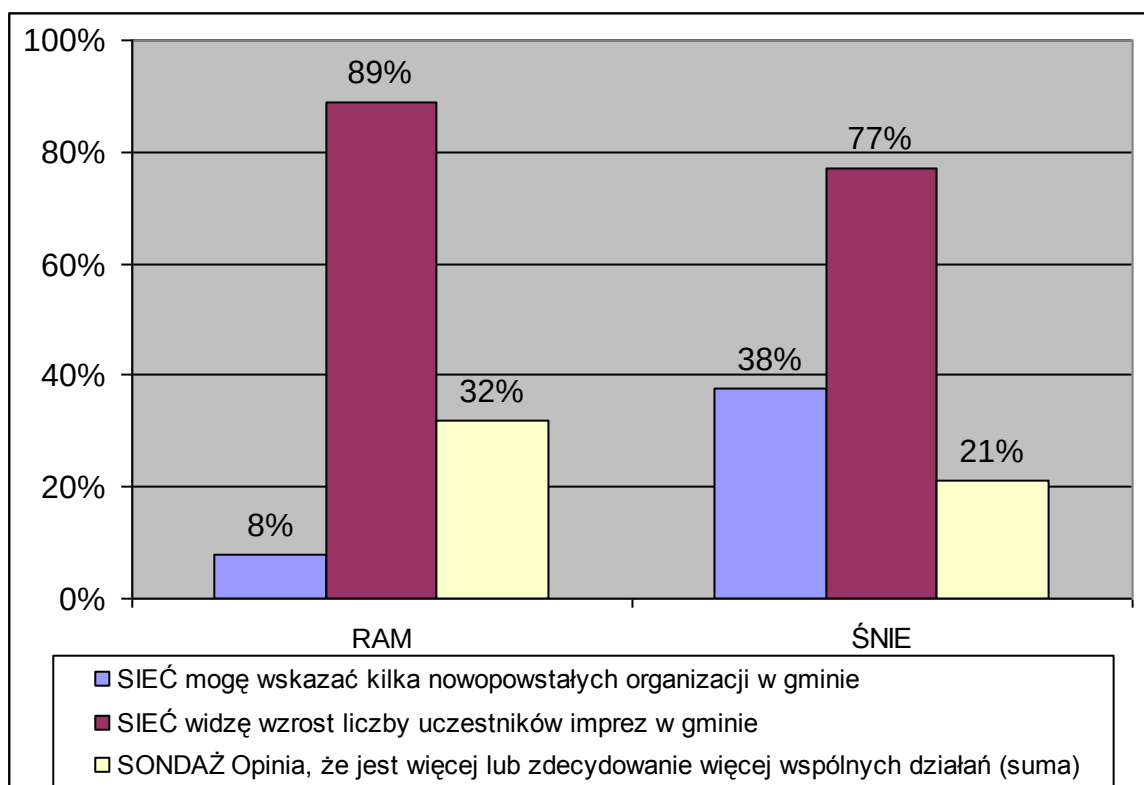
Porównanie zebranych w badaniach sieci i w sondażu wyników na temat poziomu i dynamiki aktywności społecznej daje przesłanki do **pozytywnych prognoz dla aktywizacji**

społecznej w Ramży. Wprawdzie (jak widać to na wykresie 23) ocena poziomu aktywności społecznej wyrażana przez przedstawicieli sieci i mieszkańców powiatu kłodzkiego jest wyższa niż w Ramży (85% członków sieci Śnieżnika i 72% sieci Ramży podaje, że w ciągu minionych 3 lat zorganizowano liczne masowe akcje społeczne, a 26% mieszkańców kłodzkiego i 23% rybnickiego uważa, że osoby w gminie czasami lub często współdziałają), to jednak **percepcja zmiany w ogólnym odbiorze jest silniejsza w Ramży.** Zarówno w sieci, jak i wśród mieszkańców o 10 punktów procentowych częściej wyrażana jest opinia, że nastąpił wyraźny wzrost w skali uczestnictwa osób w imprezach i poziomie aktywności społecznej mieszkańców. Jednakże, przedstawiciele sieci w Masywie Śnieżnika znacznie częściej wskazują na **powstawanie organizacji społecznych** (38% wobec 8% w Ramży) widzi ich gwałtowny wzrost. Potwierdzać to może **zaobserwowany w Bystrzycy rozdźwięk między dynamiczną i sprawnie funkcjonującą sferą działania sformalizowanych organizacji, nie przekładającą się w tym mieście na wzrost aktywności mieszkańców.** Odmienne w Ramży, nieco mniej efektywnej sieci LOG towarzyszą odczuwalne zmiany aktywności w wymiarze nieformalnego współdziałania mieszkańców.

Wykres 23. Sieć a mieszkańcy. Postrzeganie poziomu aktywności społecznej

Wykres 24. Sieć a mieszkańcy. Postrzeganie dynamiki aktywności społecznej

VI) WNIOSKI KOŃCOWE DOTYCZĄCE BUDOWANIA KAPITAŁU SPOŁECZNEGO PRZEZ LOKALNE ORGANIZACJE GRANTOWE

1. Pomimo bardzo trudnych warunków społeczno – ekonomicznych (brak dobrych praktyk działania obywatelskiego i wsparcia ze strony otoczenia instytucjonalnego) LOGi budują kapitał społeczny w środowisku lokalnym. **Jednak ich działania w małym stopniu przekładają się na szeroką aktywizację społeczności lokalnych.** Diagnozowana na poziomie mieszkańców skala formalnego i nieformalnego uczestnictwa w życiu publicznym społeczności, postrzeganie zmian w aktywności obywatelskiej w ostatnich dwóch latach oraz wartość ważnego wskaźnika „dobrego” kapitału społecznego - zaufania uogólnionego i do instytucji publicznych jest prawie we wszystkich badanych społecznościach niższy niż w skali kraju (z wyjątkiem przeznaczania 1% na rzecz organizacji pozarządowych).

Szczególnie niskie wyniki dotyczą:

- a) poziomu zaufania zgeneralizowanego - 6,8% w powiecie rybnickim (w tym zaledwie 5, 2% w Leszczynach) i 12, 7% w powiecie kłodzkim, wobec 19% w skali kraju,
- b) znajomości niespokrewnionej osoby, z którą respondent może podjąć współpracę – na poziomie od 23% w Leszczynach do 50% w Domaszkowie - wobec średniej krajowej 49%,
- c) ale także takich wskaźników jak: członkostwo w organizacjach społecznych, zaangażowanie w wolontariat czy poczucie sprawczości mieszkańców.

2. Sieci współpracy budują bardzo silny ale na razie enklawowy kapitał społeczny, który z czasem może objąć szersze grupy społeczne.

Dostrzeganie zmian w społeczności lokalnej (powstawanie nowych organizacji, wzrost aktywności), poziom sprawczości i podmiotowości, obu rodzajów zaufania (uogólnionego i do instytucji publicznych) jest znacznie wyższy w sieciach LOG, niż w całej społeczności. W przypadku Masywu Śnieżnika rozdzwięk między funkcjonowaniem sieci a aktywnością społeczności lokalnej dotyczy też przepływów finansowych. Sprawnemu *fundraisingowi* w sieci towarzyszy w Bystrzycy Kłodzkiej uczestnictwo w zbiórkach pieniędzy zaledwie 4,5% mieszkańców.

3. Cechy sieci, które w sposób istotny zmniejszają jej kapitałotwórcze oddziaływanie:

3.1. Brak inicjatywy do podejmowania międzygminnej i międzysektorowej partnerskiej współpracy instytucjonalnej (w badanych sieciach współpraca miała „wsobny” charakter; ograniczała się do obszaru jednej gminy i na ogół dotyczyła jednego typu instytucji np. szkół). Podjęcie współpracy utrudniają:

- a) **brak wiedzy wśród członków sieci na temat korzyści** z takiej współpracy,
- b) **niechęć samorządów** do podjęcia i wspierania takiej współpracy np. w formie finansowej – przekonanie o konieczności promowania interesu własnej gminy przede wszystkim,
- c) **trudności w zdobyciu środków** od lokalnych sponsorów na finansowanie inicjatyw wykraczających poza obszar jednej gminy,
- d) **trudności w komunikacji między grantobiorcami**: duże odległości między miejscowościami, przy jednoczesnym braku powszechnego dostępu do Internetu,
- e) **zróżnicowanie potrzeb na obszarze działania LOG** – różna specyfika gmin np. miejskich i wiejskich.

3.2. Brak możliwości kadrowych LOGa do wzmacniania procesu wyłaniania i rozwijania przywództwa w społeczności, w tym zwłaszcza prowadzenia szkoleń dla wolontariuszy, monitorowania rozwoju grantobiorców, włączania beneficjentów i ewentualnie stypendystów w działania LOG.

3.3. Przywódczy model działania liderów LOGa, koncentrowanie obowiązków i kompetencji przez lidera. Proces cedowania zadań i szkolenia następców jest słabo rozwinięty. Zjawisko to jest szczególnie niepokojące wobec procesu „wypalania się” dotychczasowych liderów sieci, a także narastającego zjawiska emigracji zarobkowej młodych ludzi w badanych społecznościach (we wszystkich badanych LOG-ach sygnalizowano ten problem).

3.4. Brak inicjatywy do rozszerzania sieci sponsorów przez LOG; w przypadku sektora biznesu wykorzystywanie sprawdzonych kontaktów nie doprowadza do uaktywniania całego potencjału lokalnego w tym zakresie i powoduje wyczerpywanie się zasobów do finansowania programu. Z kolei jednostronne opieranie się głównie na samorządach powoduje brak przejrzystości we wzajemnych relacjach i możliwość upolitycznienia .

3.5 Niezbyt dobry przepływ informacji na temat **alternatywnych sposobów finansowania** inicjatyw lokalnych, brak gromadzonych przez LOG banków danych na ten temat, a także systemu dostarczania tego typu informacji grantobiorcom.

3.6. **Niedostatecznie przejrzysty sposób działania komisji grantowej:** brak informacji zwrotnej na temat odrzuconych projektów, nie zawsze znane grantobiorcom kryteria oceny projektów, nieupublicznianie informacji o składzie komisji grantowej.

3.7. **W największym stopniu utrudnieniem jest zbyt duży obszar działania LOG**, który obejmuje w sieci społeczności o niejednorodnych potrzebach, utrudnia tworzenie więzi lokalnych, powoduje rozproszenie efektów.

4. Cechy sieci, które w zasadniczy sposób **sprzyjają budowaniu kapitału społecznego:**

4.1 Duży poziom **różnorodności partnerów** w sieci, szczególnie dobrze rozwijany poprzez system różnorodnych grantobiorców,

4.2 **Nadbudowywanie się sieci na tradycyjnym lokalnym potencjale organizacji typu *grassroots*** tak jak w przypadku włączania parafii w Ramży, kół gospodyń wiejskich w Pelplinie,

4.3 **Bardzo wysoki poziom zaufania uogólnionego w sieci LOG**, a także dobre postrzeganie programu i organizacji grantodawczej w konsekwencji również wysoki poziom zaufania do LOG,

4.4. **Stosunkowo wysoki poziom zaufania do samorządu lokalnego** (wyższy niż w skali kraju),

4.5. Wysoki poziom **podmiotowości, sprawczości i *ethosu*** wśród grantobiorców - gotowości do działania na rzecz społeczności lokalnej i promowania idei dobra wspólnego,

4.6. **Wzmacnianie istniejącego potencjału przywódców** w społeczności i przyczynianie się do wyłaniania nowych liderów z programu „DzL”,

4.7 Podnoszenie **kompetencji liderów w zakresie *fundraisingu***, a zwłaszcza pracy metodą projektów,

4.8. Dobry **przepływ informacji** w zakresie promocji „DzL”, jak i rozmów o problemach społecznych i sposobach ich rozwiązania,

4.9. Bardzo dobre **wsparcie techniczno-organizacyjne** w sieci, zwłaszcza dobre wykorzystywanie samorządów w tym zakresie, wspieranie się członków sieci w organizacji imprez itd.

5. W chwili obecnej **„przenoszenie” kapitału społecznego na społeczność lokalną zależne jest - jak sądzimy - w mniejszym stopniu od sposobu działania sieci LOG, którą na obecne warunki charakteryzuje duży potencjał w zakresie kapitałotwóczego oddziaływania, a bardziej od kontekstu lokalnego.** Kontekst ten tworzą w szczególności:

- a) warunki życia w środowisku lokalnym (poziom biedy, bezrobocia),
- b) zmiany gospodarcze (widoczna poprawa lub pogarszanie się koniunktury, lokalne inwestycje),
- c) szczególnie ważnym czynnikiem jest stabilność i sprawność samorządu, przede wszystkim w pozyskiwaniu funduszy i podejmowaniu inwestycji,
- d) poczucie zakorzenienia w środowisku lokalnym i związanego z nim zadowolenia z mieszkania w danym miejscu.

Dlatego przy relatywnie lepiej działającej sieci LOG w Masywie Śnieżnika, na poziomie społeczności lokalnej efekty „DzL” są znacznie słabiej odczuwane przez tę społeczność. LOG ma w tym środowisku znacznie trudniejsze warunki aktywizowania społeczności lokalnej. Jednocześnie, dostrzeganie przez mieszkańców terenu Ramży zmian w społeczności i zmian wywołanych przez program, (przy niższej tam znajomości LOGa i programu niż to ma miejsce w Śnieżniku) wynika prawdopodobnie **w większym stopniu z lepszej sytuacji gospodarczej i silniejszych związków ze środowiskiem lokalnym mieszkańców, niż z samego działania sieci LOG.**

Z tego właśnie powodu – jak sądzimy - LOG Masywu Śnieżnika uzyskuje znacznie lepsze efekty w zakresie budowania kapitału społecznego w Domaszkowie, w środowisku silnej wspólnoty wiejskiej, posiadającej jednocześnie dobrze zarządzające władze samorządowe (czego dowodzi poziom rozwoju infrastruktury, stabilny układ polityczny, ściąganie środków z Unii) niż w Bystrzycy, będącej zaniedbanym infrastrukturalnie układem miejskim. Formułujemy ostrożną hipotezę, że w Domaszkowie nastąpiło pozytywne złożenie się dwóch czynników: lepszej sytuacji gospodarczej gminy i większego tradycyjnego potencjału społeczności lokalnej. Domaszków charakteryzuje się wybitnie wysokimi wskaźnikami formalnej i nieformalnej aktywności obywatelskiej. Dla przykładu: przeznaczanie 1% na organizacje pożytku publicznego: 23% (Polska: 7%), członkostwo w

organizacjach społecznych: 26% (Polska: 23%), angażowanie się w wolontariat: 34% (Polska: 22%), przekonanie, że warto współpracować dla rozwiązania lokalnych problemów: 74% (Polska: 63%). Hipotezę, że „Działaj Lokalnie” przynosi w Domaszkowie szczególnie dobre efekty, ponieważ trafia na społecznie „dobry grunt” potwierdza skala uczestnictwa w festynach lokalnych (prawdopodobnie w dużym stopniu organizowanych w ramach „DzL”) – 74% uczestniczyło kilkakrotnie w ostatnich 2 latach, a w Bystrzycy było to tylko 14% mieszkańców.

6. Badania ujawniają również obecność różnych typów kapitału społecznego w powiecie kłodzkim i rybnickim.

W Ramży, na poziomie mieszkańców ujawnia się **typ rodzinno -„pragmatycznego”** (w sensie skłonności do podejmowania działań zorientowanych na pragmatyczne osiągnięcie celów, a nie manifestację więzi obywatelskich) kapitału społecznego: charakteryzuje się on:

- a) częstszymi kontaktami respondentów z krewnymi,
- b) wyższą skalą przepływów wewnątrzrodzinnych (pożyczki finansowe, pomoc w remontach itp.), - w obu miejscowościach, a szczególnie w wiejskiej Mszanie,
- c) niższym (niż w Śnieżniku) poziomem zgeneralizowanego zaufania,
- d) wyższym poziomem zaufania do instytucji, w szczególności: kościoła, szkoły, samorządu i NGO,
- e) znacznie silniejszymi związkami ze środowiskiem lokalnym: zadowoleniem z mieszkania w danym miejscu, poczuciem, że jest ono lepsze od innych i niską skłonnością do migracji, (73% w powiecie rybnickim wobec 52% w kłodzkim podaje, że nie chce wyjechać z miejsca zamieszkania) – utrzymującym się na wysokim poziomie zarówno w badanym środowisku wiejskim, jak i miejskim,
- f) umiarkowanym poziomem formalnej i nieformalnej aktywności obywatelskiej (z reguły wyższej niż w Bystrzycy i niższej niż w Domaszkowie),
- g) relatywnie wysokim poziomem takich działań jak: przeznaczanie 1%, udział w zbiórkach rzeczy, rozmawianie z władzami o lokalnych problemach (niemal 100% respondentów w Leszczynach uczestniczyło w takiej rozmowie).

W Masywie Śnieżnika na poziomie mieszkańców ujawnia się **typ obywatelsko-„krytycznego”** kapitału społecznego, który charakteryzuje się: słabszymi więziami rodzinnymi,

- a) wyższym udziałem w sieciach wymiany sąsiedzkiej i towarzysko-przyjacielskiej, zwłaszcza pomocy w znalezieniu pracy,
- b) częstszą opinią, że warto współpracować dla rozwiązania lokalnych problemów i znajomością potencjalnego partnera współpracy,
- c) częstszym udziałem w działaniach monitorujących życie publiczne (informowanie gazety, policji, władz o problemie lokalnym),
- d) wyższym poziomem zgeneralizowanego zaufania i niższym do instytucji lokalnych (szkoła, władze lokalne, parafia),
- e) częściej przeznaczanym 1% na organizację pożytku publicznego,
- f) większą mobilnością społeczną – respondenci, którzy deklarują chęć wyjazdu znacznie częściej niż w Ramży wskazują na takie pobudki, jak „chęć poprawy sytuacji bytowej swojej rodziny”, „chęć rozwoju, zdobycia nowych doświadczeń”.

W LOGu Masywu Śnieżnika zauważono również **bardzo duże różnice między Bystrzycą a Domaszkowem.**

Domaszków charakteryzuje się:

- a) większym poczuciem przywiązania do miejsca zamieszkania,
- b) większym poczuciem sprawczości i podmiotowości mieszkańców,
- c) szerszymi sieciami kontaktów towarzyskich i przepływów sąsiedzkich,
- d) bardzo wysokim odsetkiem członków organizacji - 25% (wyższy niż poziom w skali kraju)
- e) bardzo wysokim poziomem uczestnictwa w formalnych i nieformalnych działaniach obywatelskich (udział w spotkaniach itd.),
- f) częstszym postrzeganiem aktywności – wyrażaną w opinii, że mieszkańcy często lub bardzo często współpracują: 53% respondentów.

7. Sieci obu Logów w pewnym stopniu odzwierciedlają te cechy kapitału społecznego. (Z zastrzeżeniem, że istnieją znaczne różnice między siecią a kapitałem społecznym mieszkańców – m.in. dotyczące wyższego zaufania, poczucia sprawczości, sprawniej funkcjonującego *fundrisingu* – duży rozdźwięk jest szczególnie między siecią Masywu Śnieżnika a Bystrzycą Kłodzką). Dlatego LOGi powinny w swoich działaniach aktywizacyjnych brać pod uwagę lokalną specyfikę kapitału społecznego (np. w Ramży – uwzględniać rodzinne związki mieszkańców i na ich bazie tworzyć otwarte, włączające sieci, np. sieciując szkoły i grupy rodziców działające wokół nich, albo organizować projekty, do

których beneficjenci mają „wciągać” krewnych itp., w Śnieżniku – pożytkować sieci znajomości towarzyskich, uwzględniać skłonność mieszkańców do podejmowania takich działań, jak wolontariat itp.). Dobre efekty w zakresie budowania kapitału społecznego przynosi włączanie w takich społecznościach tradycyjnych wiejskich organizacji: zwłaszcza kół gospodyń wiejskich, klubów sportowych czy OSP. Uruchamiają one naturalne, sąsiedzko-znajomościowe powiązania w społeczności, instytucjonalizuje je (np. rejestracja kół gospodyń wiejskich w Pelplinie) uczą pracy metodą projektów i włączają w obieg formalnego poziomu społeczeństwa obywatelskiego.

8. Aktywizacja poprzez działania LOG następuje łatwiej/silniej na terenach wiejskich.

Szczególnie poczucie sprawczości i ogólna skłonność do współpracy jest tam wyższa. W pytaniu, czy „ludzie tacy jak ja, działając wspólnie...” Domaszków przekracza średnią krajową (63% w Polsce podaje, że jest sens takiej współpracy), a Bystrzyca i Leszczyny wypadają w tym wskaźniku bardzo słabo. Również częściej niż badane społeczności miejskie biorą one udział w działaniach opartych na wolontariacie, przeznaczają kwoty lub dary w zbiorkach społecznych, uczestniczą w festynach i spotkaniach lokalnych poświęconych konkretnym sprawom. Wyższy jest także potencjał obywatelski tych społeczności. Ich mieszkańcy częściej deklarują, że gotowi są do wzięcia udziału w takich działaniach. Nieco lepiej też postrzegają poziom aktywności w swoich społecznościach, a także w większym stopniu zadowoleni są ze swojej miejscowości.

9. Pożądane by było, aby LOGi nie tylko uwzględniały w projektach typ lokalnego kapitału społecznego, ale i otoczenie, które umożliwia oddziaływanie na kapitał społeczny – tzn. jeśli w Śnieżniku barierą dla „przenoszenia” kapitału społecznego z poziomu sieci na poziom mieszkańców są relatywnie złe materialne warunki życia, stagnacja i brak inwestycji lokalnych, **dobrze by było, żeby LOG orientował się na działania wspomagające wobec samorządu zorientowane na pozyskiwanie zewnętrznych środków dla swojego terenu.** Z uwagi na związki między zadowoleniem z miejsca zamieszkania a poziomem aktywności obywatelskiej i sprawczości być może część projektów w społecznościach mniej zakorzenionych należałoby ukierunkować na budowanie związków z terytorium.

VII) REKOMENDACJE

1. Cel programu

1.1. Ukierunkowanie dokumentów programowych na rozwój kapitału społecznego.

Analiza dokumentów monitoringowych nasuwa pytanie: co jest celem programu - czy granty mają służyć do jednoczesnej aktywizacji społeczności lokalnych i rozwiązywaniu problemów społecznych, czy też któryś z tych celów jest nadrzędny? Możliwa jest rozłączność lub sprzeczność tych celów. Konstrukcja programu wskazuje na priorytet aktywizacji społecznej, natomiast w kryteriach oceny projektów, umowach o dotację oraz regulaminie konkursu na pierwszym miejscu jest zgodność z potrzebami społeczności lokalnej. Jeśli granty służyć mają przede wszystkim rozwiązywaniu problemów, wówczas trzeba przyjąć, że wysiłek grantobiorców skoncentrowany powinien być w większym stopniu na uzasadnieniu wagi problemu, a nie na aktywizacyjnych sposobach jego rozwiązania.

Jako zagrożenie dla rozwoju kapitału społecznego widzimy możliwości pojawienia wśród nagrodzonych projektów takich, które rozwiązując ważny problem społeczny (np. badania przesiewowe na obecność raka piersi u kobiet) nie doprowadzają do powstania trwałych powiązań społecznych. **W celu ukierunkowania programu na rozwój kapitału społecznego zalecamy: sprecyzowanie i ujednolicenie zapisów dotyczących celu programu w dokumentach programowych. Proponujemy skoncentrowanie się na organizowaniu współdziałania w środowisku lokalnym i wysunięcie tego kryterium na plan pierwszy w ocenie projektu, a dopiero następnie branie pod uwagę adekwatności projektu do potrzeb społeczności lokalnej. Zalecamy również lepszą „operacjonalizację” procesu aktywizacji jaką ma wywołać projekt zapisaną w „Ogólnych zasadach konkursu” oraz w „Kryteriach oceny projektów”.**

2. Współpraca lokalna

2.1. Rozwój współpracy międzygminnej. W celu zwiększenia synergii działań lokalnych i rozprzestrzenia się kapitału społecznego poza sieć zalecamy w kolejnych edycjach **wyodrębnienie jednego lub dwóch większych grantów dla projektów partnerskich, obejmujących obszar co najmniej dwóch gmin lub więcej.** Mogą to być projekty branżowe, realizowane przez jeden typ instytucji np. szkoły lub koła gospodyń wiejskich lub też inne partnerstwa międzysektorowe. Byłoby dobrze, aby granty na te projekty nie

uszczuplały puli pieniędzy przeznaczonej na całą edycję. Zalecana jest współpraca z samorządami przy ich realizacji.

2.2. Sieciowanie. Podstawą do tworzenia partnerskich projektów powinny być **spotkania sieci, na których omawiano by wspólne dla obszaru problemy, a także podejmowano by próby ich hierarchizacji**. Zalecamy, aby spotkania takie inicjował LOG. Być może wskazane byłoby przeprowadzenie ich metodą planowania partnerskiego z udziałem samorządów. Proponujemy również, aby obowiązek diagnozowania problemów w ramach spotkań sieci wpisany był w obowiązki LOG w ramach podpisywanej z ARFP umowy o dotację.

2.3. Wielkość LOGa. W celu osiągnięcia efektu synergii działań, ułatwienia procesu sieciowania grantobiorców i włączenia samorządów w proces rozwoju, lepszej koncentracji oddziaływania programu na mieszkańców, zalecamy, aby zwłaszcza w początkowym okresie działania „DzL” jego **teren działania obejmował nie więcej niż np. 5 gmin – niewielki, w miarę homogeniczny obszar**.

2.4. Dobre praktyki:

- Budowanie partnerstwa lokalnego przy oparciu na innych programach poza „Działaj Lokalnie” (np. „Lider +”) przez co uzyskuje się efekt synergii.
- Wspieranie i włączanie do sieci tradycyjnych lokalnych instytucji (np. koła gospodyń wiejskich w Pelplinie, parafie w Ramży).
- Wspieranie wkładu własnego z 1% - budowanie postaw filantropijnych w społeczności lokalnej.

3. Zaufanie

3.1. Przejrzystość kontaktów z samorządem. W celu wyeliminowania, niekorzystnych z punktu widzenia budowania dobrego wizerunku LOG w środowisku lokalnym, form wzajemnych kontaktów LOGa z władzami lokalnymi zalecamy **stworzenie „karty zasad współpracy z samorządem”**. Z uwagi jednak na zróżnicowanie kontekstów lokalnych proponujemy, aby karta zasad została wypracowana przez operatora programu w dyskusji z LOG . Sugerujemy do rozważenia następujące kwestie:

- a) faktyczną rozłączność administracyjną LOG od samorządu (np. pracownicy samorządu nie powinni pełnić funkcji liderek w LOG)
- b) określony „parytet” przedstawicieli samorządów w komisji grantowej
- c) określony limit wkładów własnych LOGa ze środków samorządowych
- d) w miarę możliwości: odrębną od samorządu siedzibę, adres mailowy itp.

3.2. Przejrzystość działania komisji grantowej. LOGi powinny przywiązywać większą wagę do sposobu działania komisji grantowej lub też operator programu powinien lepiej egzekwować istniejące zapisy dotyczące zasad przejrzystości i etyczności jej działania. W celu zwiększenia obiektywizacji oceny projektów, wyeliminowania „mieszania ról” członków komisji grantowych, a także możliwych sytuacji konfliktu interesów zalecamy:

- a) tworzenie w miarę możliwości dużych komisji grantowych (nie mniej niż 8 osób),
- b) reprezentację trzech (czterech) sektorów w KG,
- c) obowiązek zgłaszania przez członków komisji grantowych wszystkich swoich afiliacji instytucjonalnych,
- d) sposób dobierania członków KG powinien być jasno określony i znany grantobiorcom,
- e) upublicznianie informacji o składzie komisji grantowej,
- f) lepsze egzekwowanie istniejących w regulaminie zapisów na temat konfliktu interesów,
- g) przekazywanie grantobiorcom informacji zwrotnej na temat przyczyn odrzucenia projektu

4. Rozwój przywództwa w społeczności

4.1. Kształcenie grantobiorców. LOGi powinny z większą świadomością przyczyniać się do podnoszenia jakości wyłonionych przez programy nowych liderów między innymi poprzez wdrożenie systemu „tutoringu” dla grantobiorców.

4.2. Rozwój programów nastawionych na budowanie przywództwa w społeczności. W celu utrwalenia aktywizacji lokalnej zalecamy równoległe wdrażanie innych programów wyłaniania nowych liderów np. szkoły liderów czy aktywizowania mieszkańców; np. grup rodziców działających przy szkołach, przedszkolach. Szkolenia mogłyby odbywać się kaskadowo: szkolenie pracowników LOG, którzy następnie będą szkolić lokalnych liderów.

Istnieje także potrzeba rozpowszechniania przez LOGi praktyki podtrzymywania przez grantobiorców kontaktów z beneficjentami ostatecznymi i włączanie ich w dalsze działania.

4.3. Kształcenie liderów LOG. W celu zwiększenia umiejętności pracy w zespole, decentralizowania obowiązków i kompetencji przez liderów LOG zaleca się wdrożenie dla nich programów z *leadershipu* (cedowanie obowiązków zarządzanie pracą w zespole). Taka potrzeba istnieje zwłaszcza wobec sygnalizowanego procesu „wypalania się” dotychczasowych liderów, a także narastającego zjawiska emigracji zarobkowej młodych ludzi w badanych społecznościach i perspektywy braku „następców”.

4.4. Rozwój wolontariatu. Byłoby wskazane, aby LOGi lepiej wykorzystywały do pracy przy realizacji programów wolontariuszy, a także utrzymywały z nimi długofalową współpracę. Zwłaszcza wskazane byłoby włączać te działania byłych stypendystów, jeśli LOGi prowadzą jednocześnie programy stypendialne.

5. Przepływ informacji

5.5. Informacje na temat finansowania inicjatyw lokalnych. Dalszy rozwój inicjatyw lokalnych mógłby przebiegać dynamiczniej dzięki prowadzeniu przez LOGi banków danych o alternatywnych źródłach finansowania inicjatyw lokalnych. Pożądane byłoby kierowanie grantobiorców do innych sponsorów, zwłaszcza tych których projekty odrzucono w konkursach „DzL”.

5.6. Informacje na temat finansowania programu „DzL”. Byłoby wskazane wcześniejsze informowanie liderów LOG o wysokości dotacji kolejnych edycji przez operatora programu. Pozwoliłoby to na lepsze planowanie kampanii promocyjnej programu.

6. Rozwój wiedzy na temat kapitału społecznego

6.1. Szkolenia na temat kapitału społecznego. Zalecamy, aby działacze LOG zostali przeszkoleni na temat kapitału społecznego w kontekście ewaluacji. Wskazane byłoby, aby w dalszej kolejności szkolenia takie objęły również grantobiorców. Być może część takich szkoleń mogłoby przeprowadzić studenci - stażyści z ISNS UW.

6.2. Monitoring rozwoju kapitału społecznego W celu rozwoju samoświadomości pracowników LOG na temat kierunku, w jakim zmierza wywołana przez program aktywizacja, ocenie dotychczasowych efektów i podjęcia ewentualnych korekt, lepszemu planowaniu przyszłych działań zalecamy prowadzenie trwałego monitoringu rozwoju kapitału społecznego poprzez następujące wskaźniki: (w podziale na rozwój kapitału w sieci LOG i rozwój kapitału w społeczności).

<i>Rozwój kapitału społecznego w sieci LOG:</i>	<i>Rozwój kapitału społecznego w społeczności:</i>
• Liczba włączonych w programy wolontariuszy (pod warunkiem stworzenia precyzyjnej metodologii ich ustalania) • liczba wolontariuszy pracujących w LOG • liczba nowych, w stosunku do poprzedniej edycji, partnerów pomocniczych LOGa • liczba nowych, w stosunku do poprzedniej edycji, grantobiorców • rozwój zróżnicowania grantobiorców • liczba wyłonionych w programie liderów i podjęte przez nich działania	• liczba organizacji pozarządowych, • frekwencja wyborcza, • przeznaczanie 1%, • stopa odpływu migracyjnego.

7. Wybór społeczności do programu

7.1. Kryteria stania się LOGiem. W celu lepszego dopasowania kontekstu lokalnego do specyfiki programu „Działaj Lokalnie” i zwiększenia efektów oddziaływania programu na społeczność lokalną, w systemie rekrutacji społeczności i organizacji do udziału w programie należy brać pod uwagę następujące kryteria:

- a) poziom inwestycji samorządowych, (pożądany możliwie wysoki)
- b) pozyskiwanie przez samorząd środków UE, (liczba uzyskanych „grantów”)
- c) liczba i zróżnicowanie podmiotów gospodarczych,
- d) dochód gminy w przeliczeniu na mieszkańca,
- e) wykazanie się trwałymi i zróżnicowanymi źródłami finansowania z sektora przedsiębiorstw.

Załącznik do rekomendacji

Uwagi i propozycje dotyczące konstrukcji kart: „Karta sprawozdawcza z przeprowadzonego monitoringu z postępów prac lokalnej organizacji grantodawczej”, „Karta przyjęcia sprawozdania końcowego”, „Umowa o dotację z LOG” z punktu widzenia monitorowania przez operatora programu rozwoju kapitału społecznego w organizacjach grantowych.

1) Główny monitoring przeprowadzany jest przede wszystkim w LOGach (beneficjent bezpośredni ARFP). W otrzymanych materiałach brak jest zasadniczo informacji z wyjątkiem p. 9 **„Karta Przyjęcia Sprawozdania Końcowego”** na temat sposobu monitorowania projektów przez grantobiorców LOG- a. W sprawozdaniach znajdują się jednak informacje uwzględniające dane pochodzące z monitoringów dokonywanych przez grantobiorców. W dodatku wiadomo, że nie wszystkie organizacje przeprowadzały takie monitoringi. Np. w LOGu Masywu Śnieżnika przeprowadzono ich tylko w 15 na 21 dofinansowanych projektów. Powstaje pytanie czy LOGi mają obowiązek przeprowadzania monitoringu u wszystkich grantobiorców, a jeśli nie, to jakie są kryteria wyboru?

2) Nie wiadomo w jaki sposób zbierane są informacje nt. „sieciowych” efektów programu p. 14 – 16 **„Karta Przyjęcia Sprawozdania Końcowego”**. Znajdują się tutaj duże ilości bardzo dziwnych danych liczbowych nt. powstałych koalicji itd. Być może wskazane byłoby opracowanie jakiejś metodologii ustalania tych efektów. Nie wiadomo również jak przeliczane są niefinansowe (p. 13 **„Karta Przyjęcia Sprawozdania Końcowego”**) wkłady grantobiorców. Informacja bardzo ważna dla określania finansowego potencjału sieci. Być może należy to doprecyzować, zadać pytanie, co konkretnie wchodzi w skład niefinansowego wkładu zebranego przez grantobiorców albo w ogóle zrezygnować z tej kategorii.

3) Proponujemy przenieść pytania z II części **Karty Sprawozdania z Przeprowadzonego Monitoringu** – „Ogólne informacje o społeczności, w której realizowany jest program” do kwestionariusza kwalifikującego organizacje do stania się LOGiem. To są ważne informacje na temat lokalnego kontekstu działania.

Proponujemy także, aby w p. 3 tej części zapytać o konkretne wskaźniki dobrych kontaktów z samorządem np.:

- czy gminy na terenie działania LOG posiadają program współpracy z NGO?
- czy na terenie działania LOG realizowane były programy na rzecz współpracy samorządów z mieszkańcami (NGO)?
- inne przykłady i dobre praktyki takiej współpracy w podziale na gminy.

4) W pyt. 4 „Karty Sprawozdania” być może należało by opracować wskaźniki dotyczące stanu integracji społecznej (np. przykłady wspólnych działań). Respondenci udzielają bardzo ogólnych odpowiedzi, które trudno jest porównywać. Nie wiadomo, jakiego okresu dotyczą informacje dotyczące charakterystyki społeczności - czy przed czy po realizacji programu.

5) Być może warto dodać w tej części pytanie o liczbę organizacji pozarządowych na terenie objętym programem, a także o główne problemy społeczności (pomoże to m.in. w określeniu priorytetów programowych).

6) W „**Karcie sprawozdania z przeprowadzonego monitoringu**” - należy dookreślić kategorię partnera. Czy definiuje go każdy kontakt, nawet jednorazowy z organizacją czy nie? Być może wskazana byłaby tutaj jakaś ranga tych partnerów np. wg. Zastosowanego w niniejszych badaniach kwestionariusza przygotowanego do badań telefonicznych.

7) W III części – „**informacje dotyczące programu**” pyt 4: dotychczasowe rezultaty „DzL” w społeczności – widoczne są kłopoty z odpowiedzią na to pytanie: wpisywane są bądź działania programu, bądź współpraca z podmiotami. Analogicznie w pyt 5) „zmiany w społeczności lokalnej” należało by zaproponować przykładowe wskaźniki zmian.

8) Na potrzeby przyszłej ewaluacji warto rozdzielić informacje w **raporcie końcowym** dotyczące miejsca działania organizacji i miejsca realizacji projektu. Brak jest takich informacji w materiałach.

VIII) ZAŁĄCZNIKI

Kwestionariusz wywiadu telefonicznego

Uwaga: przed realizacją badania niniejszy kwestionariusz został przekonwertowany w samokodujący się kwestionariusz w Excelu. Ze względu na umieszczenie w nim kafeterii w makrach w tym miejscu prezentujemy wersję sprzed zmiany formatu.

BADANIE ODDZIAŁYWANIA PROGRAMU „DZIAŁAJ LOKALNIE IV” NA KAPITAŁ SPOŁECZNY

KWESTIONARIUSZ WYWIADU TELEFONICZNEGO Z LOG, BENEFICJENTAMI I PARTNERAMI POMOCNICZYMI LOGÓW (wersja po pilotażu z 21.01.07)

I. Wstępna informacja do wywiadu z partnerem **pomocniczym**

Dzień dobry, nazywam się Dzwonię z Ośrodka Ewaluacji w Warszawie. Ośrodek nasz na zlecenie Polsko – Amerykańskiej Fundacji Wolności prowadzi badanie na temat aktywizacji środowiska lokalnego i kapitału społecznego. Chciałabym porozmawiać z Panem (Panią) na ten temat. Bylibyśmy zainteresowani doświadczeniami Pana(i) instytucji / organizacji w realizowaniu przedsięwzięć na rzecz środowiska lokalnego, a także poznać Pana (i) opinie na ten temat. Badanie ma charakter anonimowy.

(Jeśli respondent dopytuje się, dlaczego został wybrany wspominamy, że jego organizacja/ instytucja została wymieniona jako działająca na rzecz środowiska lokalnego, a on wskazany jako kompetentny informator).

II. Wstępna informacja do wywiadu z **logiem i beneficjentami**.

Dzień dobry, nazywam się Dzwonię z Ośrodka Ewaluacji w Warszawie. Ośrodek Ewaluacji, na zlecenie Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności prowadzi badanie na temat IV edycji programu Działaj Lokalnie”. Chciałabym porozmawiać z Panem(Panią) na ten temat, zwłaszcza, że o ile mi wiadomo, Pana(Pani) organizacja otrzymała dofinansowanie z tego programu.

Naszym celem jest zbadanie oddziaływania programu na aktywizację lokalną i na kapitał społeczny. Zależy mi na tym, aby zebrać Pana(i) opinie oraz doświadczenia Pana(i) organizacji. Informacje te posłużą podsumowaniu programu w skali kraju oraz wypracowaniu rekomendacji na przyszłość. Badanie jest anonimowe – w raporcie nie będziemy podawać Pana/i nazwiska. Skupimy się na opisie doświadczeń, dobrych praktyk i trudności.

Ogólne instrukcje dla ankietera:

- 1. Przed rozpoczęciem wywiadu zapoznaj się z ”topografią” LOG- a i usytuowaniem rozmówcy na tej mapie (mapki w załączniku). Jest to szczególnie ważne w przypadku pytań dotyczących aktywizacji poza terenem zamieszkania respondenta.*
- 2. Wywiady w danej sieci zaczynaj od rozmowy z LOG-iem.*

3. Przed prowadzeniem wywiadów w danym LOG-u zapisz imię i nazwisko jego lidera i zwyczajową nazwę LOGa w środowisku lokalnym. To ważne! Respondenci mogą używać tych określeń w pytaniach o rolę LOGa.

4. W przypadku dwóch edycji (Masyw Śnieżnika i Iława) interesuje nas ich łączny obraz (np. w pytaniach o źródła finansowania mamy na myśli, jakie podmioty ogółem dostarczyły najwięcej środków).

5. W przypadku pytań kierowanych do samorządów lokalnych, jeśli zmienił się samorząd (burmistrz, starosta) – pytania kierujemy do poprzednich władz lub obecnych, kompetentnych urzędników samorządu.

6. W kafeterii nie odczytujemy kategorii „trudno powiedzieć”

Metryczka

Respondentem jest (zaznaczyć): a) LOG b) grantobiorca, c) partner pomocniczy

Pełna nazwa podmiotu i lokalizacja :

A. Przywiązanie do miejsca zamieszkania

1. W jakim stopniu jest Pan(i) **zadowolony(a)** z tego, że mieszka Pan(i) w swojej miejscowości?

- a) Bardzo zadowolony
- b) Raczej zadowolony
- c) Raczej niezadowolony
- d) Bardzo niezadowolony
- e) Trudno powiedzieć

W przypadku wybrania odpowiedzi a, b, c, d, proszę powiedzieć dlaczego Pan(i) tak uważa?

2. Czy Pana(i) zdaniem miejscowość, w której Pan(i) mieszka jest pod jakimś względem **lepsz**a od innych, czy też nie jest ?

- a) Tak, jest lepsza
- b) Jest taka sama jak inne
- c) Jest gorsza od innych
- d) Trudno powiedzieć

W przypadku wybrania odpowiedzi a lub c, proszę powiedzieć dlaczego Pan(i) tak uważa?

3. Czy gdyby miał(a) Pan(i) takie możliwości to **wyjechałby** Pan (i) ze swojej miejscowości na stałe?

- a) Zdecydowanie tak
- b) Raczej tak
- c) Raczej nie
- d) Zdecydowanie nie
- e) Trudno powiedzieć

W przypadku wybrania odpowiedzi a b c proszę powiedzieć dlaczego

B. Zaufanie

4. Z dwóch **opinii dotyczących życia społecznego** w Polsce proszę wybrać tę, która jest bliższa Panu(i) poglądom

- a) Ogólnie rzecz biorąc większości ludzi można dzisiaj zaufać
- b) W stosunkach z innymi trzeba być raczej ostrożnym
- c) Trudno powiedzieć

5. Czy ogólnie rzecz biorąc ma Pan(i) zaufanie lub nie ma Pan(i) zaufania do:

*Uwaga dla ankieterki: omijamy w kafeterii podmioty z którymi rozmawiamy, **zdecydowanie** nie odczytujemy kategorii trudno powiedzieć, wpisujemy, gdy respondent rzeczywiście nie wie jak odpowiedzieć)*

	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Trudno powiedzieć
Najbliższej rodziny					
Przyjaciół i znajomych					
Swoich sąsiadów					
Współpracowników					
Władz lokalnych					
Parafii					
Szkoły					
LOGA (wpisujemy oficjalną i zwyczajową nazwę organizacji dla danej społeczności)					
Innych organizacji pozarządowych w Pana/i społeczności					

6. Proszę wymienić inne **osoby** lub **instytucje publiczne** (nie wymienione wyżej) w Pana(i) społeczności do których ma Pan(i) zaufanie.

(Jeśli respondent nie chce podać nazwiska osoby wpisujemy: osoba prywatna)

.....
.....

C. Problemy mieszkańców

7. Na jakie **problemy napotykają mieszkańcy w Pana(i) gminie/ powiecie/parafii/obszarze działania LOG?**

Jeśli rozmawiasz z partnerem pomocniczym, który jest n.p. pracownikiem instytucji gminnej, wtedy pytasz: „...w Pana(i) gminie”, pracownikiem inst. powiatowej – wtedy pytasz: „...w powiecie”, księdzem – wtedy pytasz: „... w parafii”, przedstawicielem LOG – wtedy pytasz: „... na obszarze LOG”

Jeśli respondent nie zaczyna odpowiadać spontanicznie, wtedy podpowiadamy mu kategorie i zaznaczamy w kolumnie A1.

Jeśli pojawiają się inne kategorie to wpisujemy je ponumerowane wg. kolejności wskazań w kategorii "inne" i dalej zadajemy do każdej z nich poniższe pytania.

8. Czy mógłby Pan(i) powiedzieć **na czym te problemy polegają?**

Odpowiedzi zaznaczamy w kolumnie A.2.

9. Czy te problemy są w jakiś sposób **rozwiązywane?**

Jeśli respondent odpowiada tak - to zadajemy pytanie, w jaki sposób są one rozwiązywane, jeśli odpowiada nie - to zadajemy pytanie, co należy zrobić aby je rozwiązać – odpowiedź wpisujemy w kolumny A3.

A. Grupy społeczne	A1 Obecność problemów	A.2 Rodzaj problemów	A3 Rozwiązywanie problemów	ew. uwagi
Dzieci			Tak – Nie –	
Młodzież			Tak Nie	
Dorośli			j.w	
Kobiety			j.w	
Ludzie starsi			j.w	
Inne kategorie 1. 2. 3. 4. 5.			j.w	

A teraz chcemy porozmawiać o państwa współpracy z takimi podmiotami jak np. instytucje państwowe i samorządowe, organizacjami pozarządowymi, biznesem.)

D. Struktura i dynamika sieci

10. Proszę pomyśleć o **podmiotach, z którymi współpracowali** Państwo w ciągu ostatnich trzech lat dla rozwiązania problemów mieszkańców gminy lub powiatu (np. realizowali Państwo wspólne zadania, przekazywali sobie środki, udzielali wsparcia technicznego, konsultacji). Jak często podejmowali Państwo współpracę z?

(Czytamy kolejno podmioty z tabeli i kafeterię)

A. Podmiot współpracy	B. Jak często podejmowano współpracę?
a) Samorząd gminny	a) bardzo często b) od czasu do czasu c) jednorazowo d) wcale
b) Samorząd powiatowy	a) b) c) d)
c) Firmy prywatne	a) b)

	c) d)
d)Lokalne organizacje pozarządowe	a) b) c) d)
e)Krajowe organizacje pozarządowe	a) b) c) d)
f)Szkoły	a) b) c) d)
g)Ośrodki Pomocy Społecznej	a) b) c) d)
h)Parafie	a) b) c) d)
j)Inne (jakie)	a) b) c) d)

12. A teraz chcielibyśmy wiedzieć z jakimi pięcioma podmiotami współpracowali Państwo w ostatnich trzech latach najściślej?

Instrukcja dla ankieterki: ewentualnie powtarzamy – „ dla rozwiązania problemów mieszkańców gminy lub powiatu ” i jeśli respondent zapyta, co znaczy „współpracowali” proszę wyjaśnić: „chodzi nam o to, z kim realizowali państwo jakieś zadanie, program lub nawet spontaniczny pomysł, który miał na celu poprawić to, jak się żyje ludziom w tej okolicy”)

*Ankieterko, jeśli respondentem jest przedstawiciel **podmiotu administracji** samorządowej i rządowej (samorząd, szkoły, centra informacji itp.) odczytaj poniższą wersję pytania:*

Proszę pomyśleć o podmiotach, z którymi **współpracowali Państwo** w ciągu ostatnich trzech lat dla rozwiązania problemów mieszkańców gminy lub powiatu. Chodzi nam o te działania, które były realizacją jakiegoś programu lub pomysłu zmian, a nie o takie, które polegały tylko na służbowych kontaktach. Z jakimi pięcioma podmiotami współpracowali Państwo w realizacji tego typu zadań najściślej?

*Instrukcja dla ankieterki: proszę ustalić nazwy podmiotów, w stopniu umożliwiającym ich zidentyfikowanie – dokładną nazwę lub zwyczajową wraz z nazwiskiem osoby prowadzącej oraz **miejscowość**, w której znajduje się podmiot.*

Nazwy wpisz w kolumnie A1, a miejscowości odpowiednio w kolumnie A2.

Chcielibyśmy teraz zapytać Panią/Pana, na czym polegała współpraca z tymi podmiotami.

13. Czy od wymienionych podmiotów otrzymali Państwo w ciągu ostatnich trzech lat jakieś **środki finansowe** lub przekazali tym podmiotom jakieś pieniądze (w tym: zlecając lub kontraktując określone zadania do realizacji)?

Ankieterko, jeśli respondentem jest przedstawiciel jednostki rządowej lub samorządowej, dodaj: „Chodzi o przekazy finansowe poza tymi, do których bezwzględnie zobowiązuje ustawa.”

Instrukcja dla ankieterki: odczytuj po kolei 5 partnerów i dla każdego odczytuj kafeterię:

- a) otrzymaliśmy od nich środki finansowe,
- b) przekazaliśmy im środki finansowe,
- c) ani nie otrzymaliśmy, ani nie przekazaliśmy im środków finansowych

Odpowiedzi zaznacz w kolumnie A3

14. Czy od wymienionych podmiotów otrzymali Państwo lub ofiarowali im w ciągu ostatnich trzech lat jakąś **pomoc techniczno-organizacyjną**? Czy zdarzyło się np. użyczać sobie sprzętów, samochodu, sal, „własnych rąk” do pracy i tym podobne?

Instrukcja dla ankieterki: odczytuj po kolei 5 partnerów i dla każdego odczytuj kafeterię:

- a) otrzymywaliśmy od nich tego typu pomoc
- b) udzielaliśmy im tego typu pomocy
- c) ani nie otrzymaliśmy, ani nie udzielaliśmy im tego typu pomocy

Odpowiedzi zaznacz w kolumnie A4

15. Czy z przedstawicielami wymienionych podmiotów **omawiają Państwo problemy** społeczne mieszkańców gminy lub powiatu, w tym np. potrzeby zmian lub możliwości wspólnego działania?

Instrukcja dla ankieterki: odczytuj po kolei 5 partnerów i dla każdego odczytuj kafeterię:

- a) Tak, takie rozmowy są na porządku dziennym
- b) Tak, zdarza się to dosyć często
- c) Tak, choć zdarza się to okazjonalnie
- d) Nie zdarza się to raczej lub zdarza się bardzo rzadko

Ankieterka: odpowiedzi zaznacz w kolumnie A5

16. Czy z przedstawicielami tych podmiotów zdarzyło się rozwiązać jakąś trudną sprawę **tylko** dzięki **osobistym znajomościom**?

(jeśli respondent ma problemy z odpowiedzią pytamy: czy gdyby nie znał kogoś osobiście, to nie załatwił by jakiejś konkretnej sprawy).

Instrukcja dla ankieterki: odczytuj po kolei 5 partnerów i dla każdego odczytuj kafeterię:

- a) Tak, takie rozwiązania są na porządku dziennym
- b) Tak, zdarza się to dosyć często

- c) Tak, choć zdarza się to okazjonalnie
d) Nie zdarza się to raczej lub zdarza się bardzo rzadko
Ankieterka: odpowiedzi zaznacz w kolumnie A6

17. We współpracy Państwa z wymienionymi podmiotami – **po czyjej stronie była zwykle inicjatywa działań?**

Instrukcja dla ankieterki: odczytuj po kolei 5 partnerów i dla każdego odczytuj kafelety:

- a) raczej po ich stronie
b) raczej po naszej stronie,
c) rozkładała się z grubsza po równo

Odpowiedzi zaznacz w kolumnie A7

Odpowiedzi na pytania 1-6 ankieter zaznacza w kolumnach:

A1 Nazwy podmiotów	A2 lokalizacja	A3 środki finansowe	A4 pomoc techniczno-organizacyjna	A5 przepływ informacji	A6 kontakty nieformalne	A7 Inicjatywa	
1)....		A /B/C	A/B/C	A/B/C/D	Nie/tak – polegało to na...	A/B/C	
2)...		j.w.	j.w.	j.w.	j.w.	j.w.	
3)...		j.w.	j.w.	j.w.	j.w.	j.w.	
4)....							
5)...							

18. Czy w ciągu ostatnich trzech lat **rozpoczęli Państwo współpracę** (polegającą np. na realizacji wspólnych zadań, przekazywaniu sobie środków, udzielaniu wsparcia technicznego, konsultacji) z jakimiś podmiotami (np. samorządami, parafiami, organizacjami pozarządowymi, biznesem itp.)?

- a) nie, nie ma takich podmiotów → *przejdź do następnego pytania*
b) tak, są takie podmioty → *zapytaj:*

„Jakie to podmioty, proszę wymienić 3 najważniejsze?”

(oczywiście mogą to być podmioty wymieniane już wcześniej)

Po podaniu nazwy zapytaj:

„Jakie osoby lub podmioty przyczyniły się do nawiązania tej współpracy?”

Ankieterko: jeśli respondent wymienia tylko strony współpracy – dopytaj czy ktoś jeszcze: podmioty lub osoby? Zwróć szczególną uwagę, w przypadku partnerów pomocniczych i beneficjentów czy respondent wspomina o logu jego zwyczajowej nazwie lub liderze.

Odpowiedzi wpisz w tabeli:

Podmiot	LOG wymieniany jako inicjator współpracy
1.	a) tak b) nie
2.	a) tak b) nie
3.	a) tak b) nie

19. Czy w ciągu ostatnich trzech lat **zaprzestali/ zawiesili Państwo współpracę** z jakimiś podmiotami, z którymi współpracowali Państwo wcześniej?

a) nie, nie ma takich podmiotów → *przejdź do następnego pytania*

b) tak, są takie podmioty → *zapytaj: Jak te podmioty, proszę wymienić 3 najważniejsze? (oczywiście mogą to być podmioty wymieniane już wcześniej)*

Po podaniu nazwy zapytaj:

Jakie osoby lub podmioty przyczyniły się do zaprzestania tej współpracy?

Ankieterko: jeśli respondent wymienia tylko strony współpracy – dopytaj czy ktoś jeszcze: podmioty lub osoby? Zwróć szczególną uwagę, w przypadku beneficjentów partnerów pomocniczych czy respondent wspomina o Logu pamiętaj o zwyczajowych nazwach Loga i jego liderach).

Odpowiedzi wpisz w poniższej tabeli:

Podmiot	LOG wymieniany jako czynnik zaprzestania współpracy
1.	a) tak b) nie
2.	a) tak b) nie
3.	a) tak b) nie

20. Które z instytucji / organizacji / osób w największym stopniu działa na rzecz **aktywizacji społecznej** mieszkańców? Proszę wymienić najwyższej trzy.

W gminie	W sąsiadujących gminach lub w powiecie
1.	
2.	
3.	

E. Efekty działania sieci: zmiany aktywności społecznej

21. Czy w ciągu minionych trzech lat zorganizowano w Pan/i gminie jakieś akcje społeczne, które objęły **szczególnie dużą liczbę mieszkańców i liczbę podmiotów**?

- a) Tak → *zapytaj, co to było?*
- b) nie,
- c) trudno powiedzieć

22. Czy w ciągu ostatnich trzech lat w Pani/Pana gminie i powiecie widoczne są jakieś **zmiany pod względem aktywności społecznej mieszkańców**?

Odczytaj pytania i kafeterie

	W gminie	W sąsiadujących gminach lub powiecie
Powstały nowe organizacje pozarządowe (fundacje, stowarzyszenia)	a) tak, mogę wskazać jedną-dwie takie organizacje b) tak, mogę wskazać kilka takich organizacji c) nie znam takich organizacji	a) b) c)
Powstały nieformalne grupy, np. samopomocowe (grupy wsparcia dla ludzi)	a) tak, mogę wskazać jedną-dwie takie organizacje b) tak, mogę wskazać kilka	a) b) c)

posiadających wspólny problem (np. anonimowi alkoholicy, rodzice dzieci chorych na różne choroby)	takich organizacji c) nie znam takich organizacji	
Pojawiły się nowe osoby, które pełnią funkcje liderów	a) tak, mogę wskazać jedną-dwie takie osoby b) tak, mogę wskazać wiele takich osób c) nie znam takich osób <i>w przypadku odpowiedzi „tak” zapytaj: „z jaką grupą lub instytucją są związane te osoby?”</i>	a) b) c)
Wzrosła liczba uczestników imprez lokalnych	a) tak widzę wzrost b) nie widzę wzrostu <i>(zaznacz „b” także, gdy respondent mówi o spadku aktywności)</i>	a) b)
Wzrosła polityczna aktywność mieszkańców	a) tak widzę wzrost b) nie widzę wzrostu <i>(zaznacz „b” także, gdy respondent mówi o spadku aktywności)</i>	a) b)
Inne przejawy aktywności (jakie?)		

Koniec pytań do LOGa i partnerów pomocniczych. Dalsze pytania kierowane są tylko do grantobiorców.

E. Efekty działania sieci: włączanie grup mieszkańców w program

A teraz chcieliśmy porozmawiać o zrealizowanych przez Państwa projektach w konkursie Działaj Lokalnie IV.

23. Czy w realizacji programu Działaj Lokalnie IV współpracowali Państwo z **wolontariuszami** ?

a) Nie → *przejdź do następnego pytania*

b) Tak

Jeśli respondent wymienia tak, to proszę podać:

Liczba wszystkich wolontariuszy	W jaki sposób pozyskaliście wolontariuszy do programu ?	Czy wśród wolontariuszy byli? <i>(zaznacz wszystkie właściwe odpowiedzi)</i>	Czy utrzymujecie z nimi kontakt po zakończeniu programu
	a) raczej przez znajomych i inne kontakty nieformalne b) raczej przez kontakty	a) uczniowie, młodzież c. studenci b) osoby starsze, emeryci c) osoby pracujące d) bezrobotni	a) tak, z wszystkimi lub prawie wszystkimi b) z niektórymi tak, z niektórymi nie c) z nielicznymi lub żadnymi

	formalne z instytucjami c) w inny sposób (podać jaki)	h) kobiety i) mężczyźni	
--	--	----------------------------	--

24. Proszę powiedzieć, czy po zakończeniu programu utrzymujecie Państwo **współpracę z beneficjentami?**

- a) tak, z wszystkimi lub prawie wszystkimi
- b) z niektórymi tak, z niektórymi nie
- c) z nielicznymi lub żadnymi

25. Czy w wyniku realizacji państwa programu w Działaj Lokalnie IV **wyłoniły się osoby, które następnie zorganizowały dalsze działania** w Państwa społeczności?

Tak → ilu ich było i jakie działania podjęli nowi

liderzy?.....

Nie

F. Potencjał finansowy sieci

26. Jakie **źródła finansowania** pozyskali Państwo na rzecz realizacji projektu w programie „Działaj Lokalnie IV”, poza dotacją z LOG?

Czy wśród darczyńców znajdowali się:

Odczytaj kafeterię i zaznacz wszystkie wskazania

A) Kto finansował projekt?	B) kto miał największy udział w finansowaniu?(do 2 wskazań)
a) Samorząd lokalny z gminy i powiatu	
b) lokalne firmy prywatne	
c) krajowe firmy prywatne	
d) lokalne organizacje pozarządowe	
e) krajowe organizacje pozarządowe	
f) osoby prywatne	
g) zewnętrzne dotacje państwowe i unijne	
g) inne	

a) Które grupy podmiotów przekazały najwięcej środków?

Do 2 wskazań – zaznacz w powyższej tabeli w kolumnie B

27. Czy od 2004 r. realizowaliście Państwo w swojej społeczności lokalnej **jeszcze jakieś projekty** finansowane z innych źródeł niż LOG?

nie

tak → Jakie były źródła ich finansowania?

(Jeśli respondent zaznacza tak, to proszę przybliżoną ilość i podać grantodawcę)

<i>Ile projektów zrealizowano</i>	<i>Grantodawca</i>

Dziękujemy za rozmowę.

Uwagi do całości kwestionariusza; zwłaszcza: czasu trwania, zakłóceń, kolejności pytań, stosunku respondentów do ankiety z podziałem na LOG, beneficjenci i partnerzy pomocniczy, kłopotów z dotarciem do respondentów, (czy konieczne były dodatkowe rozmowy ile ich było) etc.

Kwestionariusz badań sondażowych

Q1. Miejscowość
.....

Q4. Nr ankiety	Q5. Nazwisko ankietera	Q6. Nr ankietera
.....		I_I_I_I_I_I_I

Q7. Data przeprowadzenia wywiadu	Q8. Godzina rozpoczęcia wywiadu	Q9. Godzina zakończenia wywiadu
.....		

Na zlecenie Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności przeprowadzamy na terenie Pana(i) gminy badania socjologiczne dotyczące aktywności społecznej mieszkańców. Od tego, czy weźmie Pan(i) udział w badaniu, może zależeć wsparcie przez Fundację wielu inicjatyw społecznych w Polsce. Bardzo prosimy zatem o udzielenie nam odpowiedzi na kilka pytań ankiety. Pytania wraz z możliwościami odpowiedzi będę czytać. Całość wywiadu zajmie około 20 minut. Badania mają charakter anonimowy. Pana(i) osoba nie będzie nigdzie skojarzona z odpowiedziami. Ma Pan(i) na to nasza gwarancję.

P0. Czy mieszka Pan(i) w tej miejscowości od co najmniej dwóch lat?		P0
tak		1
nie (nie przeprowadzaj wywiadu)		2
K1. Wiek respondenta		K1
1. 18-24 lat		1
2. 25-39 lat		2
3. 40-59 lat		3
4. 60 lub więcej lat		4
K2. Płeć respondenta		K2
1. mężczyzna		1
2. kobieta		2
K3. Wykształcenie – ostatnia ukończona szkoła		K3
podstawowe	1. Niepełne podstawowe (respondent uczył się w szkole podstawowej, ale jej nie ukończył)	1
	2. Podstawowe (resp. uczył się w szkole podstawowej i ją ukończył, zaznaczamy również wtedy, gdy resp. rozpoczął naukę w szkole średniej lub zawodowej, ale jej nie ukończył)	2
	3. Gimnazjalne (respondent uczył się w gimnazjum i je ukończył)	3
	5. Niepełne średnie (respondent uczył się 4 lub 5 lat w szkole średniej, ale nie zdał matury)	5
zas. zaw.	4. Zasadnicze zawodowe (respondent uczył się w szkole zawodowej i ją ukończył)	4
		6

średnie	6. Średnie ogólnokształcące (resp. ukończył szkołę średn. ogólnokształcącą i zdał maturę)	7
	7. Średnie zawodowe (respondent ukończył szkołę technikum lub szkołę średnią zawodową i zdał maturę)	8
	8. Pomaturalne (respondent ukończył jakąś szkołę pomaturalną, która nie ma statusu studiów wyższych)	9
	9. Niepełne wyższe (respondent ukończył studia wyższe, otrzymał absolutorium, lecz nie obronił pracy magisterskiej/licencjackiej)	10 11
wyższe	10. Wyższe zawodowe (resp. ukończył studia licencjackie i obronił pracę licencjacką) 11. Wyższe (respondent ukończył studia wyższe i obronił pracę magisterską – czyli ma stopień magistra lub wyższy – lub jeśli respondent ukończył studia podyplomowe)	
P1. W jakim stopniu jest Pan(i) zadowolony(a) z tego, że mieszka Pan(i) w swojej miejscowości?		P1
1. Bardzo zadowolony/a		1
2. Raczej zadowolony/a		2
3. Raczej niezadowolony/a		3
4. Bardzo niezadowolony/a		4
5. (nie czytaj) Trudno powiedzieć		5
P2. Czy Pana(i) zdaniem miejscowość, w której Pan(i) mieszka, jest pod jakimś względem lepsza od innych, czy też nie jest?		P2
1. Tak, jest lepsza		1
2. Jest taka sama jak inne → przejdź do pyt P4A		2
3. Jest gorsza od innych → przejdź do pyt P3B		3
4. (nie czytaj) trudno powiedzieć → przejdź do pyt P4A		4
P3A. Dlaczego Pan(i) tak uważa?		P3A
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		
przejdź do pyt. P4		
P3B. Dlaczego Pan(i) tak uważa?		P3B
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		
P4A. Czy pracuje Pan(i) lub działa w instytucji samorządu lokalnego, na przykład w urzędzie gminy, radzie miasta lub starostwie powiatowym?		P4A
1. tak – jaka to instytucja?		1
.....		2
2. nie		3
3. (nie czytaj) trudno powiedzieć		

P4B. Czy należy Pan(i) do:	P4B
Można wskazać więcej niż jedną odpowiedź.	
1. stowarzyszenia, fundacji, grupy samopomocowej	1
2. ochotniczej straży pożarnej	2
3. koła gospodyń wiejskich	3
4. kółka rolniczego	4
5. związku zawodowego, partii politycznej	5
6. komitetu blokowego, rady osiedla, zarządu wspólnoty lub zarządu spółdzielni mieszkaniowej	6
7. ruchu religijnego, jak np. oaza, Przymierze Rodzin itp.	7
8. koła parafialnego	8
9. klubu sportowego,	9
10. grupy muzycznej	10
11. trójki klasowej, rady szkoły, rady rodziców, komitetu rodzicielskiego	11
12. innej organizacji, jakiej?.....	12
13. nie należę do żadnej organizacji → przejdź do pyt P6	13

P5. Jaka rolę pełni Pan(i) w działaniach organizacji, do których Pan(i) należy? Tylko jedna odp. Ankieter: zaznaczamy ważniejszą, bardziej aktywną rolę 1. jestem zwykłym członkiem i nie działam w organizacji aktywnie 2. jestem zwykłym członkiem, ale aktywnie angażuję się w prace organizacji 3. pełnię w organizacji określone funkcje (np. prezesa, członka zarządu, przewodniczącego, skarbnika itp.). 4. (nie czytaj) trudno powiedzieć					P5 1 2 3 4
P6. Czy – a jeśli tak, to ile razy – w ciągu ostatnich 2 lat (24 miesięcy):					
	Ani razu	1-2 razy	Kilka razy lub częściej	nie czytaj Nie pamiętam	
1. brał(a) Pan(i) udział w spotkaniu publicznym z udziałem mieszkańców dotyczącym jakiś praktycznych spraw miasta lub gminy	1	2	3	97	P6_1
2. podpisywał(a) Pan(i) jakiś protest lub brał(a) udział w manifestacji	1	2	3	97	P6_2
3. informował(a) Pan(i) gazetę, radio, dyrekcję szkoły, policję, władze miasta lub gminy o jakimś problemie (ustnie lub pisemnie)	1	2	3	97	P6_3
4. brał(a) Pan(i) udział w zbiórce pieniędzy – ofiarował(a) Pan(i) pieniądze na jakiś konkretny cel	1	2	3	97	P6_4
5. brał(a) Pan(i) udział w zbiórce darów – ofiarował(a) Pan(i) rzeczy na jakiś konkretny cel	1	2	3	97	P6_5
6. brał(a) Pan(i) udział w festynie lokalnym, imprezach kulturalnych organizowanych w Pana(i) miejscowości	1	2	3	97	P6_6
7. przeznaczył(a) Pan(i) jakiś czas na pracę jako wolontariusz lub jakąś pracę wykonywaną społecznie	1	2	3	97	P6_7
P7. Czy przeznaczył/a Pan/i 1% swojego podatku (za 2006 r.) na jakąś organizację pożytku publicznego? 1. tak 2. nie 3. (nie czytaj) nie wiem					P7 1 2 3
P8. Jak często, Pana/i zdaniem, mieszkańcy Pana/i gminy podejmują jakieś wspólne działania na rzecz poprawy życia w tej okolicy? Jedna odpowiedź 1. nigdy się to nie zdarza → przejdź do pyt P10 2. zdarza się to bardzo rzadko → przejdź do pyt P10 3. zdarza się to czasami 4. zdarza się to bardzo często 5. (nie czytaj) nie wiem, trudno powiedzieć → przejdź do pyt P10					P8 1 2 3 4 5
P9. Czy może Pan(i) podać przykład takiej współpracy z ostatnich dwóch lat? 					P9

.....						
.....						
.....						
P10. Czy w ciągu ostatnich dwóch lat nastąpiły jakieś zmiany, jeśli chodzi o wspólne działania mieszkańców na rzecz poprawy życia w tej okolicy:						P10
1. jest ich zdecydowanie więcej						1
2. jest ich raczej więcej						2
3. nic się nie zmieniło						3
4. jest ich mniej						4
5. jest ich zdecydowanie mniej						5
6. (nie czytaj) trudno powiedzieć						6
P11. Jak często widuje się Pan(i) z członkami rodziny, którzy mieszkają najbliżej Pana(i)? Chodzi o członków rodziny nie mieszkających w tym samym gospodarstwie domowym, co respondent.						P11
1. kilka razy w tygodniu						1
2. raz na tydzień						2
3. raz – dwa razy w miesiącu						3
4. kilka razy w roku						4
5. raz do roku lub rzadziej						5
6. (nie czytaj) trudno powiedzieć						6
P12. Czy i jak często zdarzają się Panu(i) następujące sytuacje?						
P12A. Czy zdarza się Panu(i) dostać lub pożyczyć od kogoś pieniądze?						P12A
1. tak						1
2. nie → przejdź do pyt P12C						2
3. (nie czytaj) trudno powiedzieć → przejdź do pyt P12C						3
P12B. Od kogo zdarza się Panu(i) otrzymać pieniądze i jak często?						
	Nigdy się to nie zdarza	Zdarzyło się to raz	Zdarza się to czasami	Zdarza się to często	nie czytaj Trudno pow.	
1. Od rodziny spoza gospodarstwa domowego	1	2	3	4	5	P12B_ 1
2. Od sąsiadów	1	2	3	4	5	P12B_ 2
3. Od znajomych, którzy nie są sąsiadami	1	2	3	4	5	P12B_ 3
P12C. Czy zdarza się Panu(i) otrzymać pomoc podczas budowy, remontu mieszkania, napraw samochodu, sprzętów domowych?						P12C
1. tak						1
2. nie → przejdź do pyt P12E						2
3. (nie czytaj) trudno powiedzieć → przejdź do pyt P12E						3
P12D. Od kogo zdarza się Panu(i) otrzymać taką pomoc i jak często?						
	Nigdy się to nie zdarza	Zdarzyło się to raz	Zdarza się to czasami	Zdarza się to często	nie czytaj Trudno pow.	
1. Od rodziny spoza gospodarstwa domowego	1	2	3	4	5	P12D_ 1
2. Od sąsiadów	1	2	3	4	5	P12D_ 2

3. Od znajomych, którzy nie są sąsiadami	1	2	3	4	5	P12D _3
--	---	---	---	---	---	------------

P12E. Czy zdarzyło się Panu(i), że w ciągu ostatnich dwóch lat ktoś pomógł Panu(i) w znalezieniu pracy lub dodatkowych prac zarobkowych (tzw. „fuchy”)?						P12E
1. tak						1
2. nie → przejdź do pyt P13						2
3. (nie czytaj) trudno powiedzieć → przejdź do pyt P13						3
P12F. Od kogo zdarzyło się Panu(i) otrzymać taką pomoc i jak często?						
	Nigdy się to nie zdarzyło	Zdarzyło się to raz	Zdarzało się to czasami	Zdarzało się to często	nie czytaj Trudno pow.	
1. Od rodziny spoza gospodarstwa domowego	1	2	3	4	5	P12F_1
2. Od sąsiadów	1	2	3	4	5	P12F_2
3. Od znajomych, którzy nie są sąsiadami	1	2	3	4	5	P12F_3
P13. Ilu ma Pan/i przyjaciół i znajomych, w towarzystwie których Pan/i dobrze się czuje, może porozmawiać o osobistych sprawach, zwrócić się o pomoc w trudnej sytuacji życiowej?						P13
1. nikogo → przejdź do pyt 15						1
2. 1 osoba						2
3. 2-4 osoby						3
4. 5-7 osób						4
5. 8-10 osób						5
6. kilkanaście i więcej osób						6
7. (nie czytaj) trudno powiedzieć						7
P14. Jak często spotyka się Pan/i ze znajomymi i przyjaciółmi odwiedzając ich, przyjmując wizyty, spędzając razem czas w mieście lub na podwórku (nie chodzi o kontakty w szkole i pracy oraz przelotne, przypadkowe spotkania)? Jedna odpowiedź Chodzi o spotkania ze znajomymi w ogóle – ogólną towarzyskość						P14
1. codziennie lub prawie codziennie						1
2. kilka razy w tygodniu						2
3. raz – dwa razy w tygodniu						3
4. raz na dwa tygodnie						4
5. raz na miesiąc						5
6. raz na kilka miesięcy						6
7. rzadziej						7
8. (nie czytaj) trudno powiedzieć						8
P15. Czy zna Pan osobiście, miał(a) Pan(i) okazję poznać bezpośrednio						
Odczytaj kolejno. Jedna odpowiedź w każdym wierszu.						
	tak	nie	(nie czytaj) trudno pow.			
1. Burmistrza (wójta)	1	2	3			P15_1
2. Jakiegoś radnego miasta (gminy)	1	2	3			P15_2
3. Jakiegoś radnego powiatu	1	2	3			P15_3

P16. Czy w ciągu ostatnich 2 lat (24 miesięcy) omawiał Pan(i) z burmistrzem (wójtem) lub radnym jakieś konkretne sprawy – dotyczące Pana(i) życia prywatnego, najbliższego sąsiedztwa lub miasta (gminy)? Ankieter: większa liczba odpowiedzi możliwa. 1. Tak – dotyczyło to prywatnych spraw 2. Tak – dotyczyło to spraw najbliższego sąsiedztwa 3. Tak – dotyczyło to spraw miasta (gminy) 4. Tak – dotyczyło to innych spraw: jakich? 5. Nie prowadziłem(am) takich rozmów 6. (nie czytaj) Nie pamiętam / trudno powiedzieć	P16 1 2 3 4 5 6
P17. Czy zdarza się Panu(i) załatwiać jakieś urzędowe sprawy „po znajomości”? 1. zdarza się to często 2. zdarza się to czasami 3. nigdy się to nie zdarza 4. (nie czytaj) trudno powiedzieć	P17 1 2 3 4

A teraz chcielibyśmy porozmawiać o tym, czy Pana(i) zdaniem warto tutaj wspólnie działać i czy można mieć zaufanie do ludzi, którzy tutaj mieszkają.

P18. Gdyby w Pana(i) okolicy były organizowane następujące działania – czy wzięłby Pan / wzięłaby Pani w nich udział?						
	Zdecydowanie wzięłby m udział	Raczej wzięłby m udział	Raczej nie wzięłby m udziału	Zdecydowanie nie wzięłby m udziału	nie czytaj Trudno powiedzieć	
1. Czy pomógłby (pomogłaby) Pan(i) w organizacji festynu z przeznaczeniem na pomoc dzieciom z biednych rodzin?	1	2	3	4	5	P18_1
2. Czy przyszedł(a)by Pan(i) na festyn, którego celem byłaby pomoc dzieciom z biednych rodzin?	1	2	3	4	5	P18_2
3. Czy wzięłby (wzięłaby) Pan(i) udział w spotkaniu dotyczącym spraw gminy np. budowy drogi?	1	2	3	4	5	P18_3
4. Czy przeznaczył(a)by Pan(i) jakąś kwotę, gdyby organizowano	1	2	3	4	5	P18_4

zbiórkę pieniędzy na rzecz biednych mieszkańców Pana(i) gminy?							
5. Czy przeznaczył(a)by Pan(i) jakieś rzeczy gdyby organizowano zbiórkę darów na rzecz biednych mieszkańców Pana(i) gminy?	1	2	3	4	5		P18_5
P19. Przeczytam Panu(i) dwie opinie dotyczące życia społecznego w Polsce. Która z nich jest bliższa Pana(i) poglądom? Jedna odpowiedź do wyboru 1. Czy uważa Pan(i), że w Pana/i gminie ludzie tacy jak Pan(i) działając wspólnie z innymi mogą pomóc potrzebującym lub rozwiązać niektóre problemy swojego środowiska? 2. Czy uważa Pan(i), że w Pan(i) gminie ludzie tacy jak Pan(i), nawet działając wspólnie z innymi nie są w stanie pomóc potrzebującym ani rozwiązać problemów swojego środowiska, wsi lub miasta? 3. (nie czytaj) Trudno powiedzieć							P19 1 2 3
P20. Czy zna Pan(i) osobę spoza swojej rodziny, z którą gotów / gotowa był(a)by Pan(i) podjąć dobrowolną i bezpłatną pracę na rzecz środowiska, osiedla, wsi, miasta albo na rzecz potrzebujących? 1. Tak, znam 2. Nie znam 3. (nie czytaj) Trudno powiedzieć							P20 1 2 3
P21. Z dwóch opinii dotyczących życia społecznego w Polsce proszę wybrać tę, która jest bliższa Panu(i) poglądom. 1. Ogólnie rzecz biorąc większości ludzi można dzisiaj zaufać 2. W stosunkach z innymi trzeba być raczej ostrożnym 3. (nie czytaj) Trudno powiedzieć							P21 1 2 3
P22. Czy ogólnie rzecz biorąc ma Pan(i) zaufanie czy nie ma Pan(i) zaufania do:							
	Zdecyd o- wanie mam	Raczej mam	Raczej nie mam	Zdecyd o- wanie nie mam	nie czytaj Trudno powie- dzieć	nie czytaj Nie znam takiej organiz a-cji / nie dotycz y	
1. Najbliższej rodziny	1	2	3	4	5	6	P22_1
2. Przyjaciół i znajomych	1	2	3	4	5	6	P22_2
3. Swoich sąsiadów	1	2	3	4	5	6	P22_3
4. Współpracowników	1	2	3	4	5	6	P22_4
5. Władz lokalnych	1	2	3	4	5	6	P22_5
6. Parafii	1	2	3	4	5	6	P22_6
7. Szkoły	1	2	3	4	5	6	P22_7
8. Funduszu Lokalnego Masywu Śnieżnika (fundacji, w której działa p. Dorota Komornicka)	1	2	3	4	5	6	P22_8
9. Innych organizacji pozarządowych w Pana/i	1	2	3	4	5	6	P22_9

społeczności							
P23. Proszę wymienić inne (nie wymienione wyżej) osoby lub instytucje publiczne w Pana(i) społeczności, do których ma Pan(i) zaufanie. 							P23
P24. Czy słyszał(a) Pan(i) o Funduszu Lokalnym Masywu Śnieżnika (fundacji, w której działa p. Dorota Komornicka)? 1. tak 2. nie → przejdź do pyt P27 3. (nie czytaj) trudno powiedzieć							P24 1 2 3
P25. Czy wie Pan(i), czym zajmuje się Fundusz Lokalny Masywu Śnieżnika? 1. tak, wiem dokładnie 2. słyszałem(am) coś, ale nie wiem dokładnie 3. w ogóle nie wiem							P25 1 2 3
P26. Jeśli spotkał(a) się Pan(i) z jakąś opinią na temat Funduszu Lokalnego Masywu Śnieżnika wśród rodziny i znajomych, jaka to była opinia (opinie)? W przypadku różnych opinii zapisujemy dwie pierwsze 							P26
P27. Czy słyszał(a) Pan(i) o programie „Działaj Lokalnie”? 1. tak 2. nie → przejdź do pyt P36 3. (nie czytaj) trudno powiedzieć → przejdź do pyt P36							P27 1 2 3
P28. Czy wie Pan(i), na czym polega program „Działaj Lokalnie”? 1. tak, wiem dokładnie 2. słyszałem(am) coś, ale nie wiem dokładnie 3. w ogóle nie wiem							P28 1 2 3
P29. Czy brał(a) Pan(i) kiedykolwiek udział w „Działaj Lokalnie”? 1. tak 2. nie → przejdź do pyt P31 3. (nie czytaj) nie pamiętam / trudno powiedzieć → przejdź do pyt P31							P29 1 2 3

.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

Na koniec chcielibyśmy jeszcze zapytać o to, czy ogólnie ludzie są tu przywiązani do miejsca zamieszkania

P36. Czy gdyby miał(a) Pan(i) takie możliwości to wyjechał(a)by Pan(i) ze swojej miejscowości na stałe? 1. zdecydowanie tak 2. raczej tak 3. raczej nie → przejdź do pyt P38 4. zdecydowanie nie → przejdź do pyt P38 5. (nie czytaj) trudno powiedzieć → przejdź do pyt P38	P36 1 2 3 4 5
P37. Dlaczego wyjechał(a)by Pan(i)? 	P37
P38. Czy w ciągu ostatnich dwóch lat ktoś z Pana(i) rodziny lub znajomych wyjechał do innego kraju w celach zarobkowych i nadal przebywa za granicą? 1. tak 2. nie → przejdź do pyt P40 3. (nie czytaj) trudno powiedzieć → przejdź do pyt P40	P38 1 2 3
P39. Ile takich osób Pan(i) zna? 1. jedną – dwie 2. kilka osób 3. kilkanaście 4. więcej niż kilkanaście osób 5. (nie czytaj) trudno powiedzieć	P39 1 2 3 4 5
P40. Czy w ciągu ostatnich dwóch lat ktoś z Pana(i) rodziny lub znajomych powrócił do swojej miejscowości z zagranicznych wyjazdów zarobkowych? 1. tak 2. nie → przejdź do pyt M1 3. (nie czytaj) trudno powiedzieć → przejdź do pyt M1	P40 1 2 3

P41. Ile takich osób Pan(i) zna?	P41
1. jedną – dwie	1
2. kilka osób	2
3. kilkanaście	3
4. więcej niż kilkanaście osób	4
5. (nie czytaj) trudno powiedzieć	5

METRYCZKA

M1. Rok urodzenia 19I__I__I <i>W przypadku odmowy wpisz XX</i>	M1
M2. Jak długo mieszka Pan(i) na terenie tej gminy? 1. sprowadziłem się tu mniej niż 5 lat temu 2. sprowadziłem się tu 5-10 lat temu 3. sprowadziłem się tu 11-20 lat 4. sprowadziłem się tu 21-30 lat 5. sprowadziłem się tu 31-50 lat 6. sprowadziłem się tu ponad 50 lat temu 7. mieszkam tu od urodzenia	M2 1 2 3 4 5 6 7
M3. Jaki jest Pana(i) stan cywilny? 1. kawaler/panna 2. mieszkający/a z partnerem w stałym związku 3. żonaty/zamężna 4. wdowiec/wdowa 5. rozwiedzony/a 6. w separacji	M3 1 2 3 4 5 6
M4. Jaki jest Pana(i) wykonywany zawód, aktualne główne zajęcie? <i>W przypadku emerytów i rencistów: Jaki zawód Pan(i) wykonywał(a) w ostatniej pracy przed przejściem na emeryturę/rentę?</i> <i>W przypadku osób na urlopie (macierzyńskim, wychowawczym itp.): Jaki zawód Pan(i) wykonywał(a) przed pójściem na urlop?</i> <i>Zaznaczamy jedną odpowiedź. Jeżeli respondent wykonuje więcej niż jeden zawód (pasuje do więcej niż jednej kategorii) zaznaczamy ten zawód (kategorię), który przynosi mu większy dochód.</i> 1. Dyrektorzy, kadra kierownicza przedsiębiorstw, zawody twórcze, specjaliści z wyższym wykształceniem, lekarze, prawnicy, dyrektorzy szkół 2. Pracownicy umysłowi, urzędnicy, nauczyciele, pielęgniarzy, kierownicy niższego szczebla, mistrzowie z wykształceniem średnim 3. Handel i usługi: pracownicy i kierownicy sklepów, punktów usługowych, listonosze, konduktorzy itp. 4. Robotnicy wykwalifikowani i brygadziści z ukończonym wykształceniem zawodowym lub średnim 5. Robotnicy niewykwalifikowani, bez wykształcenia zawodowego, pracujący głównie przy pomocy własnych rąk 6. Rolnicy indywidualni i członkowie ich rodzin 7. Właściciele prywatnych zakładów produkcyjnych i usługowych, rzemieślnicy, agenci, pomagający im członkowie rodzin, taksówkarze, inni pracujący na własny rachunek 8. Gospodynie domowe 9. Uczniowie i studenci 10. Bezrobotni 11. Inny, jaki?	M4 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

M6. Czy brał(a) Pan(i) udział w ostatnich wyborach samorządowych? 1. tak 2. nie 3. (nie czytaj) nie pamiętam	M6 1 2 3
M7. Czy brał(a) Pan(i) udział w ostatnich wyborach parlamentarnych? 1. tak 2. nie 3. (nie czytaj) nie pamiętam	M7 1 2 3
M8. Jakiego jest Pan(i) wyznania? 1. rzymsko-katolickie 2. prawosławne 3. protestanckie 4. inne – jakie? 5. jestem niewierzący 8. odmowa odpowiedzi	M8 1 2 3 4 5 8
M9. Czy chodzi Pan(i) do kościoła – jeśli tak, jak często? 1. częściej niż raz w tygodniu 2. w każdą lub prawie każdą niedzielę 3. od czasu do czasu 4. tylko w święta 5. nie chodzę do kościoła 8. odmowa odpowiedzi	M9 1 2 3 4 5 8
M10. Ile wynoszą dochody netto („na rękę”) na jedną osobę w Pana(i) rodzinie? 0. brak dochodów 1. poniżej 400 zł 2. 400 – 799 zł 3. 800 – 1000 zł 4. powyżej 1000 zł 8. odmowa odpowiedzi	M10 0 1 2 3 4 8